

UNIwersytet WArmińsko-MAzurski w OLSZTYNIE
UNIVERSITY OF WARMIA AND MAZURY IN OLSZTYN

KWARTALNIK

Wydawnictwo
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
w Olsztynie

RADA NAUKOWA

Susana Gonçalves (Instituto Politècnico de Coimbra, Portugalia), Carmen Lázaro Guillamón (Universitat Jaume I Castellón, Hiszpania), Michele Indelicato (Universita degli Studi di Bari Aldo Moro, Włochy), Iveta Kovalčíková (University of Presov, Słowacja), ks. Krzysztof Orzeszyna (Katolicki Uniwersytet Lubelski, Polska), Igor Palúš (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach, Słowacja), Salvatore Antonello Parente (Universita degli Studi di Bari Aldo Moro, Włochy), Elitsa Petrova (Vasil Levski National Military University, Bułgaria), Anatolii Rachynskiy (National Academy of Public Administration under the President of Ukraine – NAPA, Ukraina), Sanan Sadiyev (Azerbaijan Republic War College of the Armed Forces, Azerbejdżan), Mariusz Solis (Kwatera Główna NATO), Ognen Spasovski (Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia), Laura Tafaro (Universita degli Studi di Bari Aldo Moro, Włochy), Paweł Tarasiewicz (Adler-Aquinas Institute, Manitou Springs, CO, USA), Cezar Vasilescu (Romanian National Defense University “CAROL I”, Rumunia)

REDAKTOR NACZELNY

ks. Wojciech Guzewicz (UWM)

SEKRETARZ REDAKCJI

Marcin Kryński (UWM)

REDAKTORZY TEMATYCZNI

◇ edukacja: Ryszard Skawiński (UWM), Rosa Indelicato (Universita degli Studi di Bari Aldo Moro, Włochy), ◇ historia: ks. Jacek Wojda (AKW), Markus Kirnke (Uniwersytet w Lugano, Szwajcaria), ◇ komunikacja społeczna i media: Marta Więckiewicz-Archacka (UWM), Dinos A. Kerigan-Kyrou (Partnership for Peace Consortium, Irlandia), ◇ nauki o bezpieczeństwie: Piotr Gawliczek (UWM), Maksym Tyshchenko (National Defence University of Ukraine in Kyiv), ◇ nauki o polityce i administracji: Piotr Wojnicz (UWM), Xayal Iskandarov (Azerbaijan Republic War College of the Armed Forces), ◇ nauki prawne: Sławomir Kurska (Uniwersytet SWPS), ◇ prawo kanoniczne: ks. Florian Lempa (Uczelnia Łazarskiego)

REDAKTORZY JĘZYKOWI

◇ język angielski: Hannah Elizabeth James (University of the West of Scotland, Szkocja), ◇ język francuski: Thérèse Consigny (Université Paris – IV, Francja), ◇ język polski: Ryszard Skawiński (UWM), ◇ język włoski: Maria Casola (Universita degli Studi di Bari Aldo Moro, Włochy)

REDAKTORZY STATYSTYCZNI

◇ Nikolina Kenig (Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia), ◇ ks. Arkadiusz Orzeł (Wyższe Seminarium Duchowne w Elku)

PROJEKT OKŁADKI

Marek Kuryłowicz

Czasopismo jest wydawane pod auspicjami programu NATO DEEP / An international scientific journal published under the auspices of NATO Defence Education Enhancement Program

ADRES

Redakcja „Civitas et Lex”, 19-300 Elk, ul. Kościuszki 23
tel. 87 621 60 76; 87 621 07 07; 87 621 03 08
online: <http://www.uwm.edu.pl/elk/publikacje/>
<https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel>

Czasopismo współfinansowane ze środków Ministerstwa Edukacji i Nauki na podstawie umowy nr RCN/SP/0254/2021/1 z dnia 1.11.2022 r.; kwota środków finansowych stanowiących pomoc przyznaną w ramach programu „Rozwój czasopism naukowych” 27 080 zł

ISSN 2392-0300

© Copyright by Wydawnictwo UWM • Olsztyn 2024

Wydawnictwo UWM
ul. Jana Heweliusza 14, 10-718 Olsztyn
tel. 89 523 36 61, fax 89 523 34 38
www.uwm.edu.pl/wydawnictwo/
e-mail: wydawca@uwm.edu.pl

Nakład 70, ark. wyd. 7,0; ark. druk. 6,0
Druk: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie, zam. 441

SPIS TREŚCI / CONTENTS

Od Redakcji / Editorial	5
-------------------------------	---

HISTORIA / HISTORY

Ks. Wojciech Guzewicz , Kościoły i parafie diecezji ełckiej (część 16) / Churches and parishes of the Diocese of Elk (part 16)	7
---	---

NAUKI O KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ I MEDIACH / COMMUNICATION AND MEDIA STUDIES

Arkadiusz Dudziak , Późna dorosłość jako motyw przekazów reklamowych w kontekście psychologii pozytywnej / Late adulthood as a motif in advertising messages in the context of positive psychology	19
---	----

NAUKI PRAWNE / LEGAL SCIENCES

Marcin Mamiński , Model wzmocnionego i rozszerzonego horyzontalnego oddziaływania praw konstytucyjnych jako źródło ochrony praw człowieka / A model of enhanced and extended horizontal impact of constitutional rights as a source of human rights protection	31
Konrad Żurek , Rozwój instytucji stanów nadzwyczajnych w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej i ich wpływ na bezpieczeństwo państwa – wybrane aspekty / Development of institutions of emergency states in the period of the Second Polish Republic and their impact on state security – selected aspects	43

PSYCHOLOGIA / PSYCHOLOGY

Andrzej Dakowicz , Inteligencja emocjonalna młodych mężczyzn o wyższym i niższym poziomie dojrzałości psychicznej do małżeństwa / Emotional intelligence of young men with higher and lower level of mental maturity for marriage	57
--	----

VARIA

Ks. Wojciech Guzewicz , „Civitas et Lex” (2014–2023). Powstanie i rozwój – organy zarządzające i współpracujące – charakterystyka zawartości / „Civitas et Lex” (2014–2023). Establishment and development – managing and cooperating bodies – content characteristics	71
---	----

RECENZJE / REVIEWS

Franciszek Ignacy Fortuna , Wybrane konteksty badań nad przemianami agrarnymi w Wielkopolsce i w Prusach Zachodnich w XIX wieku. Stanisław Borowiak, <i>Dwór a wieś folwarczna w Poznańskim w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku</i> , Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2020, ss. 755	85
---	----

OD REDAKCJI / EDITORIAL

Szanowni Państwo! Drugi w tym roku – 2024 – numer naszego kwartalnika składa się z siedmiu materiałów naukowych, wśród których znajduje się sześć artykułów naukowych, oraz jedna recenzja. Autorom, którzy zamieścili swoje prace w tym wydaniu, wyrażamy wdzięczność i składamy podziękowanie za to, że wybrali właśnie nasz periodyk jako miejsce swojej publikacji – cieszymy się, że możemy służyć w upowszechnianiu rzetelnej wiedzy naukowej. Wszystkim Czytelnikom z kolei życzymy owocnej lektury.

Szczegółowe informacje na temat „Civitas et Lex” znajdą Państwo na naszej stronie internetowej (<https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel>), na którą serdecznie zapraszamy. Informacje o piśmie z lat 2014–2023 zaczerpnąć można także ze strony internetowej Filii UWM w Elku (dawniej: Wydziału Studiów Technicznych i Społecznych w Elku) – <http://www.uwm.edu.pl/elk/publikacje/>.

W imieniu Redakcji
KS. WOJCIECH GUZEWICZ

HISTORIA / HISTORY

KS. WOJCIECH GUZEWICZ

KOŚCIOŁY I PARAFIE DIECEZJI EŁCKIEJ (CZEŚĆ 16)

Szesnasta część cyklu pt. *Kościół i parafia diecezji ełckiej* przedstawia pięć parafii, tj. pw. Świętej Rodziny w Olecku, pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Olecku (Lesku), pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Olszewie Węgorzewskim, pw. św. Kazimierza w Orłowie i pw. Matki Bożej Szkaplerznej w Orzyszu. Ośrodki te pochodzą z pięciu dekanatów (w kolejności): Olecko – Niepokalanego Poczęcia NMP, Olecko – św. Jana Apostoła, Węgorzewo, Giżycko – św. Krzysztofa i Orzysz. Każda z parafii ma ciekawą i bogatą historię. Do najbardziej znanych i najstarszych należą parafie w Orzyszu, Orłowie i Olszewie Węgorzewskim. Z kolei najmłodszymi parafiami w tym gronie są dwa ośrodki w Olecku (Świętej Rodziny i Wniebowzięcia NMP) – pochodzą z końca XX w.

Olecko (Świętej Rodziny)

W wyniku intensywnego rozwoju przemysłu w połowie lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku rozpoczęto budowę osiedla Siejnik w Olecku. Plan przestrzennej rozbudowy miasta przewidywał wybudowanie dużego osiedla mieszkaniowego, którego liczba mieszkańców miała wynosić ok. 8 tys. osób. W momencie zmian ustrojowych nastąpiło załamanie przemysłu, a co za tym idzie i budownictwa. Przerwano wówczas dalszą rozbudowę osiedla Siejnik, którego liczba mieszkańców zatrzymała się na poziomie 2900 osób i nie zmieniła się do chwili obecnej. Już na początku lat dziewięćdziesiątych mieszkańcy osiedla skierowali do biskupa warmińskiego prośbę o utworzenie parafii. Prośbę tę poparło duchowieństwo Olecka, a także bp Józef Wysocki z Elku. W wyniku tego ordynariusz diecezji bp Edmund Piszcz erygował 1 lipca 1990 r. parafię pw. Świętej Rodziny na tym osiedlu. Została ona w całości wydzielona z parafii pw. NMP Królowej Polski w Olecku. Dziś wchodzi w skład dekanatu oleckiego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP.

Początkowo wierni zbierali się na modlitwie na wolnym powietrzu, pod krzyżem stojącym na osiedlu Siejnik. Później zbudowano tam ołtarz polowy i ustawiono ławki. Następnie na potrzeby kultu religijnego zaadaptowano pomieszczenie wydzierżawione od Spółdzielni Mieszkaniowej w Olecku (budynek dawnego sklepu). Od 1993 r. staraniem ks. Mieczysława Banka przystąpiono do budowy kościoła projektu J. Koperkiewicza i A. Góralskiego. Uroczystego wmurowania kamienia węgielnego i poświęcenia świątyni dokonał 30 czerwca 2002 r. bp Edward Samsel.

Kościół zbudowany jest z pustaków na planie prostokąta, na zewnątrz otynkowany w kolorze żółtym. Długość świątyni wynosi 23 m, szerokość 11 m, a wysokość 11,5 m. Jest to kościół jednonawowy, pokryty dachem dwuspadowym mansardowym. Od strony północnej znajduje się dostawiony prostopadłe do elewacji kościoła budynek na planie kwadratu o boku 4,5 m, pokryty dachem dwuspadowym. Stanowi pewien rodzaj kapliczki. Natomiast od strony południowej przy kościele znajduje się wieża o wysokości ok. 25 m. Wieża pełni funkcję dzwonnicy.

Wnętrze kościoła trójnawowe. Na ścianie centralnej znajduje się tabernakulum, a nad nim płaskorzeźba żywiczna przedstawiająca Świętą Rodzinę z Nazaretu. W części centralnej absydy znajduje się ołtarz soborowy, murowany, o wysokości 175 cm.

Parafia nie ma własnego cmentarza. Najczęściej korzysta z cmentarzy komunalnych usytuowanych w Olecku przy ul. Goldapskiej i przy ul. Wiejskiej.

Plebania została zbudowana z cegły ceramicznej w 1998 r. Jest to obiekt jednopiętrowy z zagospodarowanym poddaszem.

W 1997 r. liczbę katolików ustalano na ok. 2500, a w 2017 r. – ok. 2850. Do parafii należą następujące ulice miasta Olecka: Elcka, Produkcyjna, Osiedle Siejnik I, Osiedle Siejnik II, Szosa Świętajno, Tartaczna, Zamostowa, a nadto wsie Kukowo, Siejnik Folwark (Podkowa), Rosochackie i Zielonówek.

Pierwszym proboszczem parafii był ks. Jan Łapin (1990–1992). Po nim funkcję tę objął ks. Mieczysław F. Banek (1992–2014) i ks. Krzysztof Z. Krupiński (od 2014 r.). Oprócz proboszcza w parafii pracuje jeszcze jeden kapłan. Z parafii pochodzi m.in. ks. Waldemar Warsiewicz i s. Joanna Warsiewicz, oboje ze gromadzenia salezjańskiego.

Olecko. Z dziejów miasta i powiatu, pod red. A. Chileckiego, E. Lubowickiego, W. Luczewskiego, A. Wakara, Olsztyn 1974; Z. Chmielewski, *Organizacja parafii i dzieje duszpasterstwa katolickiego w Olecku od jej założenia do 1992 r.*, Warszawa 1998 [mps BWSDE]; M.F. Banek, *Podstawy religijne w nowo powstałej parafii Świętej Rodziny w Olecku na podstawie badań własnych*, Warszawa 2000 [mps APŚRO]; A. Sitko, *Postawy religijne młodzieży na podstawie własnych badań w parafii św. Rodziny w Olecku*, Warszawa 2000 [mps APŚRO]; J. Sikora, *Z cyklu: Z wizytą w parafii Świętej Rodziny w Olecku*, „Martyria” 2003, nr 9, s. 12, 24; W. Guzewicz, *Zarys dziejów parafii Olecka*, w: *Ziemia olecka na początku XXI wieku*, pod red. W. Krajewskiego, W. Guzewicza, „Episteme” 36(2004), s. 143–176; R. Demby, *Z dziejów ziemi oleckiej*, w: *Ziemia olecka na początku XXI wieku*, pod red. W. Krajewskiego, W. Guzewicza, „Episteme” 36(2004), s. 9–66; R. Demby, *Powiat olecki po II wojnie światowej*, w: *Ziemia olecka na początku XXI wieku*, pod red. W. Krajewskiego, W. Guzewicza, „Episteme” 36(2004), s. 67–140; W. Guzewicz, *Olecko*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 14, Lublin 2010, kol. 499–500; W. Guzewicz, *Dzieje parafii i kościołów dekanatu oleckiego pod wezwaniem Niepokalanej Poczęcia Najświętszej Maryi Panny*, Elk 2011, s. 57–63; *Schematyzm*

Diecezji Ełckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Ełckiej, pod red. A. Skowrońskiego i in., Ełk 2012, s. 388–390; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 171.

Olecko **(Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny)**

Myśl o utworzeniu parafii powstała podczas wizytacji kanonicznej parafii pw. Podwyższenia Krzyża św. w Olecku, którą w 1993 r. przeprowadził bp Edward Samsel. Utrwaliło się wówczas przeświadczenie o potrzebie utworzenia w Lesku placówki duszpasterskiej. W tym celu podjęto starania o miejsce na kaplicę. Wydzierżawiono z Agencji Rolnej działkę wraz z budynkiem biurowym byłego PGR i zaadaptowano na potrzeby kultu.

16 października 1994 r. miało miejsce pobłogosławienie urządzonej kaplicy, natomiast 28 czerwca 1995 r. został formalnie utworzony przez biskupa ełckiego Samodzielny Ośrodek Duszpasterski. Parafia powstała tu na mocy dekretu bpa Wojciecha Ziemyby 1 września 1998 r. Obecnie przynależy do dekanatu oleckiego pw. św. Jana Apostoła.

Utworzona w byłym budynku PGR kaplica była murowana, jednonawowa, na rzucie prostokąta, i miała wymiary: długość – 12 m, szerokość – 9,5 m, wysokość do sklepienia – 2,5 m. W prezbiterium umieszczono tabernakulum oraz obraz Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i Jezusa Miłosiernego. Kaplica służyła wiernym do czasu wybudowania kościoła, który powstał w tym samym miejscu.

W lipcu 2014 r. Komisja do spraw Architektury i Sztuki Sakralnej Diecezji Ełckiej zatwierdziła projekt budowy nowego kościoła, który powstał w 2016 r. Projekt kościoła został wykonany przez inż. Krzysztofa Wojciechowskiego, natomiast jego wykonania podjął się p. Władysław Sujata. Kościół poświęcił bp Jerzy Mazur 28 maja 2017 r.

Kościół jest murowany, na planie prostokąta, jednonawowy, pokryty dachem dwuspadowym. Długość świątyni wynosi 16 m, szerokość 9,5 m, a wysokość 5,5 m. Na osi nawy głównej znajduje się portal główny, zamknięty prosto, powyżej znajdują się cztery prostokątne okna rozmieszczone symetrycznie na całej długości ściany. Nad portalem głównym wznosi się wieża o wysokości 5 m. Na środku wieży po wschodniej stronie umieszczony jest kwadratowy zegar. Wieża nakryta iglicą, zwieńczona krzyżem.

W prezbiterium znajduje się m.in. tabernakulum połączone z tzw. glorią, dębowy krzyż z rzeźbioną figurą Jezusa Ukrzyżowanego oraz rzeźbiona figura Matki Bożej Wniebowziętej. Ołtarz soborowy, ambona i miejsce przewodniczenia wykonane zostały w granicie (w tym samym stylu).

Parafia nie ma własnego cmentarza. Zmarli grzebani są najczęściej na cmentarzu parafialnym przy parafii Podwyższenia Krzyża Świętego oraz na cmentarzach komunalnych w Olecku.

Plebania wraz z pomieszczeniami kancelarii parafialnej i zakrystii jest murowana o wymiarach: długość – 15 m, szerokość – 9,5 m, wysokość (do szczytu) – 3,20 m.

W chwili utworzenia do parafii należało ok. 850 katolików, a w 2017 r. – ok. 750. Zamieszkują oni obecnie osiedle Lesk oraz wsie Imionki, Możne i Skowronki.

Pierwszym rektorem placówki został ks. Zdzisław Grabowski. Pełnił ten urząd niespełna trzy miesiące (1 VII–30 IX 1995). Po nim obowiązki przejął ks. Stanisław Tabaka (proboszcz parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Olecku). Wraz z utworzeniem parafii (1998) pełnił on funkcję jej administratora. W latach 2001–2006 proboszczem parafii był ks. Jarosław Sutula, a po nim ks. Janusz Niedźwiecki (2006–2010), ks. dr Andrzej Żołnierowicz (2010–2020), ks. dr Wojciech Serowik (2020–2024) i ks. Wojciech Szypulewski (od 2024 r.).

Z. Chmielewski, *Organizacja parafii i dzieje duszpasterstwa katolickiego w Olecku od jej założenia do 1992 r.*, Warszawa 1998 [mps BWSDE]; W. Guzewicz, *Zarys dziejów parafii Olecka*, w: *Ziemia olecka na początku XXI wieku*, pod red. W. Krajewskiego, W. Guzewicza, „Episteme” 36(2004), s. 143–176; R. Demby, *Z dziejów ziemi oleckiej*, w: *Ziemia olecka na początku XXI wieku*, pod red. W. Krajewskiego, W. Guzewicza, „Episteme” 36(2004), s. 9–66; R. Demby, *Powiat olecki po II wojnie światowej*, w: *Ziemia olecka na początku XXI wieku*, pod red. W. Krajewskiego, W. Guzewicza, „Episteme” 36(2004), s. 67–140; R. Demby, *Abecadło oleckie*, Olecko 2005; J. Sikora, *Z wizytą w parafii Wniebowzięcia NMP w Olecku*, „Martyria” 2010, nr 2, s. 6, 24; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012, s. 386–387; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017. w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 172.

Olszewo Węgorzewskie (Podwyższenia Krzyża Świętego)

Miejscowość Olszewo (Węgorzewskie) powstała w drugiej połowie XVI w. W 1562 r. starosta węgorzewski nadał sześć włók sołeckich Maciejowi Olszewskiemu i powierzył mu założenie wsi na 60 włókach. Osiedleńcom przyznano dziesięć lat wolnizny. W 1600 r. okazało się, że obszar miejscowości wynosi tylko 51,5 włoki. Mieszkało w niej 21 chłopów i 4 zagrodników. Olszewo było wsią królewską, jej mieszkańcy świadczyli daniny i odrabiali pańszczyznę na rzecz domeny państwowej w Popiołach, a w XVIII w. kolejno na rzecz majątków państwowych w Wilkowie i w Nowych Perłach. Szkoła powstała w Olszewie w 1741 r. W przeddzień II wojny światowej miejscowość liczyła 509 mieszkańców. Od 18 listopada 1945 r. była siedzibą gminy, do której należało siedem wsi sołeckich. W roku 1954 została siedzibą gromady.

Kościół w Olszewie zbudowany został w latach 1903–1905 i w tym czasie zorganizowano tu zbor protestancki, do którego należały miejscowości: Góry, Łęgwarowo, Olszewo, Piątki i Węzówka. Znaczną część pieniędzy na świątynię przekazała gmina. Była to suma 8000 marek. W 1946 r. kościół został przejęty przez katolików. Ci nadali mu wezwanie Podwyższenia Krzyża Świętego

i poświęcili. Parafię erygował kanonicznie bp Tomasz Wilczyński w 1962 r. Obecnie parafia należy do dekanatu węgorzewskiego – św. Huberta.

Kościół zbudowany jest na rzucie prostokąta, jednonawowy w stylu neogotyckim. Całkowita długość obiektu wynosi 17 m, szerokość 10 m, wysokość do sklepienia 9 m, wysokość wieży zakończonej krzyżem 15 m. Kościół zbudowano z czerwonej cegły. Otoczony jest fundamentem wykonanym z kamienia polnego i cegły ceramicznej. Świątynia może pomieścić ok. 350 wiernych.

Wieża, połączona z fasadą kościoła, jest jakby wcięta w kościół, co stanowi niespotykany efekt architektoniczny, lokalizowany tylko i wyłącznie na terenach północnych Mazur. Wieża jest trójkondygnacyjna, z każdej strony wygląda podobnie, po stronie zachodniej zaś znajduje się zegar. Kondygnacje dzielą blendy.

Wystrój wnętrza kościoła pochodzi z XVII w., ponieważ przeniesiono tu z kościoła w Dąbrówce m.in. ołtarz, który w latach siedemdziesiątych XX w. został wywieziony do Gołdapi, ambonę i jej zwieńczenie, balustradę sprzed prezbiterium, figurę Chrystusa z krucyfiksem naturalnej wielkości, które wmontowano nad konfesjonalem, oraz ołtarz boczny będący kompozycją elementów z XVII w.

W prezbiterium na osi głównej umiejscowiono drewniany krzyż o łącznej długości 4 m z drewnianą figurą Ukrzyżowanego Chrystusa. Nad nim zabytkowy witraż przedstawiający Chrystusa. Obok krzyża umieszczono tabernakulum. Na ścianach prezbiterium znajdują się freski czterech Ewangelistów. Ołtarz posoborowy drewniany wsparty na jednej nodze.

Naprzeciw prezbiterium znajduje się jednopoziomowy, drewniany chór z balustradą oparty na kruchcie. W głębi chóru – na środku – widoczne organy elektroniczne, a nieco dalej zabytkowe organy (piszczałkowe) z prospektem organowym. Ozdobę kościoła stanowią stacje Drogi Krzyżowej wykonane z drewna. Są one trójwymiarowe z perspektywą głębi. Poza tym w kościele znajduje się ołtarz boczny, a w nim obraz Jezusa Miłosiernego. Obok tego ołtarza (idąc w stronę prezbiterium) znajduje się zabytkowa ambona z XVII w. Po drugiej stronie znajduje się ołtarz z obrazem Matki Bożej (w takim samym stylu jak ambona). W kościele można także odleźć m.in. figurę św. Antoniego Padewskiego z Dzieciątkiem Jezus, chrzcielnicę oraz paschał, a także dwa konfesjonały.

Do parafii należy kaplica filialna (dojazdowa) w Ołowniku. Dawniej znajdowała się tu świetlica hotelowa (sam budynek powstał w 1972 r.). W 1991 r. utworzono tu kaplicę. Jednakże po krótkim czasie została ona zamknięta. Otworzono ją na nowo i poświęcono 28 października 2006 r.

Cmentarz parafialny został założony jeszcze w czasach niemieckich na początku XIX w. Zajmuje powierzchnię ok. 1 ha i znajduje się w bliskim sąsiedztwie kościoła parafialnego. Otoczony jest ogrodzeniem murowanym i płotem metalowym.

Dom parafialny (plebania) został zbudowany na początku XX w., a dokładnie w latach 1903–1905. To budynek dwupiętrowy z czerwonej cegły. Jego powierzchnia użytkowa wynosi ok. 750 m².

W 1997 r. do parafii przynależało ok. 1100 wiernych, a w 2017 r. – ok. 1000. Parafia obejmuje swym zasięgiem dziewięć miejscowości: Góry, Jakunowo, Olszewo, Ołownik, Pawłowo, Pochwałki, Sobiechy, Węźówka i Wilkowo. Rządcami jej

byli: ks. Kazimierz Krepsztul (1946–1956), ks. Tadeusz Szałajdewicz (1957–1962), ks. Jan Kipiel (1962–1984), ks. Władysław Dusza (1969), ks. Zdzisław Lachowicz (1984–1992), ks. Waław Karawaj (1992–1994), ks. Marek Gudan (1994–1997), ks. Czesław Bagan (1997–1999), ks. Marek Fiut (1999), ks. Tadeusz Poteraj (1999–2005), ks. Romuald Ciechowicz (2005–2014), ks. Tadeusz Krzywiński (2014–2021) i ks. Cezary Dziekanowski (od 2021 r.). Z parafii pochodzą m.in. ks. dr Wiesław Rodzewicz, ks. dr Edward Goliński, ks. dr Rajmund Jodko, ks. dr Hubert Tryk, s. Jolanta Rusak CSC.

J. Sikora, *Z wizytą w parafii Olszewo Węgorzewskie*, „Martyria” 2001, nr 9, s. 12, 24; J. Sikora, *Z wizytą w parafii Olszewo Węgorzewskie*, „Martyria” 2016, nr 3, s. 16, 24; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012, s. 391–393; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 173; W. Guzewicz, *Węgorzewo i okolice. Studium administracyjno-historyczne parafii i kościołów dekanatu węgorzewskiego*, Elk 2017, s. 27–32.

Orłowo (Św. Kazimierza Królewicza)

Orłowo powstało najprawdopodobniej w 1550 r., jednakże pierwsze zapiski na temat tej miejscowości pochodzą dopiero z początku XVIII w. Według legendy przekazanej przez M. Meyhöfera nazwa wsi wywodzi się od słowa „orzeł”. Pierwsi osadnicy, którzy przybyli na miejsce przeznaczone pod lokalizację wsi, na rosnących drzewach mieli bowiem znaleźć wiele orlich gniazd. W związku z tym wydarzeniem założoną przez siebie wioskę nazwali Orłowem (Orlowen). Teren ten zamieszkiwali w większości Polacy. Na przykład pod koniec XIX w. spośród 3750 ogółu parafian 2200 stanowili Polacy.

W XIX w. zostaje w Orłowie utworzony zbór protestancki (1845) i wybudowany kościół (1857). Po zmianach, jakie dokonały się wraz z zakończeniem II wojny światowej, do Orłowa i okolic napłynęła ludność katolicka. Początkowo korzystała ona z kościoła protestanckiego. Ta sytuacja nie trwała jednak długo, gdyż bez podania konkretnej przyczyny w maju 1946 r. pastor ewangelicki, opiekujący się tym kościołem, zamknął obiekt i nie pozwolił, by odbywały się w nim nabożeństwa z udziałem katolików.

Od 1948 r. miejscem kultu katolików stała się kaplica urządzona w budynku świetlicy, która w latach siedemdziesiątych XX w. została podniesiona do godności kościoła parafialnego. Ważnym wydarzeniem w historii parafii było utworzenie w 1963 r. przez bpa Tomasza Wilczyńskiego w Orłowie wikariatu eksponowanego i zamieszkanie przy nim na stałe księdza. Parafię kanonicznie erygował bp Jan Obląk 19 września 1981 r. Obecnie parafia wchodzi w skład dekanatu giżyckiego pw. św. Krzysztofa.

Kościół pw. św. Kazimierza Królewicza jest usytuowany we wsi Orłowo pod numerem 33. Zbudowano go w stylu współczesnym na planie prostokąta z wieżą od strony zachodniej. Jest on murowany, ma dach dwuspadowy pokryty blachą

cynkową. Całkowita długość kościoła wynosi 21 m, szerokość 11 m, wysokość 5 m. Powierzchnia użytkowa świątyni to ok. 300 m², a kubatura 1155 m³. Bryłę kościoła wieńczy drewniana wieża na planie kwadratu, dobudowana w 1976 r., pokryta czterospadowym dachem, zwieńczona krzyżem. Do ściany północnej kościoła przylegają dwa pomieszczenia o łącznej powierzchni ok. 26 m², które służą jako zakrystia i są bezpośrednio połączone z kaplicą drzwiami.

W centralnej części świątyni, na ścianie wschodniej, znajduje się duży drewniany krzyż z figurą Chrystusa wykonaną z żywicy. Po obu stronach krzyża, w niewielkiej odległości, są dwa duże podwójne okna o wymiarach 1,32 m x 1,70 m, które w 1982 r. zostały wypełnione witrażami. Witraż po lewej stronie krzyża przedstawia patrona parafii – św. Kazimierza, zaś po prawej umieszczono witraż z wizerunkiem Matki Bożej Niepokalanej. Mimo że Kościół nie ma ołtarzy bocznych, wschodnią ścianę, po prawej stronie od krzyża, zdobi obraz Matki Boskiej Częstochowskiej umieszczony na wysokości okien. Po lewej stronie ołtarza w 1973 r. zostało zamontowane tabernakulum. Ołtarz soborowy, znajdujący się w prezbiterium (podobnie ambona), drewniany, w kształcie kielicha.

Na terenie parafii znajduje się jedna kaplica filialna – pw. św. Kazimierza Królewicza w Lipowie, oddalona od świątyni parafialnej o 8 km. Obiekt ten ma powierzchnię ok. 60 m², służył wcześniej mieszkańcom jako świetlica oraz szkoła podstawowa. Na kaplicę został przekształcony w 1988 r. (poświęcony 7 października 1990 r.). Na wyposażenie kaplicy składa się m.in. drewniany ołtarz soborowy i lektorium, obrazy św. Kazimierza, Miłosierdzia Bożego, Wieczery Pańskiej oraz Matki Bożej Częstochowskiej, figura NMP Niepokalanej, metalowe tabernakulum i drewniany krzyż z pasyjka.

W dekrete erygującym parafię w Orłowie przeczytać możemy, że cmentarzem parafialnym będzie cmentarz poewangelicki. Cmentarzem parafialnym stał się jednakże dopiero w 1981 r. Kilka lat później został całkowicie uporządkowany i ogrodzony murem parkanem dzięki staraniom ks. Ireneusza Szymkiewicza. Dziś jego powierzchnia sięga ok. 1 ha, a zarządcą cmentarza jest Urząd Gminy w Wydminach.

Budynek plebanii znajduje się w odległości ok. 200 m od kościoła parafialnego i pochodzi z początków XX w. Parafia wykupiła go w 1964 r. Jest to obiekt murywany, parterowy, częściowo podpiwniczony, z zagospodarowanym poddaszem, dachem dwuspadowym, o wymiarach 9 m długości, 8 m szerokości i 7 m wysokości.

Warto dodać, iż na terenie parafii nieopodal wsi Gajrowskie mała miejscie największa bitwa na Mazurach żołnierzy 3 Brygady Wileńskiej Narodowego Zjednoczenia Wojskowego z grupą operacyjną złożoną z funkcjonariuszy NKWD, UB i MO. Doszło do niej 16 lutego 1946 r. Oddział pod dowództwem kapitana Romualda Rajsa ps. „Bury” liczący 150 osób został zaatakowany przez siły liczące 1500 funkcjonariuszy. W 1994 r. w kościele pw. św. Kazimierza Królewicza w Orłowie została odsłonięta tablica upamiętniająca bohaterską śmierć żołnierzy NZW, a w 2013 r. uroczystie pochowano ich szczątki w Panteonie Żołnierzy Wyklętych w Orłowie.

W 1997 r. parafię zamieszkiwało ok. 700 katolików, a w 2017 r. – ok. 550. Oprócz katolików obrządku łacińskiego na terenie parafii mieszkają grekokatolicy, prawosławni, protestanci i inni. Parafia obejmuje następujące miejscowości:

Gajrowskie, Grądzkie, Jelonek, Lipowo, Łękuk Mały, Majerka, Orłowo, Pietrasze, Róg Orłowski, Szczybały Orłowskie, Wolisko.

Początkowo opiekę duszpasterską w Orłowie sprawowali kapłani z Wydmin. Byli to ks. Bolesław Winkiel (1946–1961) i ks. Leon Szadkowski (1961–1963). Wraz z utworzeniem wikariatu eksponowanego w Orłowie funkcję administratora tego ośrodka pełnili: ks. Leon Szadkowski (1963–1972) i ks. Henryk Frączkowski (1972–1981). W 1981 r. proboszczem parafii został ks. Zygmunt Czerkas-Chodosowski (1981–1989), a następnie ks. Ryszard Łąpieś (1989–1992), ks. Ireneusz Szymkiewicz (1992–2005), ks. Andrzej Pieńkowski (2005–2010), ks. Paweł Piekarowicz (od 2010 r.). Z parafii pochodzą: ks. Sławomir Pieniacha, ks. Marek Jeleniewicz SVD, ks. dr Dariusz Kruczyński, s. Bernadeta Jeleniewicz CWSSE, s. Salomea Nieścief CSFN, s. Mateusza Kruczyńska CSC, s. Agnieszka Rejs CSICM.

D. Kruczyński, *Dzieje duszpasterstwa katolickiego w Orłowie w latach 1945–1992*, Ełk 1997 [mps BWSDE]; J. Sikora, *Z cyklu: Z wizytą w parafii Orłowo, „Martyria”* 2002, nr 3, s. 12, 24; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Ełckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Ełk 2012, s. 394–396; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 174; W. Guzewicz, *Świadectwo wiary. Studium administracyjno-historyczne parafii i kościołów dekanatu pw. św. Krzysztofa w Giżycku*, Ełk 2019, s. 63–70.

Orzysz (Matki Bożej Szkaplerznej)

Początki Orzysza związane są z datą 2 marca 1443 r. i osobą wielkiego mistrza Konrada Erlichshausena, który nadał Wawrzyńcowi Polakowi 44 włóki chełmińskie. Z nich 4, wolne od czynszu, miał otrzymać sołtys i 10 włók (na prawie magdeburskim) w celu założenia nowej wsi. Pierwotna osada nad jeziorem Orzysz nazywała się Nową Wsią, później przyjęła nazwę jeziora *Aris/Arisz*, przekształconą na Orzysz. Taka nazwa występowała już od XV w.: *Arisz* 1443, *Aris* 1507, *Oresche* ok. 1550, *Arys*, *Orzysz*, *Orzesz* 1879. W 1516 r. miał tu swój folwark komtur Rynu.

Dzięki odbywającym się w Orzyszu targom lnu i płótna lnianego wzrosło znaczenie miejscowości (od XVI w.). Prawa miejskie Orzysz otrzymał 3 marca 1726 r. od króla Fryderyka Wilhelma I. Został wówczas zaliczony do miast trzeciej kategorii. Otrzymał herb przedstawiający orła trzymającego w szponach róg obfitości, w którym skrzyżowane są berło i szpada. W 1740 r. Orzysz liczył 604 mieszkańców, a w 1852 r. już 1182, zaś w roku 1937 aż 3510. Rozwój miasta opierał się głównie na wojsku; zbudowano tu wielkie koszary z placem do ćwiczeń o obszarze 25 km².

Chociaż przywilej lokacyjny nie przewidywał ziemi na wyposażenie kościoła, to już w 1530 r. istniała we wsi kaplica. Wspomina się o niej wówczas jako kościele filialnym parafii w Okartowie, należącej do dekanatu reszelskiego.

W kwietniu 1526 r. z polecenia księcia Albrechta von Hohenzollerna i biskupów protestanckich rozpoczęto wizytacje kościelne na Mazurach. Przeprowadzał je

archiprezbiter z Kętrzyna, Michał Maurer, któremu zalecono, by „wszystko zło i to wszystko co jest szkodliwe, z życia kościelnego usunąć, aby poddani byli wychowywani w nowym, czystym duchu i wierze”. Maurer w roku 1529 wizytował także parafię w Orzyszu, czego efektem było przejście parafii przez pastorów ewangelickich. Samodzielny zbor w Orzyszu utworzono ok. 1538 r., a pierwszym jego pastorem był Maciej de Tyno (zbor wyposażony był w 4 łany ziemi). W 1530 r. protestanci wybudowali nowy kościół, restaurowany w 1832 r. i w 1872 r. – po uszkodzeniu od pioruna. Wieża kościoła, wystawiona w połowie XVII w., spłonęła w 1820 r. W 1880 r. do zboru należało 4050 Polaków i 1000 Niemców.

Wraz z zakończeniem II wojny światowej i osiedleniem się na tych terenach ludności katolickiej, przejęto dotychczasowy kościół ewangelicki (ludność ewangelicka wyemigrowała jeszcze przed nadejściem frontu) i zaadaptowano go na cele kultu katolickiego. Początkowo służył jako kościół garnizonowy, a następnie – na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych – oddano go ogółowi wiernych. Tytuł Matki Bożej Szkaplerznej nadano kościołowi stosunkowo późno. Pierwotnie świątynia nosiła tytuł Matki Bożej Królowej Korony Polskiej (*Spis duchowieństwa i parafii diecezji warmińskiej* z 1959 r. jeszcze używał tego tytułu). Nie godziły się jednakże na takie wezwanie władze państwowe i to one wymusiły zmianę. 1 maja 1961 r. bp Tomasz Wilczyński poświęcił nową figurę ufundowaną przez orzyszan, rzeźbioną Matkę Bożą Szkaplerzną, być może w tym czasie Kościół miał już nowe wezwanie. *Spis duchowieństwa i parafii diecezji warmińskiej* z 1967 r. wymienia już tytuł Matki Bożej Szkaplerznej. Parafia – pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa była jedyną parafią w Orzyszu z dwoma kościołami. Taka sytuacja była do 1998 r. Parafia katolicka przy kościele Matki Bożej Szkaplerznej została tu utworzona na mocy dekretu bpa Wojciecha Ziemby z 5 grudnia 1998 r.

Kościół pw. Matki Bożej Szkaplerznej jest obiektem murowanym, krytym dachem dwuspadowym (dobudówki pulpitowym), o czytelnych formach późnogotyckich mimo XIX-wiecznych przeróbek. Na osi głównej (fasada) usytuowana jest trójkondygnacyjna wieża na planie prostokąta wysunięta przed lico muru, z wejściem głównym i kruchtą.

Kościół pw. Matki Bożej Szkaplerznej ma wnętrze o układzie halowym. Sufit płaski wsparty na filarach, które dzielą wnętrze na trzy nawy. Na całej długości ścian bocznych umieszczono balkony. Wewnątrz świątyni główne miejsce zajmuje prezbiterium, a w nim obecne współczesne wyposażenie. Pierwotny ołtarz późnorennesansowy z połowy XVII w. z kopią „Złożenia Chrystusa do grobu” Fra Bartolomeo połączony z kazalnicą z roku 1596, który znajdował się w kościele, został usunięty po II wojnie światowej. Z inicjatywy ks. Stanisława Adamskiego i dzięki ofiarności parafian został zbudowany obecny ołtarz drewniany. Wykonali go Ojcowie Franciszkanie z Niepokalanowa w 1955 r. Projektantem ołtarza był prof. Skalbani z Łodzi, a wykonawcami uczniowie prof. Antoniego Kenara z Zakopanego. W niszy ołtarza ustawiona została figura Matki Bożej z Dzieciątkiem. Po obu stronach figury znajdują się płaskorzeźby ułożone pionowo (sceny z poszczególnych części Różańca św.), wykonane przez Jerzego Studnika z Zakopanego. W uchach ołtarza znajdują się pełnoplastyczne rzeźby świętych (Wojciecha i Antoniego Padewskiego) wykonane przez Bolesława Soroczyńskiego z Zakopanego. Poniżej

drewniane tabernakulum w formie szafki. Dół nastawy zdobi dziesięć płasko-rzeźbionych medalionów z główkami aniołów. Płaskorzeźby aniołów wykonała Halina Kenarowa z Zakopanego.

Ołtarz soborowy – to prosty stół w formie sarkofagu, z profilowanymi krawędziami, wykonany z szarego granitu. W tym samym stylu co ołtarz i tego samego koloru co płyta jest lektorium. Ołtarz i lektorium wykonano w 1992 r. Obrzędu poświęcenia ołtarza i kościoła dokonał bp Edward Samsel 26 września 1992 r.

Naprzeciw ołtarza głównego znajduje się drewniany chór muzyczny wsparty na czterech filarach. Balkon chórowy biegnie przez całą szerokość kościoła. Balustrada drewniana z balaskami, w głębi organy piszczałkowe dziesięciogłosowe z ok. 1880 r. Zostały zakupione w 1966 r. po ogłoszeniu w prasie, od firmy organmistrzowskiej z Warszawy.

Zdobiając ściany świątyni polichromię wykonał Jan Łotowski z Białegostoku w 1976 r. Na centralnej ścianie prezbiterium wiszą dwa obrazy – „Dobrego Pasterza” i „Chrzest Chrystusa”. W kościele znajduje się dziewięć okien witrażowych z 1974 r., wykonanych przez Zygmunta Kośmickiego z Poznania.

Plebania pochodzi z początków XXI w. Powstała dzięki staraniom ks. Lecha Gardockiego. Jest to budynek murowany, jednopiętrowy, umiejscowiony tuż obok kościoła (od strony zachodniej).

Parafia nie posiada własnego cmentarza grzebalnego. Wierni chowani są najczęściej na cmentarzu komunalnym w Orzyszu.

1 października 2020 r. utworzony został dekanat pw. św. Jana Pawła II z siedzibą w Orzyszu (przy parafii Matki Bożej Szkaplerznej). W skład nowo powołanego dekanatu weszły następujące parafie: Klusy, Kociołek Szlachecki, Miłki, Okartowo, Orzysz pw. Matki Bożej Szkaplerznej i Orzysz pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa.

Od 1987 r. w Orzyszu pracują siostry dominikanki (zajmują się głównie prowadzeniem katechezy w szkołach oraz opieką nad kościołem; jedna z sióstr pełni obowiązki organistki).

W 2017 r. parafia liczyła ok. 4400 katolików. 4 października 2000 r. nastąpiła korekta i zmiana granic parafii. Obecnie do parafii Matki Bożej Szkaplerznej wchodzi następujące ulice w Orzyszu: 22 Lipca, Cierniaka, Giżycka, Kajki, Kolejowa, Krótka, Mazurska, Mickiewicza, Moniuszki, Rynek, Słowackiego, Suwalska, Śniardwy, Osiedle Robotnicze, Wojska Polskiego, Wyzwolenia oraz miejscowości: Aleksandrowo, Bielskie, Czarne, Danowo, Gaudynki, Góra, Grądy Podmiejskie, Grzegorz, Mikosze Osada, Mikosze Wieś, Odoje, Pianki, Sumki, Szwejkówko, Ublik.

Po II wojnie światowej rządcami parafii Najświętszego Serca Jezusowego (a więc także i kościoła pw. MB Szkaplerznej) byli: o. Piotr Koszykowski OFM Cap (1945–1948), ks. Stanisław Adamski (1948–1955), ks. Romuald Szczeciński (1955–1971), ks. Romuald Czajewski (1971–1998/2000, administrator – od 6 grudnia 1998 r. do 25 lipca 2000), ks. Lech Gardocki (2000–2019, za kadencji tego proboszcza parafia zaczęła funkcjonować samodzielnie), ks. dr hab. Roman Szewczyk (od 2019 r.). Z parafii pochodzą m.in. ks. Marcin Brzostek, o. Wojciech Maszczyk OFM Cap., s. Paula Zadroga OP, s. Santyna Purcha OP.

J. Sikora, *Z wizytą w parafii: Matki Bożej Szkaplerznej w Orzyszu*, „Martyria” 2007, nr 10, s. 11, 24; W. Guzewicz, *Przeszłość i teraźniejszość kościołów i parafii dekanatu pw. św. Antoniego Padewskiego w Białej Piskiej*, Ełk 2012, s. 55–68; J. Groszczyk, *Parafia pod wezwaniem Matki Boskiej Szkaplerznej*, „Więści Orzyskie” 26(2010), s. 4–5; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Ełckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Ełk 2012, s. 397–399; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 175.

BIBLIOGRAFIA

- Dzieje Olecka*, pod red. S. Achremczyka i in., Olecko 2010.
- Guzewicz W., *Dzieje parafii i kościołów dekanatu oleckiego pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny*, Ełk 2011.
- Guzewicz W., *Olecko*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 14, Lublin 2010, kol. 499–500.
- Guzewicz W., *Przeszłość i teraźniejszość kościołów i parafii dekanatu pw. św. Antoniego Padewskiego w Białej Piskiej*, Ełk 2012.
- Guzewicz W., *Świadectwo wiary. Studium administracyjno-historyczne parafii i kościołów dekanatu pw. św. Krzysztofa w Giżycku*, Ełk 2019.
- Guzewicz W., *Węgorzewo i okolice. Studium administracyjno-historyczne parafii i kościołów dekanatu węgorzewskiego*, Ełk 2017.
- Guzewicz W., *Zarys dziejów parafii Olecka*, w: *Ziemia olecka na początku XXI wieku*, pod red. W. Krajewskiego, W. Guzewicza, „Episteme” 36(2004), s. 143–176.
- Olecko. Z dziejów miasta i powiatu*, pod red. A. Chileckiego, E. Lubowickiego, W. Luczewskiego, A. Wakara, Olsztyn 1974.
- Schematyzm Diecezji Ełckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Ełckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Ełk 2012.
- Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017.
- Ziemia olecka na początku XXI wieku*, pod red. W. Guzewicza, J. Krajewskiego, „Episteme” 36(2004).

CHURCHES AND PARISHES OF THE DIOCESE OF EŁK (PART 16)

SUMMARY

The article presents the church centers in Olecko (Holy Family), Olecko – Lesk (Assumption of the Blessed Virgin Mary), Olszewo Węgorzewskie (Exaltation of the Holy Cross), Orłowo (Saint Kazimierz) and Orzysz (Our Lady of the Scapular).

KEYWORDS: Olecko, Olszewo Węgorzewskie, Orłowo, Orzysz, Diocese of Ełk, Catholic Church

NAUKI O KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ I MEDIACH / COMMUNICATION AND MEDIA STUDIES

ARKADIUSZ DUDZIAK

PÓŻNA DOROSŁOŚĆ JAKO MOTYW PRZEKAZÓW REKLAMOWYCH W KONTEKŚCIE PSYCHOLOGII POZYTYWNEJ

Wprowadzenie

Reklamy z postaciami osób starszych mają wpływ na proces kształtowania medialnego wizerunku tej populacji w opinii publicznej¹. W dotychczasowych badaniach nad obecnością osób starszych w reklamie zwracano uwagę na nieprawdziwy obraz późnej dorosłości, jak również na dwa aspekty stereotypizacji wizerunku seniorów: a) traktowanie osób starszych w kategoriach tabu z tendencją do eliminowania ich z przekazów; b) likwidowanie biologicznych oznak starzenia się. Konstatowano, że seniorzy nie są traktowani jako pełnoprawni adresaci komunikacji marketingowej². Postulowano społeczną edukację w zakresie odmitologizowania starości. Zwracano uwagę na potrzebę ukazywania prawdziwych (w ich wielości i zróżnicowaniu) obrazów osób starszych³.

ARKADIUSZ DUDZIAK – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5397-4023>, e-mail: arkadiuszdudziak@interia.pl

¹ Na ten temat por.: K. Kowalewska, *Wpływ mediów na kształtowanie wizerunku starości w reklamie telewizyjnej*, „Scripta Neophilologica Posnaniensia” 2019, t. XIX, s. 92–93; teźże, *Wizerunek osób starszych w medialnych przekazach reklamowych – analiza własna na podstawie wybranych reklam w prasie kobiecej w Polsce*, w: *Teorie komunikacji i mediów 10. Konstruowanie komunikacji i mediów 2*, pod red. M. Wszółka, Wrocław 2017, s. 227–246.

² Na ten temat por.: A. Stefaniak-Hrycko, *Starość w reklamie telewizyjnej – śmiesz czy przeraża?*, „Nowiny Lekarskie” 2012, nr 81, s. 95; E. Łyszkowska, A. Sojka, *Wizerunek starszej kobiety w telewizji na przykładzie reklamy i analizy zachowań telewizyjnych*, w: *Starsze kobiety w kulturze i społeczeństwie*, pod red. E. Zierkiewicz, A. Łysak, Wrocław 2005, s. 185–187; I. Stuart-Hamilton, *Psychologia starzenia się. Wprowadzenie*, przekład A. Błachnio, Poznań 2006, s. 157; A. Pawlina, *Sposoby prezentowania osób starszych w reklamie. Analiza wybranych zagadnień*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Bochni” 2010, nr 8, s. 89–115.

³ A. Stefaniak-Hrycko, *Starość w reklamie telewizyjnej...*, s. 94.

Utrzymywanie się stereotypowego wizerunku seniorów w reklamie może nasilać zjawisko ageizmu, tj. uprzedzeń wobec grupy wiekowej późnej dorosłości, deprecjonowania tożsamości wiekowej osób starszych⁴. W związku z tym istotną potrzebą społeczną stają się działania edukacyjne upowszechniające współczesne osiągnięcia psychologii rozwojowej, promowanie aktualnego stanu wiedzy o pomyślnym starzeniu się w poczuciu trwałego spełnienia ze świadomością sensu i celu⁵.

Uwagi metodologiczne

W toku prowadzonych badań dokonano analiz wpisujących się metodologicznie w ujęcie jakościowe. Jako materiał badawczy posłużyły trzy przekazy reklamowe o tematyce późnej dorosłości. Wykorzystano dwie metody badawcze:

- analizę treści reklam (kreujących wizerunek osób w okresie późnej dorosłości) w aspekcie kategorii tzw. psychologii pozytywnej;
- analizę reklamowego wizerunku seniorów.

W prezentowanych rozważaniach potraktowano pojęcie wizerunku w sposób właściwy dla nauk o komunikacji społecznej i mediach (tzn. jako kategorię public relations lub szerzej – kategorię zintegrowanej komunikacji marketingowej). Public relations definiuje się jako zarządzanie reputacją podmiotu zbiorowego (organizacji/marki na rynku: komercyjnym, politycznym, non profit) lub podmiotu indywidualnego (np. osoby publicznej). Reputacja (dobra lub zła) jest to suma wizerunków danego podmiotu w otoczeniu społecznym (np. w przestrzeni medialnej). Wizerunek zaś to społeczna ewaluacja (subiektywna ocena) zarządzania tożsamością danego podmiotu. Z kolei tożsamość jest sumą trzech elementów: 1) zachowania (postępowania, działania) podmiotu, 2) komunikacji, 3) systemu identyfikacji wizualnej. W definicji wizerunku i tożsamości na zachowania składają się: obserwowalne postępowanie, filozofia działania, system wartości, misja, wizja, kultura organizacyjna. Zatem wizerunek staje się rezultatem społecznej recepcji tego: a) jak prezentuje się dany podmiot (jak wygląda), b) jakie wartości propaguje w komunikowaniu i działaniu.

---

⁴ M. Straś-Romanowska, *Późna dorosłość*, w: *Psychologia rozwoju człowieka. Podręcznik akademicki*, pod red. J. Trempały, Warszawa 2011, s. 345, 455.

⁵ M.E.P. Seligman, *Prawdziwe szczęście. Psychologia pozytywna a urzeczywistnienie naszych możliwości trwałego spełnienia*, przekład A. Jankowski, Poznań 2005, s. 16.

Reklama społeczna „Zrozumieć starość” Fundacji Zaczyn jako przykład stereotypowego wizerunku gnuśności senioralnej

Spot kampanii społecznej „Zrozumieć starość” (2018) prezentuje stereotyp późnej dorosłości. Narrator (utożsamiany z bohaterką reklamy) wygłasza monolog następującej treści: „Starość przychodzi i od pierwszego dnia, powoli, tak że się nawet nie wie jak, wszystko człowiekowi odbiera. Najpierw wzrok, słuch, bystrość umysłu, potem siły i całą sprawność. A w końcu i ludzi, których jest wokół coraz mniej i mniej. I tak się zostaje samemu z tą swoją chorobą sierocą. Wejdz, proszę, na zrozumieciarosc.pl. Twoje zrozumienie wiele dla mnie znaczy”⁶.

Reklama społeczna Fundacji Zaczyn niesie stereotypowe przesłanie: późna dorosłość to okres doświadczania choroby sieroczej, poddawania się gnuśności w poczuciu braku nadziei i w obliczu utraty woli przewycięzania strat.

Analiza wizerunku postaci reklamowej pozwala skonstatować zajmowanie przez starszą kobietę postawy gnuśności, której nie należy mylić z lenistwem⁷. Do przejawów gnuśności zalicza się takie stany, jak: zobojętnienie, długie siedzenie, beczynne siedzenie, zaniedbywanie aktywności, niechęć do działania, ospałość, apatia, melancholia, nuda, rozpacz, depresja⁸.

Jako psychospołeczne formy edukacyjnego przeciwdziałania danemu reklamowemu stereotypowi starości można zaproponować:

- uświadamianie możliwości terapii w stanach depresyjnych;
- wspieranie w obszarze straty i żałoby;
- pomoc w kształtowaniu odporności psychicznej;
- rozwijanie umiejętności psychospołecznych;
- Terapię Skoncentrowaną na Rozwiązaniach (TSR);
- inspirowanie do afirmowania życia poprzez oddawanie się osobistym pasjom.

Psychospołeczne działania edukacyjne w aspekcie propagowania – wywodzącej się z psychologii pozytywnej idei pomyślnego starzenia się – mogłyby czerpać źródła inspiracji z dziedzictwa filozoficznego:

- platonizmu: wiara w rozum jako wyznacznik ludzkiej natury, przekonanie o naturalnej konieczności doskonalenia własnego człowieczeństwa poprzez dążenie do ideałów, dobra idealnego jako celu człowieka, dążenie do dóbr idealnych jako sensu istnienia w świecie, poczucie transcendencji⁹;
- filozofii życia (wola mocy, wola tworzenia, pęd ku wyższemu celowi, dostojeństwo człowieka – Fryderyka Nietzschego; nadawanie sensu całej rzeczywistości, wola trwałości, autonomia woli, zdolność do przekraczania granic,

⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=jE_PrEvmLrI>, dostęp: 21.11.2023.

⁷ W filozofii moralnej odróżnia się gnuśność od lenistwa – na ten temat por. M.T. Zdrenka, *Próba problematyzacji przywary gnuśności*, „Ruch Filozoficzny” 2011, t. LXVIII, nr 2, s. 387.

⁸ Na ten temat por.: M.T. Zdrenka, *Próba problematyzacji przywary gnuśności*, s. 387–389; tenże, *Gnuśność. Jej swoistość i współczesne konteksty*, „Ethos” 2010, nr 4(92), s. 150–168; A. Kępiński, *Melancholia*, Warszawa 1985; J. Kristeva, *Czarne słońce. Depresja i melancholia*, przekład M.P. Markowski, Kraków 2007.

⁹ J. Kopania, *Ludzkie oblicza boskiej prawdy*, Warszawa 1995, s. 37.

rozwiązywanie zagadek życia – Wilhelma Diltheya; intuicja jako instrument osiągnięcia samoświadomości – Henryka Bergsona; koncepcja racjonalizmu Jose Ortegi y Gasseta)¹⁰;

- filozofii moralnej – kształtowanie w okresie późnej dorosłości takich „reprezentacji mentalnych”, jak: odwaga, szlachetność, poświęcenie, postawy ascetyczne, miłość¹¹;
- refleksji Henryka Elzenberga o ludzkiej powinności angażowania się w tworzenie kultury; o dążeniu do doskonałości: pomnażaniu w sobie dobra, dążeniu ku coraz wyższym i szczytnym celom; idei samoprzewycięzania – wyrzeczenia się wszelkiego pożądanego stanowiącego przyczynę cierpienia¹².

Psychospołeczna edukacja w zakresie wymienionych zagadnień może stanowić przeciwwagę dla upowszechnianych w reklamie stereotypowych wyobrażeń starości jako negatywnych emocji wynikających z kumulacji strat: zdrowia, witalności, sprawności intelektualnej i fizycznej, prestiżu, statusu materialnego, kontaktów towarzyskich i więzi rodzinnych, sprawności w dostosowaniu się do przemian społeczno-kulturowych i technologicznych¹³.

W konwencji podobnej do spotu „Zrozumieć starość” została zrealizowana reklama społeczna „Cichy świadek” Fundacji Biedronka¹⁴. Spot ten – z efektem 7 415 986 wyświetleń w serwisie YouTube – wygenerowano 1 października 2022 r. z okazji Międzynarodowego Dnia Osób Starszych. Tematem reklamy jest samotność osób w okresie późnej dorosłości. W spocie Fundacji Biedronka posłużono się podobną tonacją retoryczną, jak w przypadku kampanii Fundacji Zaczyn. Celem perswazyjnym reklamy było podkreślenie społecznego problemu osamotnienia seniorów. Narrator konstatuje samotność starszej kobiety oraz jej straty: poczucie opuszczenia, niedostatek towarzystwa rodziny, brak motywacji do gotowania obiadów. W kreowanym wizerunku postaci reklamowej szczególnie wyeksponowano dotkliwość zjawiska utraty kontaktów, które jest deprecydującą boleśnie przeżywaną przez starsze kobiety¹⁵. W przeciwieństwie do spotu Fundacji Zaczyn w reklamie Fundacji Biedronki wykreowano pozytywną sytuację antropologiczną – zgodnie z credo, które brzmi „Dobrze długo żyć”. Samotną kobietę spotyka niespodzianka, tj. odwiedziny osób z najbliższej rodziny. Wizycie towarzyszy wesoła, serdeczna atmosfera integracji międzypokoleniowej seniorki z dziećmi i wnuczętami. Przesłanie reklamy nawiązuje do kategorii psychologii pozytywnej: szczęścia, dobrostanu, pomyślności, satysfakcji z życia. Cechą reklamowego wizerunku starszej kobiety jest doznanie szczęścia i pozytywnej osobowościowej przemiany w efekcie rodzinnego spotkania i wspólnego spożywania posiłku.

¹⁰ M. Jagłowski, *Filozofia życia*, w: *Z dziejów myśli filozoficznej (Wybór tekstów z filozofii współczesnej)*, pod red. Z. Hulla, W. Tulibadzkiego, Olsztyn 1998, s. 43–63.

¹¹ M.T. Zdrenka, *Próba problematyzacji przywary gnuśności*, s. 387.

¹² M. Tański, *O różnicach między moralizmem a moralnością z perspektywy psychologicznej i aksjologicznej*, „Ruch Filozoficzny” 2011, t. LXVIII, nr 2, s. 324.

¹³ M. Straś-Romanowska, *Późna dorosłość*, s. 330.

¹⁴ <<https://www.youtube.com/watch?v=CpFplXI9m30>>, dostęp: 21.11.2023.

¹⁵ B. Synak, *Polska starość*, Gdańsk 2003.

Idee i postulaty psychologii pozytywnej jako alternatywa stereotypizacji późnej dorosłości w reklamie i odpowiedź na potrzeby edukacji psychospołecznej

Stereotypowemu przekonaniu o starości jako pograżaniu się w gnuśności przedstawiciele współczesnej tzw. psychologii pozytywnej przeciwstawiają stan wiedzy oraz przeszło dwie dekady doświadczeń w zakresie możliwości pomyślnego starzenia się¹⁶.

W celu zrozumienia koncepcji pozytywnego starzenia się psychologia pozytywna upowszechnia założenie, że dysponujemy potencjałem radzenia sobie z życiowymi problemami. Do tych zasobów zalicza się takie atrybuty osobowościowe, jak: odwaga, nastawienie na przyszłość, optymizm, zdolności interpersonalne, wiara, etyka działania, nadzieja, uczciwość, zdolność zaangażowania¹⁷.

Psychologia pozytywna dotyczy rozwijania mocnych stron osobowości. W nurcie tym eksploruje się sposoby wywoływania emocji pozytywnych, kształtowania ludzkich zalet, rozwijania potencjału człowieka w celu osiągnięcia dobrostanu i poczucia trwałego spełnienia i szczęścia¹⁸.

Psychologia pozytywna powstała jako alternatywa dla psychologii klinicznej (określonej mianem negatywnej), zajmującej się m.in. dysfunkcyjnymi problemami psychiki, negatywnymi postawami, skutkami konsumpcji, nałogów, agresją i uprzedzeniami, depresją i samobójstwami w zamożnych społecznościach dobrobytu¹⁹. Psychologia pozytywna zrodziła się z przekonania, że „wyuczona bezradność” można skutecznie zastąpić „wyuczonym optymizmem”. Celem tego nurtu psychologicznego stało się rozwijanie wiedzy o człowieku w obszarach radości życia, szczęścia, spełnienia i trwałej satysfakcji.

Psychologia pozytywna stała się nauką o zrozumieniu i pielęgnowaniu najwyższych wartości życia osobistego i obywatelskiego, nauką o mocnych stronach człowieka i osobistym spełnieniu, o cnotach obywatelskich, o wartościach nadających życiu sens, o warunkach sprzyjających wzajemnej uprzejmości, postępowi

¹⁶ T. Frackowiak (rec.), *Robert D. Hill, Pozytywne starzenie się, 2010, ss. 312*, „Psychologia Rozwojowa” 2010, t. 15, nr 4, s. 109, <<https://www.ejournals.eu/pliki/art/614/pl>>, dostęp: 08.09.2023.

¹⁷ Na ten temat por.: A.I. Brzezińska, J.A. Wilowska, *Starość w kontekście psychologii pozytywnej*, w: *Pozytywna starość*, pod red. K. Wieczorkowskiej-Tobis, D. Talarskiej, Poznań 2010; P. Zielazny, P. Biedrowski, D. Mucha, *Późna dorosłość – okres strat czy nowych wyzwań?*, „Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu” 2013, t. 19, nr 3, s. 285, <https://www.monz.pl/pdf-73405-10226?filename=Pozna%20doroslosc%20_%20okres.pdf>, dostęp: 21.11.2023.

¹⁸ K. Tucholska, B. Gulla, *Psychologia pozytywna – krytyczna analiza koncepcji*, w: *Studia z psychologii w KUL*, t. 14, pod red. P. Francuza, W. Otrębskiego, Lublin 2007, s. 107–131; B. Gulla, K. Tucholska, *Psychologia pozytywna – cele naukowo-badawcze i aplikacyjne oraz sposób ich realizacji*, w: *Studia z psychologii w KUL*, t. 14, pod red. P. Francuza, W. Otrębskiego, Lublin 2007, s. 133–152.

¹⁹ Na ten temat por.: M.E.P. Seligman, *Optymizmu można się nauczyć*, przekład A. Jankowski, Poznań 1996; tenże, *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*, New York 2002; D.G. Myers, *The American paradox: Spiritual hunger in an age of plenty*, New Haven 2001.

i integracji społecznej, o sile osobistej i odpowiedzialności społecznej²⁰. Ambicją przedstawicieli psychologii pozytywnej jest dostarczanie ludziom instrukcji, jak żyć, aby: zachować zdrowe zmysły, mieć poczucie, że droga życiowa ma głęboki sens, umierać z przekonaniem o słuszności i wartościowości życiowych dokonań. Psychologia pozytywna stała się nauką o dobrym życiu, o sposobach życia szczęśliwego. Celem psychologii pozytywnej jest nauczanie odporności na wyuczoną bezradność i depresję, rozwijanie idei dobrego życia i mocnych stron człowieka, uczenie optymizmu²¹. Na gruncie psychologii pozytywnej zadaje się następujące pytania: od czego zależy zdrowie psychiczne, dobrostan, szczęście, zadowolenie z życia? Czy można kształtować, rozwijać i wzmacniać owe pożądane atrybuty ludzkiej kondycji?

Psychologię pozytywną ukształtowała idea, że człowiek jest istotą duchową, twórczą, poszukującą, dążącą do rozwoju, dociekającą sensu życia w wymiarze transcendentnym²². W ujęciu psychologii pozytywnej istota ludzka jest osobą, ma wolną wolę, jest odpowiedzialna, ma potencjał do skutecznego działania²³. W psychologii pozytywnej dominuje przekonanie, że ludzkie mocne strony chronią przed chorobą psychiczną. Są to: optymizm, nadzieja, odwaga, umiejętność współżycia społecznego, życzliwość, czułość, etyka pracy, odpowiedzialność, wiara, nastawienie na przyszłość, uczciwość oraz wytrwałość²⁴. W kręgu zagadnień badawczych psychologii pozytywnej znajdują się m.in.: sposoby rozumienia, definiowania i pomiaru szczęścia, czynniki warunkujące szczęście, aspekty życia uzależnione od szczęścia, biologiczne przesłanki dobrostanu, wpływ kontekstu kulturowego na szczęście, kategorie osobowości człowieka szczęśliwego²⁵.

W świetle publikacji na łamach „The Journal of Positive Psychology” psychologia pozytywna zajmuje się kształtowaniem osobowości w kierunku odczuwania przez człowieka wartości życia oraz rozwijania takich czynników, które prowadzą do rozkwitania, spełnienia i szczęścia. W ujęciu Shelly L. Gable i Jonathana Haidta psychologia pozytywna jest zorientowana na badanie procesów celowego działania człowieka w celu optymalnego funkcjonowania i osiągnięcia życia dobrej jakości²⁶.

Psychologia optymalnego funkcjonowania dotyczy aktywności psychicznej zapewniającej skuteczność działania motywowanego potrzebami własnymi i wymogami środowiskowymi²⁷.

---

²⁰ C. Peterson, M.E.P. Seligman, *Character strengths and virtues: A handbook and classification*, Washington 2004, s. 20.

²¹ J. Czapiński, *Osobowość szczęśliwego człowieka*, w: *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnocie człowieka*, pod red. J. Czapińskiego, Warszawa 2004, s. 359–379.

²² Tenże, *Wstęp*, w: *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnocie człowieka*, pod red. J. Czapińskiego, Warszawa 2004, s. 9.

²³ M.E.P. Seligman, *Psychologia pozytywna*, w: *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnocie człowieka*, pod red. J. Czapińskiego, Warszawa 2004, s. 21.

²⁴ Tamże, s. 31.

²⁵ *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnocie człowieka*, pod red. J. Czapińskiego, Warszawa 2004, s. 163–283.

²⁶ P. Fortuna, *Optimum. Idea cyberpsychologii pozytywnej*, Warszawa 2021, s. 39.

²⁷ Na ten temat por.: M. Csikszentmihalyi, *Przeptyw. Psychologia optymalnego doświadczenia*, przekład M. Wajda-Kacmajor, Taszów 2005; E. Trzebińska, *Psychologia pozytywna*, Warszawa 2008, s. 40;

Osobowość człowieka szczęśliwego cechuje optymalne funkcjonowanie, czyli m.in.: rozwijanie potencjałów człowieczeństwa umożliwiających osiągnięcie dobrostanu; pozytywne ocenianie jakości własnego życia; czerpanie radości z bezpiecznych i urokliwych miejsc zamieszkania i pracy; utrzymywanie życzliwych kontaktów z innymi ludźmi; podejmowanie aktywności twórczych i przynoszących satysfakcję, a w ich efekcie doświadczanie „uskrzydlenia”; przekonanie o możliwości odnalezienia własnej drogi do szczęścia w technosferze; osiągnięcie szczęścia w warunkach digitalizacji życia; wykorzystywanie interakcji z cybersystemami dla osiągnięcia korzystnego wpływu technologii na szczęśliwe życie; funkcjonowanie w poczuciu satysfakcji życiowej, zadowolenia z własnego położenia; postrzeganie środowiska technologicznego jako przestrzeni samorealizacji; pozytywne ocenianie osobistych warunków egzystencji; poczucie sensu życia; rozwijanie: samokontroli i kreatywności (mądrości, wiedzy), dzielności (odwagi), dobroci, życzliwości (człowieczeństwa), przywództwa (sprawiedliwości), pokory (umiaru), nadziei (transcendencji); osiągnięcie wewnętrznego spokoju pomimo trudów życia; rozumienie sensu życia i głębszego znaczenia cierpień; afirmowanie relacji z innymi ludźmi i otwartość na odmienne punkty widzenia; zdolność do kochania i wybaczenia; wytrwałość w pracy nad sobą²⁸.

Dziedzictwem psychologii pozytywnej jest wykaz kryteriów zdrowia psychicznego lub inaczej mocnych stron człowieka jako katalog postulowanych sześciu cnót charakteru i – odpowiadających im – dwudziestu czterech sił psychicznych: mądrość i wiedza (twórczość, ciekawość, otwartość umysłu, pasja zdobywania wiedzy, szerokie horyzonty umysłowe); odwaga (dzielność, upór, spójność, witalność); człowieczeństwo (zdolność do kochania, dobroć, inteligencja społeczna); sprawiedliwość (przynależność, uczciwość, przywództwo), umiar (umiejętność przebaczenia, pokora, roztropność, samoregulacja); transcendencja (podziw dla piękna, wdzięczność, nadzieja, humor, duchowość)²⁹.

Pojęciem kluczowym w psychologii pozytywnej jest dobrostan psychiczny rozumiany jako suma reakcji emocjonalnych na zdarzenia oraz sądów poznawczych na temat życiowego zadowolenia i spełnienia. Dobrostan psychiczny staje się wypadkową niskiego poziomu nastrojów negatywnych, wysokiego poziomu doświadczania emocji przyjemnych i wysokiego poziomu zadowolenia z życia³⁰. Psychologia pozytywna stała się naukowym badaniem dobrostanu psychicznego, mierzonym poczuciem szczęścia jako składnika dobrego życia³¹.

A. Carr, *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu i ludzkich siłach*, przekład Z.A. Królicki, Poznań 2009.

²⁸ Tamże.

²⁹ Tamże, s. 4.

³⁰ E. Diener, R.E. Lucas, S. Oishi, *Dobrostan psychiczny. Nauka o szczęściu i zadowoleniu z życia*, w: *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnocie człowieka*, pod red. J. Czapińskiego, Warszawa 2004, s. 35.

³¹ Tamże, s. 36–37.

Przejawy inspiracji ideami psychologii pozytywnej w reklamie „Szczęśliwi z wiekiem”

Reklama komercyjna „Szczęśliwi z wiekiem” mBanku z 2023 r. stanowi przykład marketingowego komunikowania w duchu psychologii pozytywnej. Treścią spotu jest integracja spełnionych seniorów z 30-latkami, myślącymi stereotypowo o osobach w wieku emerytalnym. W rezultacie międzypokoleniowej konfrontacji młodzi ludzie zmieniają stereotypowy wizerunek emerytów, który ukształtowali na podstawie recepcji filmowej postaci Ferdynanda Kiepskiego, bohatera serialu „Świat według Kiepskich”³².

Kategorie psychologii pozytywnej, obecne w reklamie mBanku, to:

1. Idea pomyślnego starzenia się, tzn. nacechowanego optymalną zdolnością przeżycia, dobrym zdrowiem, doświadczeniem satysfakcji życiowej;
2. Wspomaganie samooceny poprzez: a) selektywną optymalizację w obrębie obrazu siebie, tj. wybór innej niż wiek centralnej kategorii *Ja* z jednoczesną akceptacją kategorii wieku; b) kompensację „pierwotną”, tj. wybór zachowań sprzecznych ze stereotypem człowieka starszego;
3. Inicjatywa w zakresie zintegrowania przedstawicieli późnej dorosłości z grupą wiekową 30+.

Na podstawie analizy wizerunku późnej dorosłości w danym przekazie reklamowym można wymienić następujące mechanizmy psychologiczne:

- stymulowanie osób starszych do przeciwstawiania się kryzysom w sferze tożsamości;
- kształtowanie tożsamości o nowej jakościowo charakterystyce, ułatwiającej adaptację (retrospektywna analiza i dokonywanie bilansu życia);
- rewizja tożsamości w obliczu aktualnej sytuacji życiowej; odnajdywanie na nowo celu i sensu życia w ramach ogólnego porządku eschatologicznego;
- osiąganie integralności *ego* w wymiarach: a) mądrości – dysponowanie wiedzą znaczącą życiowo i jej stosowanie do rozwiązywania problemów egzystencjalnych; oferowanie młodszym generacjom wiedzy o stylu życia w poczuciu spełnienia i kompletności; b) generatywności – aktywność osób starszych na rzecz przyszłych pokoleń.

W tabeli 1 przedstawiono efekty interpretacji treści komunikowanych przez postacie reklamowe kampanii mBanku w aspekcie psychologii pozytywnej.

---

³² <<https://www.youtube.com/watch?v=vEYiAAo15P8>>, dostęp: 21.11.2023.

Tabela 1. Przeciwwstawianie idei psychologii pozytywnej przejawom ageizmu w spocie reklamowym „Szczęśliwi z wiekiem”

Wypowiedź postaci reklamowej z generacji wczesnej dorosłości	Przejaw ageizmu wobec seniorów	Wypowiedź postaci reklamowej z generacji późnej dorosłości	Kategoria psychologii pozytywnej (idea pomysłnego starzenia się)	Psychologiczny mechanizm pomysłnego starzenia się	Psychologiczny odpowiednik w kreacji postaci reklamowej z generacji późnej dorosłości
1	2	3	4	5	6
<p>Mężczyzna 1.: „Typowy obraz emeryta [...] serial Kiepskich. Taki stary dziadek w welnianych skarpetach grubych. Kaptcie, jakies piweczko. To nie jest taka młoda osoba, z którą można na każdy temat porozmawiać czy pożartować”.</p>	<p>Upredzenie pod wpływem stereotypowego wizerunku medialnego; stereotypizacja wyglądu; dyskryminująca ocena ze względu na wiek; stygmatyzujące utożsamianie wieku z alkoholizmem; deprecjonowanie ze względu na rzekomy brak możliwości dialogu międzypokoleniowego (niedostatek kompetencji komunikacyjnych, brak poczucia humoru).</p>	<p>Mężczyzna 1.: „Mam 67 lat a ja w ten sposób nie potrafiłbym nawet pomysłić. Przezywam teraz naprawdę wielką miłość [...]. Przygotowywałem się tak od trzydziestego roku życia. Już. Dla mnie to jest święty czas. Nic nie muszę a mogę”.</p>	<p>Wspomaganie samooceny osób starszych poprzez przeciwstawianie się negatywnemu wpływowi ageizmu; stymulowanie osób starszych do przeciwstawiania się kryzysom w tożsamości; inspirowanie seniorów do kształtowania tożsamości o nowej jakościowo charakterystyce ułatwiającej adaptację; przeżywanie miłości; idea wychowania do starości; gerotranscendencja; mądrość duchowa.</p>	<p>Integrowanie seniorów z innymi grupami wiekowymi; selektywna optymalizacja w obrębie obrazu siebie.</p>	<p>Integrujące spotkanie i nawiązanie dialogu pomiędzy przedstawicielami dwu generacji; wybór innej niż wiek centralnej kategorii <i>Ja</i> z jednoczesną akceptacją kategorii wieku (afirmowanie miłości); akceptacja własnej osoby z gotowością do obrony własnego stylu życia.</p>
<p>Kobieta 1.: „Codziennie rano chodzi po bułki [...] w kłapkach. Pod spodem ma skarpety. Takie przekonanie, że oj, już i tak odchodzę z tego świata, więc [...] najlepší okres to właśnie te młode lata od dwudziestki do trzydziestki”.</p>	<p>Stereotypizacja wyglądu; deprecjonowanie tożsamości wiekowej; stylu życia (egzystencjalnej rutyny).</p>	<p>Kobieta 1.: „Nie zgadzam się z twoją wypowiedzią absolutnie, ponieważ nie osób starszych do przeciwstawiania się kryzysom w sferze tożsamości; inspirowanie seniorów do kształtowania tożsamości o nowej jakościowo charakterystyce ułatwiającej adaptację; doświadczanie satysfakcji życiowej; dążenie do szczęścia.</p>	<p>Wspomaganie samooceny osób starszych poprzez przeciwstawianie się negatywnemu wpływowi ageizmu; stymulowanie osób starszych do przeciwstawiania się kryzysom w sferze tożsamości; inspirowanie seniorów do kształtowania tożsamości o nowej jakościowo charakterystyce ułatwiającej adaptację; doświadczanie satysfakcji życiowej; dążenie do szczęścia.</p>	<p>Integrowanie seniorów z innymi grupami wiekowymi; kompensacja pierwotna; dokonywanie bilansu życia; osiaganie integralności ego.</p>	<p>Integrujące spotkanie i nawiązanie dialogu pomiędzy przedstawicielami dwu generacji; kompensacyjny wybór zachowań sprzecznych ze stereotypem seniora; pozytywny bilans sytuacji życiowej; akceptacja własnej osoby z gotowością do obrony własnego stylu życia.</p>

cd. tabeli 1

1	2	3	4	5	6
<p>Kobieta 2: „Wiecznie [...] niezadowolony, zmęczony, zrzedliwy i na wszystko po prostu narzeka”.</p>	<p>Deprecjonowanie tożsamości wiekowej poprzez przypisanie seniorom charakterystyki negatywnego bilansu życia, tożsamości osób nieszczyśliwych (manifestujących niezadowolenie, złe samopoczucie i niepowodzenia).</p>	<p>Kobieta 2: „W moim przypadku życie teraz jest lepsze niż było kiedyś, bo kiedyś za dużo czasu poświęcałam pracy, a teraz spokojnie mogę realizować swoją pasję. Ja uprawiam Tai Chi”.</p>	<p>Wspomaganie samooceny osób starszych poprzez przeciwstawianie się negatywnemu wpływowi ageizmu; stymulowanie osób starszych do przeciwstawiania się kryzysom w sferze tożsamości; inspirowanie seniorów do kształtowania tożsamości o nowej jakościowo charakterystyce ułatwiającej adaptację; dobre zdrowie; doświadczenie satysfakcji życiowej.</p>	<p>Integrowanie seniorów z innymi grupami wiekowymi; selektywna optymalizacja w obrębie obrazu siebie.</p>	<p>Integrujące spotkanie i nawiązanie dialogu pomiędzy przedstawicielami dwu generacji; wybór zachowań sprzecznych ze stereotypem wiekowym (uprawianie chińskiej sztuki walki).</p>
<p>Mężczyzna 2: „Taka osoba troszkę jakby nieszczyśliwa i smutna. Jest to takie straszne”.</p>	<p>Stereotypowe wyobrażenie seniorów jako osób nieszczyśliwych; stygmatyzująca ocena starzenia się jako zjawiska wywołującego lęk.</p>	<p>Kobieta 3: „Nauczylam się na rollkach. Ta starość naprawdę może być bardzo piękna”.</p>	<p>Wspomaganie samooceny osób starszych poprzez przeciwstawianie się negatywnemu wpływowi ageizmu; stymulowanie osób starszych do przeciwstawiania się kryzysom w sferze tożsamości; inspirowanie seniorów do kształtowania tożsamości o nowej jakościowo charakterystyce ułatwiającej adaptację; dobre zdrowie; doświadczenie satysfakcji życiowej; gerotranscendencja.</p>	<p>Integrowanie seniorów z innymi grupami wiekowymi; kompensacja pierwotna; dokonywanie bilansu życia; osiąganie integralności ego.</p>	<p>Integrujące spotkanie i nawiązanie dialogu pomiędzy przedstawicielami dwu generacji; wybór aktywności sprzecznej ze stereotypem niesprawnego fizycznie seniora (jazda na rollkach); pozytywny bilans życia; domanifestowanie zadowolenia z życia i optymizmu; doznawanie transcendentnego poczucia światopoglądowego (piękna starość).</p>
<p>Kobieta 3: „Widzę samotność. Taką rutynę i że człowiek trochę już nie ma celu w życiu, co chyba jest najgorsze”.</p>	<p>Stereotypowe przekonanie na temat samotności w okresie późnej dorosłości oraz przekonanie o negatywnym bilansie życia seniorów w aspekcie utraty celu życia.</p>	<p>Kobieta 4: „[...] teraz ludzie żyją naprawdę długo”.</p>	<p>Wspomaganie samooceny osób starszych poprzez przeciwstawianie się negatywnemu wpływowi ageizmu; optymalna zdolność przeżycia.</p>	<p>Integrowanie seniorów z innymi grupami wiekowymi.</p>	<p>Integrujące spotkanie i nawiązanie dialogu pomiędzy przedstawicielami dwu generacji; udowadnianie długowieczności.</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy spotu reklamowego w serwisie YouTube oraz literatury przedmiotu: E. Sujak, *Życie jako zadanie*, Warszawa 1982; H. Romanowska-Lakomy, *Psychologia doświadczeń duchowych*, Warszawa 1996; *Psychologia pozytywna*, Warszawa 2018; M.E.P. Seligman, *Pracując szczęście. Psychologia pozytywna a urzeczywistnienie naszych możliwości trwałego spełnienia*, przekład A. Jankowski, Poznań 2005; J. Trempala, *Zmiany w funkcjonowaniu poznawczym ludzi starzejących się*, „Przeгляд Psychologiczny” 1989, nr 2(32), s. 293–308; *Psychologia rozwoju człowieka*, pod red. J. Trempany, Warszawa 2011; P. Fortuna, *Pozytywna psychologia porażki. Jak z cytryn zrobić lemoniadę*, Sopot 2012, s. 94–102; E.D. Biulek, *Coaching transpersonalny. Psychoosintezy i konteksty. Droga do dobrostanu i spełnienia w życiu*, Warszawa 2016; A. Czerw, *Psychologiczny model dobrostanu w pracy*, Warszawa 2016; R. Hanson, F. Hanson, *Rezyliencja. Jak ukształtować fundament spokoju, siły i szczęścia*, przekład A. Sawicka-Chrapkiewicz, Gdańsk 2018; M. Dziedziak-Wawro, *Alfabet szczęścia*, Katowice 2018.

Podsumowanie

Na podstawie analizy literatury naukowej na temat seniorów w reklamie można skonstatować, że medialny wizerunek późnej dorosłości ma charakter stereotypowy. Stereotypizacja seniorów w reklamie nie sprzyja wzbogacaniu społecznego stanu wiedzy o procesie starzenia się. Ten stan rzeczy wymaga psychospołecznej edukacji o uwarunkowaniach późnej dorosłości. Wiedza z zakresu psychologii pozytywnej o możliwościach poprawiania dobrostanu osób starszych wydaje się niezbędna nie tylko w profesjonalnych środowiskach związanych ze służbą seniorom, lecz także w kręgach medialnego kształtowania opinii publicznej, grupach zawodowych zajmujących się zintegrowaną komunikacją marketingową (reklamą, public relations). W związku z obecnymi tendencjami demograficznymi będzie wzrastało znaczenie tematyki późnej dorosłości w komunikacji społecznej. W działaniach wizerunkowych podmiotów i marek komercyjnych, organizacji pożytku publicznego, instytucji publicznych i podmiotów politycznych będzie zyskiwała na znaczeniu kategoria społecznej odpowiedzialności, w tym także sytuacja i psychospołeczne potrzeby seniorów. Analizowane studium przypadku komercyjnej kampanii mBanku z wykorzystaniem elementów psychologii pozytywnej jest w tym aspekcie budującym przykładem działań promocyjno-reklamowych.

BIBLIOGRAFIA

- Bialek E.D., *Coaching transpersonalny. Psychosyntezy i konteksty. Droga do dobrostanu i spełnienia w życiu*, Warszawa 2016.
- Brzezińska A.I., Wilowska J.A., *Starość w kontekście psychologii pozytywnej*, w: *Pozytywna starość*, pod red. K. Wieczorkowskiej-Tobis, D. Talarskiej, Poznań 2010.
- Carr A., *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu i ludzkich siłach*, przekład Z.A. Królicki, Poznań 2009.
- Csikszentmihalyi M., *Przepływy. Psychologia optymalnego doświadczenia*, przekład M. Wajda-Kacmajor, Taszów 2005.
- Czapiński J., *Psychologia szczęścia*, Warszawa 2018.
- Czerw A., *Psychologiczny model dobrostanu w pracy*, Warszawa 2016.
- Diener E., Lucas R.E., Oishi S., *Dobrostan psychiczny. Nauka o szczęściu i zadowoleniu z życia*, w: *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, pod red. J. Czapińskiego, Warszawa 2004.
- Dziedziak-Wawro M., *Alfabet szczęścia*, Katowice 2018.
- Fortuna P., *Optimum. Idea cyberpsychologii pozytywnej*, Warszawa 2021.
- Fortuna P., *Pozytywna psychologia porażki. Jak z cytryn zrobić lemoniadę*, Sopot 2012.
- Gulla B., Tucholska K., *Psychologia pozytywna – cele naukowo-badawcze i aplikacyjne oraz sposób ich realizacji*, w: *Studia z psychologii w KUL*, t. 14, pod red. P. Francuza, W. Otrębskiego, Lublin 2007, s. 133–152.
- Hanson R., Hanson F., *Rezyliencja. Jak ukształtować fundament spokoju, siły i szczęścia*, przekład A. Sawicka-Chrapkiewicz, Gdańsk 2018.
- Jagłowski M., *Filozofia życia*, w: *Z dziejów myśli filozoficznej (Wybór tekstów z filozofii współczesnej)*, pod red. Z. Hulla, W. Tulibadzkiego, Olsztyn 1998, s. 43–63.
- Kępiński A., *Melancholia*, Warszawa 1985.
- Kopania J., *Ludzkie oblicza boskiej prawdy*, Warszawa 1995.
- Kowalewska K., *Wizerunek osób starszych w medialnych przekazach reklamowych – analiza własna na podstawie wybranych reklam w prasie kobiecej w Polsce*, w: *Teorie komunikacji i mediów 10. Konstruowanie komunikacji i mediów 2*, pod red. M. Wszółka, Wrocław 2017, s. 227–246.

- Kowalewska K., *Wpływ mediów na kształtowanie wizerunku starości w reklamie telewizyjnej – badanie pilotażowe*, „Scripta Neophilologica Posnaniensia” 2019, t. XIX, s. 85–94.
- Kristeva J., *Czarne słońce. Depresja i melancholia*, przekład M.P. Markowski, Kraków 2007.
- Lyszkowska E., Sojka A., *Wizerunek starszej kobiety w telewizji na przykładzie reklamy i analizy zachowań telewizyjnych*, w: *Starsze kobiety w kulturze i społeczeństwie*, pod red. E. Zierkiewicz, A. Łysak, Wrocław 2005, s. 185–187.
- Myers D.G., *The American paradox: Spiritual hunger in an age of plenty*, New Haven 2001.
- Pawlina A., *Sposoby prezentowania osób starszych w reklamie. Analiza wybranych zagadnień*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Bochni” 2010, nr 8, s. 99–115.
- Peterson C., Seligman M.E.P., *Character strengths and virtues: A handbook and classification*, Washington 2004.
- Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, pod red. J. Czapińskiego, Warszawa 2004.
- Psychologia rozwoju człowieka*, pod red. J. Trempały, Warszawa 2011.
- Romanowska-Łakomy H., *Psychologia doświadczeń duchowych*, Warszawa 1996.
- Seligman M.E.P., *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*, New York 2002.
- Seligman M.E.P., *Optymizmu można się nauczyć*, przekład A. Jankowski, Poznań 1996.
- Seligman M.E.P., *Prawdziwe szczęście. Psychologia pozytywna a urzeczywistnienie naszych możliwości trwałego spełnienia*, przekład A. Jankowski, Poznań 2005.
- Stefaniak-Hrycko A., *Starość w reklamie telewizyjnej – śmiesz czy przeraża?*, „Nowiny Lekarskie” 2012, nr 81(1), s. 89–95.
- Straś-Romanowska M., *Późna dorosłość*, w: *Psychologia rozwoju człowieka*, pod red. J. Trempały, Warszawa 2011, s. 326–350.
- Stuart-Hamilton I., *Psychologia starzenia się. Wprowadzenie*, przekład A. Błachnio, Poznań 2006.
- Sujak E., *Życie jako zadanie*, Warszawa 1982.
- Synak B., *Polska starość*, Gdańsk 2003.
- Tański M., *O różnicach między moralizmem a moralnością z perspektywy psychologicznej i aksjologicznej*, „Ruch Filozoficzny” 2011, t. LXVIII, nr 2, s. 317–326.
- Trempała J., *Zmiany w funkcjonowaniu poznawczym ludzi starzejących się*, „Przegląd Psychologiczny” 1989, nr 2(32), s. 293–308.
- Tucholska K., Gulla B., *Psychologia pozytywna – krytyczna analiza koncepcji*, w: *Studia z psychologii w KUL*, t. 14, pod red. P. Francuza, W. Otrębskiego, Lublin 2007, s. 107–131.
- Zdrenka M.T., *Gnuśność. Jej swoistość i współczesne konteksty*, „Ethos” 2010, nr 4(92), s. 150–168.
- Zdrenka M.T., *Próba problematyzacji przywary gnuśności*, „Ruch Filozoficzny” 2011, t. LXVIII, nr 2, s. 388–389.
- Zielazny P., Biedrowski P., Mucha D., *Późna dorosłość – okres strat czy nowych wyzwani?*, „Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu” 2013, t. 19, nr 3, <https://www.monz.pl/pdf-73405-10226?filename=Pozna%20doroslosc%20_%20okres.pdf>, dostep: 21.11.2023.

LATE ADULTHOOD AS A MOTIF IN ADVERTISING MESSAGES IN THE CONTEXT OF POSITIVE PSYCHOLOGY

SUMMARY

The increased scientific interest in late adulthood, as well as in intergenerational relations of the elderly, finds particular justification in the current demographic situation in Europe and Poland. The subject of the study is old age functioning as a motif of advertising messages. The reflections concern the psychological-positive alternative to the phenomenon of generating a stereotype of the elderly in advertising. The stereotyping of the advertising image of people at the existential stage of late adulthood poses a danger of increasing ageism in the media space and in colloquial social consciousness. The postulated form of counteracting ageism is education in the aspect of developmental changes in late adulthood (including through the dissemination of reliable knowledge about the aging process in social communication), taking into account the current state of research on the intergenerational potential of older people, i.e. wisdom, quality of life.

KEYWORDS: late adulthood, successful aging, ageism, advertising, positive psychology

NAUKI PRAWNE / LEGAL SCIENCES

MARCIN MAMIŃSKI

**MODEL WZMOCNIONEGO I ROZSZERZONEGO
HORYZONTALNEGO ODDZIAŁYWANIA
PRAW KONSTYTUCYJNYCH
JAKO ŹRÓDŁO OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA****1. Wstęp**

Celem artykułu jest omówienie materii związanej z tzw. wzmocnionym efektem horyzontalnym. Konstrukcja efektu horyzontalnego w formie pośredniej i bezpośredniej norm konstytucyjnych na stosunki prawa prywatnego jest omawiana w nauce prawa od wielu lat, jednak wciąż stanowi istotny przedmiot zainteresowania teoretycznoprawnego. Stanowi również ważny element orzecznictwa sądów polskich oraz międzynarodowych w zakresie sporów związanych z ochroną praw człowieka na gruncie stosunków prywatnoprawnych. Jako koncepcja mająca na celu zacieśnienie powiązań między konstytucyjnymi prawami i wolnościami a stosunkami prywatnoprawnymi stanowi istotny krok w kierunku skuteczniejszej ochrony praw człowieka w sytuacjach, kiedy podmioty prywatne mogą stanowić potencjalne źródło naruszeń tych praw. W ramach realizacji określonych założeń badawczych analizie zostały poddane regulacje prawne, literatura krajowa i międzynarodowa, a spośród metod przede wszystkim metoda prawno-dogmatyczna. Warto nadmienić, iż sama koncepcja „efektu horyzontalnego” może być zróżnicowana w zależności od norm konstytucyjnych, które „promieniają” na akty niższego rzędu. Stąd też celem niniejszego artykułu jest omówienie koncepcji „wzmocnionego stosunku efektu horyzontalnego” jako koncepcji najmniej znanej w nauce prawa i jej przybliżenie.

2. Istota „efektu horyzontalnego” w zakresie praw człowieka

Na wstępie konieczne jest zdefiniowanie używanych w artykule pojęć: „stosunek wertykalny” i „stosunek horyzontalny”. Warunkiem podstawowym dla dalszego podziału jest nawiązanie stosunku prawnego, rozumianego jako „regulowany normami prawnymi stosunek społeczny (tetyczny) między dwoma podmiotami prawa”¹. Treść stosunku prawnego jest częścią składową szeregu elementów konstytutywnych, do których zalicza się: podmiot, przedmiot, uprawnienia oraz obowiązki².

Wertykalny stosunek prawny wiąże się ze względu na stanowiącą normę kompetencyjną, określoną w powszechnie obowiązującym akcie prawnym. Wyznacza ona adresatowi obowiązek zrealizowania określonego zachowania w sytuacji, w której organ uzyskujący kompetencję uczyni z niej użytek i dokona stosownej czynności konwencjonalnej³. W przeciwieństwie do stosunków

¹ T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2017⁴, s. 264 in.

² Podmiotami stosunków cywilnoprawnych mogą być osoby fizyczne, osoby prawne oraz w określonych sytuacjach jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej. Za przedmiot stosunku cywilnoprawnego należy uznać zarówno zachowania ludzi, jak i te obiekty, których dane zachowanie dotyczy. Natomiast wynikające ze stosunku prawnego uprawnienia i obowiązki w doktrynie określane są jako jego treść. Uprawnieniem jednej strony, a więc określonym w dyspozycji normy prawnej zakresowi tego, co jej czynić wolno, odpowiada obowiązek drugiej strony, polegający na tym, że osoba ta powinna zachować się w oznaczony w teź dyspozycji sposób. Kategorią wyższego rzędu względem uprawnień, za pomocą której określa się w prawie cywilnym sytuację podmiotu uprawnionego, złożoną przeważnie z kilkunastu powiązanych ze sobą uprawnień „częstkowych”, jest prawo podmiotowe.

³ Organ działa na podstawie zasady legalizmu i nie ma prawa wykroczyć poza uprawnienia kompetencyjne. Stosunki wertykalne są charakterystyczne dla prawa publicznego, w których występowanie elementu władztwa ze strony organów publicznych jest szczególnie doniosłe. Nie sposób w tym zakresie pominąć stosunków administracyjnoprawnych, w których jeden z podmiotów zajmuje pozycję nadrzędną i może w sposób władczy wpływać na pozycję prawną innego podmiotu (grup podmiotów), np. nakładając na nie obowiązki lub przyznając uprawnienia (zob. wyrok WSA w Warszawie z 11 maja 2005 r., sygn. III SA/Wa 126/05, LEX nr 230841). Na skutek czego nie występuje charakterystyczna dla prawa prywatnego autonomia woli obu stron. Wertykalny stosunek prawny charakteryzuje się występowaniem relacji podporządkowania pomiędzy jednostką a organem władzy publicznej. Te ostatnie co do zasady nie mogą być podmiotem ani praw, ani wolności konstytucyjnych. Interesująco w tym zakresie prezentuje się pozycja jednostek samorządu terytorialnego chociażby w odniesieniu do konstytucyjnego prawa do sądu (art. 45 Konstytucji). O ile pogląd, że w kręgu osób korzystających z prawa do sądu mieszczą się nie tylko osoby fizyczne, lecz także inne podmioty, nie budzi wątpliwości, o tyle w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego (TK) jak dotąd nie wyznaczono w pełni jasnych kryteriów decydujących o kwalifikacji do kręgu „osób prawnych prawa prywatnego” (zob. P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Uwagi do art. 45 Konstytucji RP*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, pod red. L. Boska, M. Safjana, Warszawa 2016, Legalis i cytowana tam literatura). Trybunał zdaje się częściowo nawiązywać w tym zakresie do podziału między osobami prawnymi prawa prywatnego a osobami prawnymi o charakterze publicznym (osobami prawnymi prawa publicznego), których status jako beneficjentów prawa do sądu – niezależnie od niejednorodnych kryteriów tego rozróżnienia i doktrynalnych zastrzeżeń co do jego zasadności – jest niepewny. W postanowieniu z 21 marca 2005 r., sygn. P 11/04, OTK-A 2005, Nr 3, poz. 32, TK uznał – w kontekście statusu prawnego gminy – że prawo do sądu, w świetle systematyki Konstytucji RP, nie może być automatycznie odnoszone do ogółu podmiotów prawnych, a zwłaszcza traktowane jako środek ochrony podmiotów prawa publicznego. Zdaniem TK prawo

wertykalnych, stosunki horyzontalne oparte są na zupełnie innych zasadach. Związują się „ze względu na normę prawną wyznaczającą jej adresatom obowiązek podjęcia zachowania zwróconego ku sprawom drugiego podmiotu jako recipienta tego zachowania”⁴. Monika Florczak-Wątor wskazuje, że stosunek horyzontalny jest „stosunkiem prawnym typu zobowiązaniowego powstałym między dwoma podmiotami prywatnymi, które względem siebie pozostają w relacji równorzędnej. Podmiotem prywatnym jest w tym sensie każdy podmiot niepaństwowy, a więc osoba fizyczna, grupa osób fizycznych, osoba prawna bądź jednostka organizacyjna nie posiadająca osobowości prawnej. Zatem stroną stosunku horyzontalnego może być podmiot, który jest beneficjentem praw lub wolności określających treść tego stosunku”⁵.

Podstawową zasadą stosunków prawnych o charakterze horyzontalnym jest autonomia woli stron. Pojęcie „autonomii woli” w języku prawniczym jest obecne od dłuższego czasu⁶. Głównie jako element szeroko rozumianego prawa prywatnego lub prawa kanonicznego⁷. Mocą swej autonomicznej woli podmioty dokonują rozrządzeń majątkowych, zawierają umowy, przenoszą lub nabywają prawa majątkowe, zawierają małżeństwa, kreują dostosowany do swoich potrzeb małżeński ustrój majątkowy, czy wreszcie sporządzają testamenty⁸. Autonomia woli człowieka w znacznym zakresie kształtuje jego wolność i swobodę działania⁹.

Drugim charakterystycznym elementem stosunków horyzontalnych jest równorzędność stron. W doktrynie prawa pojęcie „równorzędności stron stosunków

---

do sądu może wprawdzie służyć osobom prawnym prawa publicznego, ale tylko w takim zakresie, w jakim korzystają one z praw lub wolności przysługujących jednostkom. Dotyczyć to może np. sytuacji, w której w razie zamknięcia drogi sądowej gmina powołuje się na art. 45 ust. 1 Konstytucji RP jako właściciel nieruchomości. Na podstawie art. 45 ust. 1, a także art. 77 ust. 2 Konstytucji RP nie można jednak, w ocenie TK, konstruować prawa do sądu o tak szerokim zakresie, aby służyło ono także podmiotom władzy publicznej w sprawach związanych z wykonywaniem tej władzy. W innych rozstrzygnięciach TK podkreśla, że sądowa ochrona samodzielności jednostek samorządu terytorialnego nie jest tożsama z prawem do sądu (wyroki: TK z 29 października 2009 r., K 32/08, OTK-A 2009, Nr 9, poz. 139 oraz z 6 kwietnia 2016, sygn. P 5/14, OTK-A 2016, poz. 15; zob. też postanowienie TK z 22 maja 2007 r., SK 70/05, OTK-A 2007, Nr 6, poz. 60).

⁴ S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001, s. 115.

⁵ M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar praw konstytucyjnych*, Kraków 2014, s. 35.

⁶ Zob. A. Stelmachowski, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998, s. 88; Z. Radwański, *Teoria umów*, Warszawa 1977, s. 96.

⁷ M. Niedośpał, *Autonomia woli w części ogólnej prawa cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1984, z. 12, s. 64. W zakresie prawa kanonicznego zob. D. Urbanowska-Wójcińska, *Przymus i bojaźń w kanonicznym prawie małżeńskim a groźba w polskim prawie rodzinnym*, „Ius Matrimoniale” 2015, nr 4, s. 53 in.

⁸ W sensie czysto technicznym „autonomia” prawnie uznaną dysponował, w pewnym co najmniej zakresie, poddany panu feudalnemu włościanin i korzystający z bardzo ograniczonej wolności żydowski kupiec w XVIII-wiecznej Polsce, a na pewno w szerokim zakresie przedsiębiorca działający w XIX-wiecznej Europie, której kultura prawna opierała się na znakomitych kodyfikacjach – Kodeksie Napoleona i austriackim Kodeksie cywilnym (ABG).

⁹ Autonomia woli jest podstawowym elementem tzw. autonomiczności stron opierającej się na podstawie filozoficznej, którą jest uznanie dwóch podstawowych wartości – godności osoby ludzkiej jako istoty jedynej i niepowtarzalnej oraz równości wszystkich ludzi bez względu na narodowość, religię, płeć, wiek, stanowisko społeczne; zob. M. Safjan, *Wyzwania dla państwa prawa*, Warszawa 2008, s. 101–102.

prawnych” definiuje się jako „brak podporządkowania, czyli możliwości władczego kształtowania sytuacji prawnej innego podmiotu¹⁰. Nie zawsze natomiast zasadna będzie ocena faktycznej równości stron. Często bowiem zdarza się, że jedna ze stron dysponuje przewagą ekonomiczną lub sytuacyjną (np. wynajmujący w stosunku do najemcy, przedsiębiorca w stosunku do konsumenta, pracodawca w stosunku do pracownika). Stwierdzenie przymiotu faktycznej przewagi jednej ze stron stosunku prawnego nie zmienia jednak jego charakteru”¹¹.

Przenosząc powyższe ustalenia na grunt teorii konstytucji, należy przyjąć, że normy konstytucyjne mogą i oddziałują na treść stosunków horyzontalnych. Koncepcja horyzontalnego stosowania podstawowych praw i wolności jest obecnie powszechnie aprobowana przez doktrynę prawa w Polsce i na świecie¹² oraz w orzecznictwie sądów¹³. Jest także punktem szerokiej dyskusji w międzynarodowej nauce prawa. W szczególności w takich państwach, jak Republika

---

¹⁰ P. Sobolewski, *Uwagi do art. 1 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2019. Występowanie elementu władztwa charakterystyczne jest dla stosunków administracyjnoprawnych. W stosunkach takich jeden z podmiotów zajmuje pozycję nadrzędną i może w sposób władczy wpływać na pozycję prawną innego podmiotu (innych podmiotów), np. nakładając na nie obowiązki. Jak bowiem podkreśla WSA w Warszawie dla administracyjnoprawnych stosunków prawnych charakterystyczne jest występowanie organu państwowego wobec innego uczestnika z pozycji wykonywania władzy zwierzchniej w ramach zarządzającej działalności Państwa (zob. wyrok WSA w Warszawie z 11 maja 2005 r., sygn. III SA/Wa 126/05, Legalis).

¹¹ Zasadę równorzędności stron jako cechę stosunku prawnego odróżnić należy od zasady równego traktowania wszystkich podmiotów prawa. Ustawodawca bowiem intencjonalnie przyznaje określonym grupom podmiotów szczególne przywileje. Nadanie konsumentom dodatkowych uprawnień (np. w zakresie rękojmi, prawa do odstąpienia od umowy) nie ma na celu postawienia jednej ze stron stosunku prawnego w uprzywilejowanej pozycji, ale ma zapewnić faktyczną równość. Bardziej dyskusyjne jest przyznawanie bankom szczególnych uprawnień (monopol na wykonywanie czynności bankowych), podczas gdy instytucje te już obecnie mają faktyczną przewagę nad innymi podmiotami prawa prywatnego (zob. S. Sołtysiński, *Zmierzch zasady równego traktowania podmiotów gospodarczych*, „Państwo i Prawo” 2015, z. 1, s. 84–99). Problem faktycznej równorzędności stron stosunków prawnych jest jednym z najbardziej doniosłych w obecnych uwarunkowaniach gospodarczych. Równorzędność podmiotów prawa cywilnego oznacza, że osoby fizyczne i prawne, znajdujące się w podobnej sytuacji faktycznej, powinny być traktowane tak samo.

¹² M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar praw konstytucyjnych*, s. 1 in.; też: *Obowiązek zapewnienia przez państwo poszanowania prywatności w stosunkach horyzontalnych w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, w: *Horyzontalne oddziaływanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, pod red. A. Młynarskiej-Sobaczewskiej, P. Radziejewicza, Warszawa 2015, s. 187–209; też: *Pozytywne obowiązki państwa w zakresie ochrony praw konwencyjnych jednostki*, „Przegląd Praw Disputatio” 2010, t. XI; D. Błoński, M. Florczak-Wątor, *Problem horyzontalnej skuteczności prawa do ochrony danych osobowych w świetle przepisów konstytucyjnych Polski i Szwajcarii*, „Przegląd Sejmowy” 2015, nr 1, s. 84 in.; L. Garlicki, M. Zubik, *Uwagi do art. 32 Konstytucji*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, pod red. L. Garlickiego, M. Zubika, t. 2, Warszawa 2016; J. Limbach, „Promieniowanie” konstytucji na prawo prywatne, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1999, z. 3, s. 405 in.; R. Trzaskowski, *Granice swobody kształtowania treści i celu umów obligacyjnych. Art. 353 k.c.*, Kraków 2005, s. 190 in.; E. Łętowska, *Wpływ konstytucji na prawo cywilne*, w: *Konstytucyjne podstawy systemu prawa*, pod red. M. Wyrzykowskiego, Warszawa 2001, s. 125 in.

¹³ Orzeczenie TK z 25 stycznia 1995 r. sygn. W 14/94, OTK 1995, nr 1, poz. 19; wyrok TK z 13 czerwca 2000 r., sygn. K 15/99, OTK 2000, nr 5, poz. 137; wyrok SN z 24 października 2013 r., sygn. IV CSK 39/13, OSCNZZD 2014, nr 2, poz. 34; wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z 15 listopada 2017 r., sygn. IX Ca 625/17, Posp.

Federalnych Niemiec¹⁴, Irlandia, Kanada, Republika Południowej Afryki, Stany Zjednoczone (*state action*)¹⁵. Została ona także zauważona w prawie Unii Europejskiej¹⁶ oraz orzecznictwie TSUE¹⁷ i ETPC¹⁸.

3. Istota „wzmocnionego efektu horyzontalnego” a jego wpływ na ochronę praw człowieka

Dotychczasowa analiza prowadzi do wniosku, że prawa i wolności konstytucyjne mają istotny wpływ na prawo prywatne i publiczne. W nauce prawa Aaron Barak sformułował koncepcję wzmocnionego i rozszerzonego horyzontalnego oddziaływania praw konstytucyjnych. Stanowi ona odpowiedź na krytykę kierowaną w stosunku do modelu bezpośredniego samoistnego stosowania konstytucyjnych praw podstawowych w stosunkach horyzontalnych. W doktrynie prawa podnoszono, że prawo stanowione na poziomie konstytucyjnym winno być przede wszystkim adresowane do władz publicznych. Z kolei ustawy zwykle tak szeroko regulują stosunki prywatne, że nie ma potrzeby odwoływania się do postanowień

---

¹⁴ E. Engle, *Third Party Effect of Constitutional Rights (Drittwirkung)*, „Hanse Law Review” 2009, vol. 5, nr 2, s. 165–173; Ch. Starck, *Das Bonner Grundgesetz. Kommentar*, München 1999; J. Hager, *Grundrechte im Privatrecht*, „Juristen Zeitung” 1994, nr 8, s. 373 in.; C.W. Canaris, *Grundrechte und Privatrecht. Eine Zwischenbilanz*, Berlin–New York 1999, s. 28 in.; Ch. Starck, *Human Rights and Private Law in German Constitutional Development and in the Jurisdiction of the Federal Constitutional Court*, w: *Human Rights in Private Law*, pod red. D. Friedmanna, D. Barak-Erez, Oxford–Portland, Oregon 2001.

¹⁵ G. Phillipson, *The Human Rights Act, „Horizontal Effect” and the Common Law: A Bang or a Whimper?*, „Michigan Law Review” 1999, vol. 62, nr 824, s. 826 in.; G. Phillipson, A. Williams, *„Horizontal Effect and the Constitutional Constraint”*, „Modern Law Review” 2011, vol. 74, nr 6, s. 882 in.; D. Vuletic, *Direct horizontal effect of the free movement of goods and reshaping of the European Economic Constitution. Back to the future?*, „Journal for the International and European Law, Economics and Market Integrations” 2014, vol. 1, nr 1, s. 1–15; E. Frantziou, *The Horizontal Effect of the Charter of Fundamental Rights of the European Union: Rediscovering the Reasons for Horizontality*, „European Law Journal” 2015, vol. 21, nr 5, s. 657–679; A. Nolan, *Holding non-state actors to account for constitutional economic and social rights violations: Experiences and lessons from South Africa and Ireland*, „International Journal of Constitutional Law” 2014, vol. 12, nr 1, s. 66–68; A. Butler, *Constitutional Rights in Private Litigation: A Critique and Comparative Analysis*, „Anglo-American Law Review” 1993, nr 1, s. 1 in.; R. Huhn, *The State Action Doctrine and The Principle of Democratic Choice*, „Hofstra Law Review” 2006, vol. 34, nr 4, s. 1379–1460.

¹⁶ J. Krzeminska-Vamvaka, *Horizontal effect of fundamental rights and freedoms – much ado about nothing? German, Polish and EU theories compared after Viking Line*, „New York School of Law” 2009; Ch. Busch, H. Schulte-Nolke, *EU Compendium – Fundamental Rights and Private Law: A practical tool for judges*, Osnabrück 2010.

¹⁷ Wyroki TSUE z 8 kwietnia 1976 r., w sprawie *Defrenne przeciwko Sabena*, sygn. C – 43/75 oraz z 5 lutego 1963 r. w sprawie *Van Gend & Loos przeciwko holenderska administracja celna*, sygn. C – 26/62.

¹⁸ Wyroki ETPC z 1 października 1998 r., w sprawie *A przeciwko Wielkiej Brytanii*, nr skargi: 25599/94; z 6 listopada 2012 r., w sprawie *Redfearn przeciwko Wielkiej Brytanii*, nr skargi: 47335/06; z 10 czerwca 2010 r., w sprawie *Staatkundig Gereformeerde Partij przeciwko Holandii*, nr skargi: 58369/10.

ustawy zasadniczej¹⁹. Mogłoby to potencjalnie prowadzić do powstania odrębnego „konstytucyjnego” systemu prawa prywatnego. Kontrargumentem wobec takiego stanowiska jest fakt, że podstawowe zasady prawa prywatnego nie stoją w opozycji do praw i wolności konstytucyjnych.

Rozszerzony model pośredniego skutku konstytucyjnych praw i wolności nie narusza ani nie kwestionuje istnienia norm prawa prywatnego. Prawo prywatne jest zasadniczo wyrazem konstytucyjnie zagwarantowanych praw człowieka adresowanych do podmiotów prawa prywatnego²⁰. W istocie polega on na konstytucjonalizacji prawa prywatnego rozumianej jako postępujące zjawisko oddziaływania praw podstawowych na stosunki między osobami prywatnymi²¹. W tych relacjach prawa podstawowe ograniczają strony stosunku i wpływają na swobodę podejmowanych przez nie działań²². Źródłem tych ograniczeń są zasady prawa prywatnego oraz prawa podstawowe wynikające z ustawy zasadniczej. Pośrednie oddziaływanie konstytucyjnych praw podstawowych jest zatem niezbędne i konieczne, stanowiąc gwarancję ochrony godności człowieka. Sformułowania używane w ustawach zasadniczych takie jak „[k]ażdy obywatel ma prawo...” wyznaczają lingwistyczne podstawy do uznania koncepcji horyzontalnego działania praw i wolności konstytucyjnych²³.

A. Barak twierdzi, że prawdziwa istota oddziaływania praw podstawowych zostaje oddana wówczas, gdy prawa człowieka będą przenikać przez „kanały” prawa prywatnego²⁴. „Prawo prywatne to ramy, które przenoszą prawa człowieka na sposób życia *give and take* między osobami prywatnymi”²⁵. Normy prawa prywatnego nakładają na jednostki określone obowiązki, takie jak chociażby poszanowanie praw i wolności drugiego człowieka, postępowanie zgodnie z zasadami współżycia społecznego lub też korzystanie z praw zgodnie z ich społeczno-gospodarczym przeznaczeniem. Wykonywanie tych powinności prowadzi do powszechnego ładu społecznego, a w konsekwencji do realizacji interesu publicznego²⁶.

Normy prawa prywatnego przewidują odpowiednie narzędzia prawne stanowiące bezpiecznik przed naruszeniem obiektywnego systemu wartości. Jeżeli jednak istniejące normy prawa prywatnego nie przyznają odpowiedniego środka

¹⁹ O. Gerstenberg, *Private Law and The New European Settlement*, „European Law Journal” 2004, nr 10, s. 766. Autor w dalszej części artykułu nie zgadza się z tym poglądem.

²⁰ J.A. Barak, *Constitutional Human Rights and Private Law*, w: *Human Rights and Non-State Actors*, pod red. A. Claphama, Cheltenham 2013, s. 259.

²¹ J.M. Smits, *Private law and fundamental rights: a sceptical view*, w: *Constitutionalisation of Private Law*, pod red. T. Barkhuysena, S. Lindebergha, Leiden – Boston 2006, s. 9–10.

²² Tamże, s. 271.

²³ P. Hamernik, *Human Rights Horizontally and Reasonably*, „TLQ” 2014, nr 4, s. 300.

²⁴ Szerzej zob.: M. Kumm, *Who is Afraid of the Total Constitution? Constitutional Rights as Principles and the Constitutionalization of Private Law*, „German Law Journal” 2006, nr 4, za: H. Collins, *On the (In)Compatibility of Human Rights Discourse and Private Law*, „LSE Law, Society and Economy Working Papers” 2012, nr 7, s. 6.

²⁵ J.A. Barak, *Constitutional Human Rights...*, s. 256–271.

²⁶ Szerzej o znaczeniu klauzul generalnych oraz o zasadzie dobra wspólnego: A. Żurawik, *„Public interest” and „Common Good” General Clauses in Both Polish and European Union Law*, „Polish Review of International and European Union Law” 2014, vol. 3, nr 1–2, s. 72 in.

prawnego nadającego ochronę pomimo naruszenia prawa podstawowego jednostki, wzmocniony i rozszerzony model pośredniego oddziaływania praw i wolności konstytucyjnych stwierdza konieczność nowelizacji norm prawa prywatnego, tak aby w przyszłości system prawny nie zawierał luki odmawiającej jednostce prawa do dochodzenia ochrony prawnej. Proponowana koncepcja kreuje obowiązek należytego ukształtowania systemu prawa prywatnego, obligując władze publiczne do stworzenia odpowiednich narzędzi prawnych pozwalających na absorpcję konstytucyjnych praw podstawowych.

A. Barak wskazuje także na potrzebę powołania do życia niezbędnych środków prawnych pozwalających na absorpcję zaistniałych luk w prawie. Pierwszym sposobem jest stworzenie nowej wykładni istniejących już przepisów gwarantujących ochronę prawną (w szczególności poprzez rozszerzenie wykładni klauzul generalnych na nowo zaistniałe zdarzenia prawne). Możliwe jest także ich ustanowienie przez samego prawodawcę, gdy ten stwierdzi istnienie luki prawnej. Autor – jako ostateczne rozwiązanie – proponuje odwołanie się do ogólnej zasady prawa, zgodnie z którą tam, gdzie jest nadane prawo, tam też musi być jego ochrona²⁷.

Powstaje zatem pytanie o różnice między omawianą koncepcją a klasycznym – powszechnie przyjętym – modelem pośredniego skutku horyzontalnego. Różnice nie są zauważalne, kiedy regulacje prawa prywatnego przewidują już narzędzia nadające jednostce ochronę w przypadku naruszenia praw podstawowych. Uwidaczniają się one dopiero w momencie, w którym pomimo naruszenia praw podstawowych system prawa prywatnego nie przewiduje odpowiednich instrumentów ochronnych. Nie jest to założenie czysto teoretyczne, albowiem w drodze prawa stanowionego nie sposób jest przewidzieć wszystkich sytuacji prawnie relewantnych, mogących spowodować naruszenie praw jednostki. Zwróćmy chociażby uwagę na nowe zjawisko w prawie pracowniczym, a mianowicie *whistleblowing* (sygnalizacja) i problemy związane z ochroną pracownika w tym obszarze²⁸.

Klauzule generalne nie mają charakteru absolutnego, chociaż mogą mieć wpływ na kształtowanie prawie każdego stosunku prawnego²⁹. Rozszerzony model pośredniego oddziaływania praw podstawowych przedstawia remedium na zaistniałą lukę. A. Barak zauważa, że „w przypadku uznania określonego prawa (w prawie publicznym) należy również określić środek zaradczy (w prawie prywatnym)”³⁰. Prawo prywatne i prawo publiczne powinny być nacechowane spójnością i wzajemnie na siebie oddziaływać, bo tylko wówczas ochrona prawa jednostki będzie pełna i rzeczywista. Konieczne staje się wskazanie odpowiednich środków pozwalających na wypełnienie stwierdzonej luki w prawie. Pierwszym rozwiązaniem jest podjęcie procedury legislacyjnej przez ustawodawcę, który

²⁷ Tamże.

²⁸ Zob. szerzej: L. Kobroń-Gąsiorowska, *Whistleblowing – nowa instytucja prawa pracy – perspektywa międzynarodowa*, „Palestra” 2019, nr 9, s. 65–74 i literatura tam cytowana.

²⁹ Szerzej zob.: C. Willet, *General Clauses and the Competing Ethics of European Consumer Law in the UK*, „The Cambridge Law Journal” 2016, vol. 71, nr 2, s. 412–440.

³⁰ J.A. Barak, *Constitutional Human Rights...*, s. 261.

w drodze stanowionego prawa zapewni szerszą ochronę jednostki przed naruszeniem jej praw podstawowych. Proces legislacyjny jest jednak długotrwały. Często także nie dochodzi do uchwalenia proponowanych zmian, przez co ten sposób zapewniania luk staje się nieefektywny. Ponadto, nawet skutecznie podjęta inicjatywa ustawodawcza najczęściej nie pozwoli na dochodzenie ochrony prawnej podmiotom, które doświadczyły naruszenia praw podstawowych przed wejściem w życie regulacji uzupełniającej zaistniałą lukę prawną³¹.

Możliwe jest zastosowanie rozwiązań alternatywnych. Nauka prawoznawstwa wykształciła sposoby wypełnienia występujących luk prawnych. Po pierwsze, organ stosujący prawo może odwołać się do wnioskowań prawniczych, w szczególności *per analogiam*, zarówno w formie *legis* (z przepisu prawnego formułującego podobną hipotezę), jak i *iuris* (z ducha prawa). Po drugie, możliwe jest nadanie klauzulom generalnym nowego znaczenia. Istotne jest, aby używane przez ustawodawcę zwroty „dobrej wiary” lub „zasad współżycia społecznego” były redefiniowane wraz ze zmieniającymi się uwarunkowaniami społeczno-prawnymi.

Analogiczne stanowisko zajmuje Günter Teubner³². Autor zauważa, że istotnym problemem w dyskusji na temat ochrony praw podstawowych są już wcześniej wspomniane kontrowersje związane z funkcjonowaniem międzynarodowych korporacji prywatnych. Prawa podstawowe, pierwotnie gwarantowane wyłącznie w relacjach państwo–jednostka, powinny być skuteczne wobec „stron trzecich”. Eric Chemerinsky dostrzega natomiast, że „nieusprawiedliwione naruszenie podstawowych wartości nie powinno być tolerowane wyłącznie dlatego, że sprawcą tego naruszenia jest korporacja prywatna, a nie organ publiczny”³³. Prawo prywatne bowiem uwzględnia takie same wartości, na których oparty jest porządek konstytucyjny. W ocenie Chemerinsky’ego, jeżeli jednym z głównych zadań sądów jest ocena często konkurujących ze sobą wartości w sporze między podmiotami prywatnymi, w którym nie istnieją łatwe i prawnie zdefiniowane odpowiedzi, sądy mają możliwość wyważenia wartości konstytucyjnych *ad casum* i rozstrzygnięcia, której w danej sprawie nadać pierwszeństwo³⁴.

Z pola widzenia nie należy także tracić poglądu Murraya Hunta, który przedstawił możliwość zastosowania proponowanej przez A. Baraka koncepcji nie tylko na gruncie systemów krajowych, ale także prawa międzynarodowego³⁵. M. Hunt argumentuje, że w ramach tej koncepcji sądy nie są zobligowane do stworzenia podstaw prawnych natychmiastowego działania w danej sprawie, lecz mają bezwzględny obowiązek interpretacji norm prawa prywatnego w zgodzie z postanowieniami konwencji międzynarodowych. Proces ten wymaga, aby sądy

³¹ Wykluczyć nie można także sytuacji związanej z niepodjęciem inicjatywy ustawodawczej przez organ prawodawczy, pomimo konstytucyjnego obowiązku stanowienia prawa gwarantującego ochronę praw podstawowych (zaniechanie legislacyjne).

³² G. Teubner, *Constitutional Fragments: Societal Constitutionalism and Globalization*, Oxford 2012, passim.

³³ E. Chemerinsky, *More Is Not Less: A Rejoinder to Professor Marshall*, „Northwestern University Law Review” 1985, vol. 80, nr 3, s. 571.

³⁴ Tamże.

³⁵ M. Hunt, *The „horizontal effect” of the Human Rights Act*, „Public Law” 1988, nr 423, s. 423–443.

każdorazowo brały pod uwagę główne zasady i wartości płynące z postanowień konwencji i ustawy zasadniczej, ważąc ich doniosłość w zależności od kontekstu³⁶. Co najważniejsze, koncepcja ta pozwala, aby prawo zwyczajowe, zasady konstytucyjne oraz konwencyjne miały zawsze pierwszeństwo³⁷.

4. Podsumowanie

Reasumując niniejszy wywód należy wskazać, że w sposób niewątpliwy koncepcja „efektu horyzontalnego” praw i wolności konstytucyjnych ma pozytywny wpływ na ochronę praw człowieka w stosunkach prawa prywatnego. To podmioty prywatne stają się coraz częściej przyczyną naruszenia takich praw jak chociażby prawo do prywatności czy prawo do ochrony danych osobowych. Przedstawiona koncepcja „wzmocnionego efektu horyzontalnego” stanowi pewną alternatywę dla podstawowych założeń oddziaływania praw konstytucyjnych na stosunki horyzontalne. Nie można jej deprecjonować, gdyż oddziałuje ona nie tylko na same podmioty prawne, ale przede wszystkim na organy stanowiące i stosujące prawo. Artykuł ukazał, że normy konstytucyjne mają znaczący wpływ na stosunki horyzontalne, a koncepcja „wzmocnionego efektu horyzontalnego” stanowi odpowiedź na potrzebę zapewnienia skutecznej ochrony praw podstawowych jednostek w relacjach prywatnych. Artykuł zwraca uwagę na potrzebę spójności i harmonii między normami prawa prywatnego a konstytucyjnymi prawami i wolnościami, podkreśla istotę odpowiednich środków prawnych w przypadku naruszenia tych praw.

BIBLIOGRAFIA

Opracowania:

- Barak J.A., *Constitutional Human Rights and Private Law*, w: *Human Rights and Non-State Actors*, pod red. A. Claphama, Cheltenham 2013.
- Błoński D., Floreczak-Wątor M., *Problem horyzontalnej skuteczności prawa do ochrony danych osobowych w świetle przepisów konstytucyjnych Polski i Szwajcarii*, „Przegląd Sejmowy” 2015, nr 1.
- Busch Ch., Schulte-Nolke H., *EU Compendium – Fundamental Rights and Private Law: A practical tool for judges*, Osnabrück 2010.
- Butler A., *Constitutional Rights in Private Litigation: A Critique and Comparative Analysis*, „Anglo-American Law Review” 1993, nr 1.
- Canaris C.W., *Grundrechte und Privatrecht. Eine Zwischenbilanz*, Berlin–New York 1999.
- Chauvin T., Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2017⁴.
- Chemersinsky E., *More Is Not Less: A Rejoinder to Professor Marshall*, „Northwestern University Law Review” 1985, vol. 80, nr 3.

³⁶ Szerzej zob.: G. Phillipson, *The Human Rights Act, “Horizontal Effect” and the Common Law: A Bang or a Whimper?*, „Michigan Law Review” 1999, vol. 62, nr 824, s. 826 in.

³⁷ G. Phillipson, A. Williams, „*Horizontal Effect and the Constitutional Constraint*”, „Modern Law Review” 2011, vol. 74, nr 6, s. 882 in.

- Engle E., *Third Party Effect of Constitutional Rights (Drittwirkung)*, „Hanse Law Review” 2009, vol. 5, nr 2, s. 165–173.
- Florczak-Wańtor M., *Horyzontalny wymiar praw konstytucyjnych*, Kraków 2014.
- Florczak-Wańtor M., *Obowiązek zapewnienia przez państwo poszanowania prywatności w stosunkach horyzontalnych w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, w: *Horyzontalne oddziaływanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, pod red. A. Młynarskiej-Sobaczewskiej, P. Radziewicz, Warszawa 2015.
- Florczak-Wańtor M., *Pozytywne obowiązki państwa w zakresie ochrony praw konwencyjnych jednostki*, „Przegląd Praw Disputatio” 2010, t. XI.
- Frantziou E., *The Horizontal Effect of the Charter of Fundamental Rights of the European Union: Rediscovering the Reasons for Horizontality*, „European Law Journal” 2015, vol. 21, nr 5.
- Gerstenberg O., *Private Law and the New European Settlement*, *European Law Journal*, „European Law Journal” 2004, nr 10.
- Grzegorzczak P., Weitz K., *Uwagi do art. 45 Konstytucji RP*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, pod red. L. Boska, M. Safjana, Warszawa 2016.
- Hager J., *Grundrechte im Privatrecht*, „Juristen Zeitung” 1994, nr 8.
- Hamernik P., *Human Rights Horizontally and Reasonably*, „TLQ” 2014, nr 4.
- Huhn R., *The State Action Doctrine and the Principle of Democratic Choice*, „Hofstra Law Review” 2006, vol. 34, nr 4.
- Hunt M., *The „horizontal effect” of the Human Rights Act*, „Public Law” 1988, nr 423.
- Kobroń-Gąsiorowska Ł., *Whistleblowing – nowa instytucja prawa pracy – perspektywa międzynarodowa*, „Palestra” 2019, nr 9.
- Krzeminska-Vamvaka J., *Horizontal effect of fundamental rights and freedoms – much ado about nothing? German, Polish and EU theories compared after Viking Line*, „New York School of Law” 2009.
- Kumm M., *Who is Afraid of the Total Constitution? Constitutional Rights as Principles and the Constitutionalization of Private Law*, „German Law Journal” 2006, nr 4.
- Limbach J., *„Promieniowanie” konstytucji na prawo prywatne*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1999, z. 3.
- Łętowska E., *Wpływ konstytucji na prawo cywilne*, w: *Konstytucyjne podstawy systemu prawa*, pod red. M. Wyrzykowskiego, Warszawa 2001.
- Niedośpał M., *Autonomia woli w części ogólnej prawa cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1984, z. 12.
- Nolan A., *Holding non-state actors to account for constitutional economic and social rights violations: Experiences and lessons from South Africa and Ireland*, „International Journal of Constitutional Law”, vol. 12, nr 1.
- Phillipson G., *The Human Rights Act, „Horizontal Effect” and the Common Law: A Bang or a Whimper?*, „Michigan Law Review” 1999, vol. 62, nr 824.
- Phillipson G., Williams A., *„Horizontal Effect and the Constitutional Constraint”*, „Modern Law Review” 2011, vol. 74, nr 6.
- Radwański Z., *Teoria umów*, Warszawa 1977.
- Safjan M., *Wyzwania dla państwa prawa*, Warszawa 2008.
- Smits J.M., *Private law and fundamental rights: a sceptical view*, w: *Constitutionalisation of Private Law*, pod red. T. Barkhuysena, S. Lindebergha, Leiden–Boston 2006.
- Sobolewski P., *Uwagi do art. 1 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2019.
- Sołtysiński S., *Zmierzch zasady równego traktowania podmiotów gospodarczych*, „Państwo i Prawo” 2015, z. 1.
- Starck Ch., *Das Bonner Grundgesetz. Kommentar*, München 1999.
- Starck Ch., *Human Rights and Private Law in German Constitutional Development and in the Jurisdiction of the Federal Constitutional Court*, w: *Human Rights in Private Law*, pod red. D. Friedmanna, D. Barak-Erez, Oxford–Portland, Oregon 2001.
- Stelmachowski A., *Zarys teorii praw cywilnego*, Warszawa 1998.
- Teubner G., *Constitutional Fragments: Societal Constitutionalism and Globalization*, Oxford 2012.

- Trzaskowski R., *Granice swobody kształtowania treści i celu umów obligacyjnych. Art. 353 k.c.*, Kraków 2005.
- Urbanowska-Wójcińska D., *Przymus i bojaźń w kanonicznym prawie małżeńskim a groźba w polskim prawie rodzinnym*, „Ius Matrimoniale” 2015.
- Vuletic D., *Direct horizontal effect of the free movement of goods and reshaping of the European Economic Constitution. Back to the future?*, „Journal for the International and European Law, Economics and Market Integrations” 2014, vol. 1, nr 1.
- Willet C., *General Clauses and the Competing Ethics of European Consumer Law in the UK*, „The Cambridge Law Journal” 2016, vol. 71, nr 2.
- Wronkowska S., Ziemiński Z., *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001.

Orzecznictwo:

- Wyrok TSUE z dnia 5 lutego 1963 r. w sprawie *Van Gend & Loos przeciwko holenderska administracja celna*, sygn. C – 26/62.
- Wyrok TSUE z dnia 8 kwietnia 1976 r., w sprawie *Defrenne przeciwko Sabena*, sygn. C – 43/75.
- Wyrok ETPC z dnia 1 października 1998 r., w sprawie *A przeciwko Wielkiej Brytanii*, nr skargi: 25599/94.
- Wyrok ETPC z dnia 10 czerwca 2010 r., w sprawie *Staatkundig Gereformeerde Partij przeciwko Holandii*, nr skargi: 58369/10.
- Wyrok ETPC z dnia 6 listopada 2012 r., w sprawie *Redfearn przeciwko Wielkiej Brytanii*, nr skargi: 47335/06.
- Wyrok TK z dnia 13 czerwca 2000 r., sygn. K 15/99, OTK 2000, nr 5, poz. 137.
- Wyrok TK z dnia 29 października 2009 r., K 32/08, OTK-A 2009, nr 9, poz. 139.
- Wyrok TK z dnia 6 kwietnia 2016, sygn. P 5/14, OTK-A 2016, poz. 15.
- Postanowienie TK z dnia 22 maja 2007 r., SK 70/05, OTK-A 2007, Nr 6, poz. 60.
- Wyrok SN z dnia 24 października 2013 r., sygn. IV CSK 39/13, OSCNZD 2014.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 15 listopada 2017 r., sygn. IX Ca 625/17, Posp.

A MODEL OF ENHANCED AND EXTENDED HORIZONTAL IMPACT OF CONSTITUTIONAL RIGHTS AS A SOURCE OF HUMAN RIGHTS PROTECTION

SUMMARY

The horizontal effect is still a novelty in the science of law, especially constitutional law. However, it is currently an important element of discussion in the scientific discourse and is an important element of the considerations of the Constitutional Tribunal, the Supreme Court and common courts. However, it is worth remembering that the so-called The „horizontal effect” has certain variations, so the purpose of this article is to discuss the so-called enhanced horizontal effect.

KEYWORDS: protection of human rights, enhanced horizontal effect, constitutional law

NAUKI PRAWNE / LEGAL SCIENCES**KONRAD ŻUREK****ROZWÓJ INSTYTUCJI STANÓW NADZWYCZAJNYCH
W OKRESIE II RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
I ICH WPŁYW NA BEZPIECZEŃSTWO PAŃSTWA
– WYBRANE ASPEKTY****Wprowadzenie**

Zagrożenia bezpieczeństwa wewnętrznego państwa wymagają wprowadzenia regulacji instytucji gwarantujących ochronę i obronę kraju. Z chwilą odrodzenia państwa polskiego w konstytucji marcowej z 1921 r. pojawiły się unormowania prawne określające instytucje stanów nadzwyczajnych. Równoległe z odbudową państwa polskiego oraz tożsamości narodowej tworzone były fundamenty prawa polskiego. Wprowadzanie stanów nadzwyczajnych obejmowało sytuacje związane z zagrożeniem utraty niepodległości, konieczności prowadzenia wojen lub sytuacji wewnętrznej, które mogły przyczynić się do ponownej utraty suwerenności państwa polskiego. Podobnie konstytucja kwietniowa z 1935 r. potwierdziła konieczność ustawowego uregulowania kwestii stanów nadzwyczajnych.

W artykule przedstawiono rozwój instytucji stanów nadzwyczajnych w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej; dokonano tego w sposób chronologiczny. Celem artykułu jest przybliżenie i omówienie rozwoju instytucji stanów nadzwyczajnych w odrodzonej Polsce w oparciu o konstytucję marcową z 17 marca 1921 r. oraz konstytucję kwietniową z 23 kwietnia 1935 r., a także inne akta prawne wydane w omawianym okresie, a mające duży wpływ na bezpieczeństwo państwa polskiego. Zwrócono również uwagę na rosnące kompetencje Prezydenta. W artykule posłużono się metodą dogmatyczno-prawną oraz historyczno-prawną, niezbędną ze względu na omawiane zagadnienie.

Geneza i istota stanów nadzwyczajnych

Korzeni instytucji stanów nadzwyczajnych należy doszukiwać się już w antycznym Rzymie, kiedy to na czas szczególnego zagrożenia republiki powoływany był dyktator. Uściślając, należy je datować na okres od roku 509 p.n.e., w którym zdeponizowany został król Tarkwiniusz Pyszny¹.

Jak spostrzegł Jan Rudnicki, owa instytucja w aspekcie rzymskim miała na celu przede wszystkim usunięcie określonego zagrożenia. Zdaniem przywołanego autora, był to w pełni system praworządny². Idea wprowadzania uregulowań nadzwyczajnych na czas zagrożenia państwa wywodzi się jeszcze z okresu republiki rzymskiej (dyktatura). Z kolei w czasach nowożytnych idea ta odrodziła się najpierw w państwach anglosaskich (tzw. prawo wojenne – *martial law*), a następnie w dobie rewolucji francuskiej (stan oblężenia). Warto wspomnieć, że konstytucje z końca XVIII i początku XIX w. zwykle nie najlepiej odnosiły się do instytucji stanów nadzwyczajnych, skupiając się raczej na obronie ustroju konstytucyjnego przed nawrotem absolutyzmu. Jak słusznie podaje Krzysztof Prokop, do dzisiaj obowiązujące konstytucje z tego okresu albo w ogóle nie wspominają o stanach nadzwyczajnych, albo czynią to w sposób zdawkowy. Jak ukazała historia, brak przepisów konstytucyjnych w czasie działań wojennych I lub II wojny światowej nie przeszkadzał w zorganizowaniu skutecznej obrony państwa. Rządy, wdrażając szczególne regulacje prawne na czas wojny, odwoływały się wówczas do stanu wyższej konieczności państwowej³.

W późniejszych ustawach zasadniczych przepisy odwołujące się do stanów nadzwyczajnych na ogół znajdowały swoje miejsce, czasem w rozbudowanych, czasem tylko w bardzo skąpych regulacjach prawnych⁴.

Instrumentem prawnym służącym do zwalczania poważnych zagrożeń godzących tak w bezpieczeństwo państwa, jak i jego obywateli są – jak już wspomniano – stany nadzwyczajne. Istnieje wiele różnych definicji tej instytucji. Jedna z nich głosi, że stan nadzwyczajny oznacza reżim prawny wprowadzany w razie wystąpienia szczególnego zagrożenia, którego usunięcie jest możliwe tylko przy pomocy środków o wyjątkowym charakterze. Reżim ten charakteryzuje się głównie ograniczeniem określonych praw i wolności jednostki⁵.

Dariusz Górecki stan nadzwyczajny definiował jako „sytuację szczególnego zagrożenia, którego rozwiązanie wymaga sięgnięcia po szczególne środki, gdy te, które zostały przewidziane w Konstytucji, są niewystarczające”⁶. Stan nadzw-

¹ A. Krawczuk, *Kronika starożytnego Rzymu*, Warszawa 1994, s. 20–21.

² J. Rudnicki, *Instytucja dyktatury w Republice Rzymskiej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2011, z. 63, s. 41–43.

³ K. Prokop, *Stany nadzwyczajne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Białystok 2005, s. 10–11.

⁴ Tamże.

⁵ Tamże, s. 9.

⁶ D. Górecki, *Stany nadzwyczajne w państwie, w: Polskie prawo konstytucyjne*, pod red. D. Góreckiego, Warszawa 2012, s. 295.

czajny jest pojęciem prawnym odnoszącym się do konstrukcji prawnej, w której koncentrują się wszystkie cechy poszczególnych typów stanów nadzwyczajnych⁷.

Podstawowym celem kształtowania stanów nadzwyczajnych była potrzeba ocalenia państwa, będąca zarazem najwyższym prawem usprawiedliwiającym podjęcie w trudnej sytuacji działań obok obowiązującego w stanie pokoju porządku prawnego⁸.

Stany nadzwyczajne stanowią instytucję prawa wewnątrznie obowiązującego. W doktrynie prawa instytucja ta związana jest ze stanami szczególnego zagrożenia państwa⁹ i jako takie wymagają szczególnych uprawnień dla władzy wykonawczej¹⁰. Ważną cechą stanu nadzwyczajnego jest to, że wraz z jego wprowadzeniem zmianie ulega przejściowy układ uprawnień organów państwowych. W dużym stopniu rośnie pozycja organów wykonawczych, co wynika z faktu, iż organy te winny być zdolne do pełnego działania, którego celem nadrzędnym jest przewyciężenie kryzysu¹¹.

Stanisław Gebethner uważał, że sens wprowadzenia stanu nadzwyczajnego „polega na tym, że dla ratowania dobra nadrzędnego poświęca się inne dobro”¹². Stany nadzwyczajne cechuje również pewna aksjologia. Jak słusznie spostrzegł Krzysztof Eckhardt, wartościami, które ustawodawca konstytucyjny zwykle gotów jest poświęcić, tworząc instytucję stanu nadzwyczajnego, są przede wszystkim wolności i prawa człowieka¹³.

Istotą stanu nadzwyczajnego jako instytucji konstytucyjnej, jak twierdził K. Eckhardt, jest legalne, znajdujące podstawę w konstytucji, ograniczone w czasie odejście od normalnego porządku w państwie w celu ratowania jakiegoś dobra prawnie chronionego. Brak hierarchii konstytucyjnych praw i wolności jednostki jest elementem tego „normalnego porządku prawnego”. Na okres stanu nadzwyczajnego ustawodawca postanowił ten stan rzeczy zmienić¹⁴.

---

⁷ Zob. m.in. E. Kurzępa, *Stany nadzwyczajne w polskim porządku prawnym*, Warszawa 2017, s. 57.

⁸ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2006, s. 407.

⁹ S. Gebethner, *Stany szczególnego zagrożenia jako instytucja prawa konstytucyjnego*, „Państwo i Prawo” 1982, nr 8, s. 5–19.

¹⁰ T. Bryk, *Przegląd regulacji stanów nadzwyczajnych w przepisach Konstytucji RP*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2011, nr 1, s. 224.

¹¹ J. Buczkowski, L. Buczkowski, K. Eckhardt, *Prawo konstytucyjne (instytucje wybrane)*, Rzeszów–Przemyśl 2012, s. 504.

¹² S. Gebethner, *Stany szczególnego zagrożenia...*, s. 11.

¹³ K. Eckhardt *Hierarchizacja praw i wolności jednostki w świetle konstytucyjnej regulacji stanu nadzwyczajnego*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2014, nr 2, s. 99.

¹⁴ Tenże, *Stan nadzwyczajny jako instytucja polskiego prawa konstytucyjnego*, Przemyśl–Rzeszów 2012, s. 12–21.

Stany nadzwyczajne w świetle konstytucji marcowej z 17 marca 1921 r. i innych aktów prawnych

W okresie odzyskiwania niepodległości Polska nie dysponowała regulacjami prawnymi, dającymi rządowi stosowne narzędzia dla zapewnienia młodemu państwu bezpieczeństwa wewnętrznego. W większości europejskich państw odpowiednie przepisy kształtowały się w drugiej połowie XIX w., a w początkach XX w. pod wpływem I wojny światowej¹⁵.

Podkreślić trzeba, że Polska nie mogła wówczas odwołać się do własnej tradycji w tym względzie, zaś doświadczenie wyniesione z praktyki stosowania takich unormowań w państwach zaborczych, nierzadko wykorzystywanych przeciwko niepodległościowym dążeniom Polaków, powodowało odrzucanie tych instytucji¹⁶.

Problematyka szczególnych regulacji w polskim prawodawstwie doby II Rzeczypospolitej ma bogatą literaturę. Tuż po odzyskaniu niepodległości przez państwo polskie prowadzone były debaty parlamentarne podejmujące te kwestie, szczególnie w okresie tzw. prowizorium konstytucyjnego realizowanego w latach 1918–1921. Nadmienić warto, że w tym okresie brakowało ram konstytucyjnych dla tych zagadnień, jednak kilkakrotnie stosowano szczególne regulacje prawne¹⁷. Pierwszymi aktami prawnymi w dobie odrodzenia państwa polskiego, normującymi problematykę działania państwa w sytuacjach nadzwyczajnych, stanowiło wydanie przez Naczelnika Państwa *Dekretu o wprowadzeniu stanu wyjątkowego*¹⁸ oraz *Dekret o używaniu wojska w wypadkach wyjątkowych*¹⁹.

Na mocy dekretu o wprowadzeniu stanu wyjątkowego Rada Ministrów, na wniosek ministra spraw wewnętrznych (MSW), mogła wprowadzić na okres nie dłuższy niż trzy miesiące stan wyjątkowy w każdej miejscowości, w której ze względu na bezpieczeństwo publiczne zastosowanie tego środka było niezbędne. W czasie ogłoszonego stanu wyjątkowego MSW lub wyznaczony przez niego nadzwyczajny komisarz miał uprawnienie do wydawania nadzwyczajnych rozporządzeń w przedmiocie utrzymania bezpieczeństwa publicznego, za nieprzestrzeganie których groziła sankcja w wysokości do trzech miesięcy więzienia lub do 3 tys. marek grzywny. Ponadto MSW miał uprawnienie do zabrania organizacji wieców, zebrań, zgromadzeń publicznych oraz pochodów, zarządzania rewizji oraz internowania osób, których działalność zagrażała bezpieczeństwu i spokojowi publicznemu, oraz dokonywania konfiskat wszelkich wydawnictw bądź zamykania drukarni zagrażających swą działalnością interesom państwa.

---

¹⁵ P.K. Marszałek, *Prawo stanów szczególnych II Rzeczypospolitej na tle ówczesnych rozwiązań europejskich*, „Studia Lubuskie” 2011, nr 7, s. 49–74.

¹⁶ E. Grabowski, *W przededniu stanów wyjątkowych*, Warszawa 1922, s. 7.

¹⁷ P.K. Marszałek, *Regulacje prawne stanów szczególnego zagrożenia państwa w debacie parlamentarnej II Rzeczypospolitej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2010, t. LXII, z. 2, s. 192.

¹⁸ Dekret o wprowadzeniu stanu wyjątkowego, Dz.U. 1919, nr 1, poz. 79.

¹⁹ Dekret o używaniu wojska w wypadkach wyjątkowych, Dz.U. 1919, nr 1, poz. 80.

W przypadku organizowania – mimo zakazów – zebrań, wieców i zgromadzeń do ich rozproszenia można było użyć wojska²⁰.

Konstytucja marcowa²¹ była swoistym symbolem demokracji w okresie II Rzeczypospolitej. Nie została jednak ciepło przyjęta przez część prominentnych polityków. Negatywnie o ustawie zasadniczej z 1921 r. wypowiadał się przede wszystkim sam Józef Piłsudski oraz utworzony w 1927 r. Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem (BBWR)²².

W konstytucji marcowej przyjęty został klasyczny podział stanów nadzwyczajnych jako uprawnienie Prezydenta do wypowiedzenia wojny oraz zawarcia pokoju i jako uprawnienie właściwych organów do zarządzania w sytuacji szczególnego zagrożenia państwa stanu wyjątkowego lub wojennego. Na mocy art. 124 ustawy zasadniczej Rada Ministrów, za zezwoleniem Prezydenta Rzeczypospolitej, mogła zarządzić czasowe zawieszenie praw obywatelskich w przypadku wybuchu wojny albo groźby jej wybuchu, jak również w razie wystąpienia rozruchów wewnętrznych lub rozległych kłótni o charakterze zdrady stanu zagrażających postanowieniom konstytucji lub bezpieczeństwu obywateli²³.

Z treści art. 124 ustawy zasadniczej z 17 marca 1921 r. wnioskować można, że decyzja o wprowadzeniu stanu nadzwyczajnego mogła zostać podjęta, zarówno gdy wymagał tego wzgląd na obronność państwa, tj. w przypadku wybuchu wojny i w sytuacjach typowych dla stanu wojny, jak również ze względu na bezpieczeństwo państwa, tj. groźby jej wybuchu.

W konstytucji z 1921 r. przepisy dotyczące stanów nadzwyczajnych zostały odzwierciedlone w rozdziale o obowiązkach i prawach obywatelskich, ponieważ cechą istotną stanu wojennego oraz stanu wyjątkowego w świetle postanowień konstytucji marcowej było przede wszystkim czasowe zawieszenie praw i ograniczenie wolności obywatelskich. Z kolei stan wojenny odróżniał się od stanu wyjątkowego tym, że mógł zostać wprowadzany jedynie w czasie wojny (na obszarze objętym działaniami wojennymi). Uprawnienia organów ustawodawczych w zakresie stanów szczególnego zagrożenia państwa konstytucja podzieliła na ustawodawcze i kontrolujące. Pierwsze z nich sprowadzały się do stanowienia praw publicznych i prywatnych. I tak, art. 3 rozdziału II stanowił, że: „Nie ma ustawy bez zgody sejm, wyrażonej w sposób regulaminem ustalony”. Według art. 124 konstytucji ustawa o stanie wojennym i wyjątkowym mogła być wydana jedynie za zgodą sejm. Z kolei jedną z form kontroli sprawowanych przez sejm było wyrażenie zgody na wypowiedzenie wojny przez Prezydenta, zawarcie pokoju czy zatwierdzenie stanu wyjątkowego wprowadzonego przez Radę Ministrów²⁴.

²⁰ R. Socha, *Szczególne regulacje prawne II RP*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka–Praktyka–Refleksje” 2013, nr 14, s. 174.

²¹ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1921, nr 44, poz. 267.

²² Zob. J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, t. V, Warszawa 1937, s. 288–292. Szerzej: P. Skorut, *Odwolania do Konstytucji RP z 17 marca 1921 roku i ewolucja rozwiązań konstytucyjnych w projektach ustawy zasadniczej RP z lat 90. XX wieku. Analiza zagadnienia na wybranych przykładach*, „Studia Środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne” 2021, nr 30, s. 121–142.

²³ R. Socha, *Szczególne regulacje prawne II RP*, s. 184.

²⁴ Tamże, s. 186–187.

Konstytucja marcowa przewidywała dwie kategorie stanów nadzwyczajnych: stan wojenny i stan wyjątkowy. Ustawa zasadnicza z 1921 r. wprowadzała parlamentarny system rządów, który tworzył podstawę państwa demokratycznego. Wzorem rozwiązań przyjętych przez ówczesnego prawodawcę była Trzecia Republika Francuska. Należy zaznaczyć, że stan wyjątkowy w konstytucji marcowej charakteryzowała możliwość zawieszenia praw obywatelskich. Organem uprawnionym do takiego działania była Rada Ministrów. Niezbędna była również zgoda Prezydenta oraz zatwierdzenie decyzji przez Sejm. W przypadku sprzeciwu – stan wyjątkowy ulegał zakończeniu. Do chwili uchwalenia konstytucji kwietniowej z 1935 r. stan wyjątkowy był wprowadzany trzykrotnie. Pierwszy raz stało się to w grudniu 1922 r. po zabójstwie Gabriela Narutowicza, a następnie dwukrotnie w 1926 r. Powodem był zamach majowy dokonany przez Józefa Piłsudskiego. Z kolei „marcowy” stan wojenny był kwalifikowaną postacią stanu wyjątkowego²⁵. Mógł obowiązywać wyłącznie na terenie objętym działaniami zbrojnymi.

Oprócz instytucji stanów nadzwyczajnych, ustawa zasadnicza z 1921 r. normowała także kwestie wypowiedzenia wojny oraz zawierania pokoju. Jak stanowił art. 50 konstytucji marcowej, owo prawo przysługiwało Prezydentowi Rzeczypospolitej. Zaznaczyć trzeba, że wypowiedzenie wojny lub zawarcie pokoju przez głowę państwa nastąpić mogło jedynie za uprzednią zgodą Sejmu. Wykonaniem postanowień Konstytucji Rzeczypospolitej z 17 marca 1921 r. było wydanie przez najważniejszą osobę w państwie rozporządzeń: z 16 stycznia 1928 r. o stanie wojennym²⁶ oraz 16 marca 1928 r. o stanie wyjątkowym²⁷.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 16 marca 1928 r. o stanie wyjątkowym zawierało przesłanki jego wprowadzenia (art. 1) dotyczące zarówno zagrożeń zewnętrznych („[...] Podczas wojny, albo gdy grozi wybuch wojny [...]”), jak również wewnętrznych („[...] jako, też w razie rozruchów wewnętrznych lub rozległych knozań o charakterze zdrady stanu, zagrażających Konstytucji Państwa, lub bezpieczeństwa obywateli”). Stan wyjątkowy na wniosek szefa MSW zarządzała za zezwoleniem Prezydenta, w drodze rozporządzenia, Rada Ministrów, o czym stanowił art. 4. Wówczas rozporządzenie winno zostać bez zbędnej zwłoki przedstawione Sejmowi do zatwierdzenia. Ważną cechą tego stanu stanowiło głównie czasowe zawieszanie praw wolności osobistej i ograniczanie wolności obywatelskich, nakładanie nakazów i zakazów. Owo rozporządzenie gwarantowało MSW, w porozumieniu z innymi właściwymi ministrami, prawo zarządzania świadczeń osobistych i rzeczowych ludności. Torowało to również drogę do wprowadzenia sądów doraźnych, o czym informował art. 12 tego aktu prawnego²⁸.

---

²⁵ Zob. W. Kitler, M. Czuryk, M. Karpiuk, *Aspekty prawne bezpieczeństwa narodowego RP – część ogólna*, Warszawa 2013, s. 171.

²⁶ Dz.U. 1928, nr 8, poz. 54.

²⁷ Dz.U. 1928, nr 32, poz. 307.

²⁸ T.J. Kęsoń, *Stan wyjątkowy, stan wojenny i stan wojny w konstytucjach i aktach prawnych Rzeczypospolitej Polskiej*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2014, nr 8, s. 159–161.

Stany nadzwyczajne w świetle ustawy zasadniczej z 23 kwietnia 1935 r. i analiza porównawcza z konstytucją marcową

Unormowania prawne zawarte w konstytucji z 23 kwietnia 1935 r.²⁹ odbiegały od dotychczasowych rozwiązań konstytucji marcowej. Postanowienia, mieszczące się dotychczas w rozdziale o powszechnych obowiązkach i prawach obywatelskich, umieszczone zostały w rozdziale o stanach zagrożenia państwa. Nie pisano już o wojnie jako przesłance wprowadzenia stanu wyjątkowego, ale o zagrożeniu zewnętrznym. Owo zagrożenie musiało być skierowane przeciwko ustrojowi lub bezpieczeństwu państwa albo bezpieczeństwu obywateli. Rząd nie był zmuszony niezwłocznie zawiadamiać parlamentu o wydanych zarządzeniach. Mógł to zrobić w ciągu siedmiu dni. Ponadto Sejm nie zbierał się z urzędu. I tak, gdy izby były rozwiązane, zarządzenie o stanie wyjątkowym należało przedłożyć na pierwszym posiedzeniu nowo wybranego parlamentu. Co jednak istotne, na tym posiedzeniu wniosek nie mógł być głosowany. Sejm miał prawo żądać uchylecia wprowadzonych zarządzeń, jednakże było ono skuteczne wówczas, gdy takie żądanie zgłosił Senat. Konstytucja kwietniowa nie określała, które prawa obywatelskie ulegały zawieszeniu. Aspekty te miała rozstrzygać dopiero stosowna ustawa. Stan wojenny można było ogłosić wówczas, gdy zachodziła konieczność użycia sił zbrojnych dla obrony państwa. W momencie ogłoszenia stanu wojennego głowa państwa mogła wydawać dekrety w zakresie ustawodawstwa (z wyjątkiem zmiany ustawy zasadniczej), Prezydent mógł przedłużyć kadencję parlamentu do czasu zawarcia pokoju, mógł także zwoływać izby w zmniejszonym składzie (wylonionym przez izby). Rząd korzystał z uprawnień wskazanych w ustawie o stanie wyjątkowym i szczególnych uprawnień wynikających z ustawy o stanie wojennym³⁰.

Poddając analizie dwie ustawy zasadnicze, należy zwrócić uwagę na fakt, że przesłanki przedmiotowe oraz podmiotowe wprowadzenia stanu wyjątkowego w konstytucji kwietniowej określone zostały w sposób zbliżony, acz nie identyczny, jak te z konstytucji marcowej. Różnice ujawniły się w zakresie uprawnień do zawieszania swobód obywatelskich. I tak, ustawa zasadnicza z 1921 r. w art. 124 ust. 1 wskazywała siedem praw obywatelskich, które mogły ulec czasowemu zawieszeniu w czasie trwania stanów wyjątkowego i wojennego, z kolei konstytucja kwietniowa informowała w art. 78 ust. 7 ogólnie o prawie rządu do zawieszania swobód obywatelskich³¹.

Konstytucja kwietniowa, podobnie jak jej poprzedniczka, wymagała, aby zarządzenie dotyczące wprowadzenia stanu wyjątkowego Rada Ministrów przekazała Sejmowi. I, co należy podkreślić, analogie regulacji konstytucyjnej w okresie międzywojennym tutaj się kończą. Konstytucja z 1921 r. stanowiła,

²⁹ Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. uchwalona przez Sejm 23 marca 1935 r., Dz.U. nr 30, poz. 227.

³⁰ P.K. Marszałek, *Prawo stanów szczególnych II Rzeczypospolitej...*, s. 52–53.

³¹ Zob. M. Brzeziński, *Stany nadzwyczajne w polskich konstytucjach*, Warszawa 2007, s. 91.

że zarządzenie o stanie wyjątkowym winno być przesłane Sejmowi w czasie trwania jego sesji „natychmiast” po wydaniu w celu „zatwierdzenia”, a więc poddane obligatoryjnej kontroli izby niższej, ze skutkiem ewentualnego jego uchylecia przez parlament w trybie natychmiastowym. Z kolei jej następczyni wspominała o możliwości żądania przez Sejm „uchylecia zarządzenia”, tym samym ustanawiała kompetencję fakultatywną izby niższej i narzucała termin siedmiu dni od ogłoszenia zarządzenia na przesłanie go Sejmowi. Zarówno konstytucja marcowa, jak i kwietniowa stanowiły, aby zarządzenie o stanie wyjątkowym wydane w okresie między kadencjami Izb Ustawodawczych było złożone nowo wybranemu Sejmowi na pierwszym jego posiedzeniu. Ponadto pierwsza z nich uwzględniała automatyczne zebranie się izby w ciągu ośmiu dni od ogłoszenia stanu wyjątkowego w celu powzięcia odpowiedniej decyzji, jeżeli zarządzenie o jego wprowadzeniu, mające obowiązywać na obszarze więcej niż jednego województwa, zostałyby wydane w czasie przerwy w obradach sejmowych (a więc w okresie międzysesyjnym lub w czasie ferii parlamentarnych). Ustawa zasadnicza z 1935 r. stanowiła, że wniosek w sprawie uchylecia zarządzenia o stanie wyjątkowym nie mógł być głosowany w Sejmie „na posiedzeniu, podczas którego został zgłoszony”. Jak podkreślił Piotr A. Tusiński, prawo żądania uchylecia zarządzenia o stanie wyjątkowym nie było od roku 1935 uprawnieniem wyłącznie izby niższej, ale kompetencją obu izb parlamentu, z tym że uprawnienie inicjowania procedury w tym zakresie przysługiwało wyłącznie Sejmowi. Ustawa zasadnicza stanowiła, że „rząd niezwłocznie uchyli zarządzenie” o stanie wyjątkowym – a więc nie Sejm jak poprzednio – ale dopiero wówczas: „jeżeli Senat wypowie się za uchwałą Sejmu” tego żądającą. Podobnie do poprzedniej konstytucji, konstytucja kwietniowa nie zawierała przepisów poddających kontroli parlamentarnej zarządzenia prezydenta w sprawie stanu wojennego i jego poczynań w czasie trwania tego stanu³².

Zwiększone kompetencje Prezydenta w świetle konstytucji kwietniowej – krótka charakterystyka

W kontekście niniejszych rozważań warto pochylić się nad pozycją ustrojową Prezydenta w świetle konstytucji kwietniowej, a mającą duże znaczenie dla bezpieczeństwa państwa polskiego. Otóż konstytucja kwietniowa, której przyjęcie w 1935 r. było zwieńczeniem kilkuletniego procesu ewolucji ustroju II Rzeczypospolitej po zamachu majowym Józefa Piłsudskiego z 1926 r., ustanawiała system rządów określaną jako hiperprezydencjalizm³³.

Duże umocnienie pozycji ustrojowej Prezydenta Rzeczypospolitej – jak słusznie zauważył K. Prokop – odpowiadało kierunkowi przemian, jakie miały miejsce

³² P.A. Tusiński, *Ustawodawstwo polskie w latach 1935–1939 wobec zagrożenia wojennego*, „Niepodległość i Pamięć” 2009, nr 16, s. 18–20.

³³ Por. E. Zwierzchowski, *Prezydent i rząd w Konstytucji z 23 kwietnia 1935 roku*, „Przegląd Sejmowy” 2005, nr 2, s. 63.

w europejskich państwach w latach trzydziestych ubiegłego wieku, dążących do ograniczenia, a także częściowego unicestwienia, demokracji parlamentarnej. Nie mieściło się jednak w trendzie europejskiego konstytucjonalizmu, któremu początek dała konstytucja Republiki Weimarskiej i który po II wojnie światowej został sklasyfikowany jako prezydencko-parlamentarny system rządów, gdyż Prezydent Rzeczypospolitej w świetle ustawy zasadniczej z 1935 r. nie stanowił organu egzekutywy, lecz czynnik zwierzchni względem naczelnych organów państwowych³⁴. Istotnym argumentem na rzecz uwypuklenia uprawnień nadzwyczajnych jest fakt, że w art. 79 konstytucji kwietniowej stanowiącym o stanie wojennym, ustrojodawca wymieniał szereg uprawnień głowy państwa, które przyznawały mu władzę niemal dyktatorską. Dlatego też wielu prawników utożsamiało uprawnienia nadzwyczajne Prezydenta z kompetencjami związanymi ze stanem wojennym, względnie okresem wojny. W takim układzie nadzwyczajne uprawnienia głowy państwa obejmowały:

- 1) wyznaczenie na czas wojny następcy Prezydenta RP;
- 2) postanowienie o użyciu Sił Zbrojnych do obrony państwa (łącznie z możliwością pełnienia przez Prezydenta funkcji Naczelnego Wodza);
- 3) mianowanie Naczelnego Wodza oraz pociągnięcie go do odpowiedzialności na zasadach określonych w art. 63 ust. 4 Konstytucji;
- 4) wprowadzenie stanu wojennego;
- 5) wydawanie dekretów z mocą ustawy w zakresie całego ustawodawstwa państwowego z wyjątkiem zmiany Konstytucji;
- 6) kompetencje realizowane wobec parlamentu, do których zaliczały się: możliwość przedłużenia kadencji Izb Ustawodawczych do czasu zawarcia pokoju, otwieranie, odraczanie i zamykanie sesji obu izb w terminach dostosowanych do potrzeb obrony państwa oraz powoływanie Sejmu i Senatu w zmniejszonym składzie³⁵.

Ogół przepisów konstytucyjnych normujących nadzwyczajne uprawnienia Prezydenta wskazuje, że uzyskiwał on nieograniczoną kompetencję prowadzenia polityki państwa, głównie okresu wojny. Zabezpieczenie państwa na wypadek zbrojnego konfliktu, który w połowie lat trzydziestych XX w. stawał się coraz bardziej realny, było jednym z podstawowych zadań, jakie stawiali przed sobą twórcy ustawy zasadniczej z 1935 r.³⁶

Wykonanie przez Prezydenta uprawnień nadzwyczajnych w okresie stanu wojennego było równoznaczne z rosnącym ograniczeniem pozycji ustrojowej Izb Ustawodawczych. Działalność parlamentu została w dużej mierze uzależniona od woli głowy państwa stosownie do okoliczności wojennych³⁷.

W konstytucji kwietniowej rozbudowaniu uległy przepisy normujące stan wojenny. Z powodu silnej pozycji głowy państwa, to Prezydent miał kompetencje

---

³⁴ K. Prokop, *Uprawnienia nadzwyczajne Prezydenta Rzeczypospolitej w świetle przepisów konstytucji kwietniowej z 1935 r.*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2019, t. XVIII, z. 2, s. 204–205.

³⁵ M. Pietrzak, *Druga Rzeczpospolita*, w: J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009.

³⁶ K. Prokop, *Uprawnienia nadzwyczajne Prezydenta Rzeczypospolitej...*, s. 221.

³⁷ W. Komarnicki, *Ustrój państwowy Polski współczesnej*, Wilno 1937, s. 249.

pozwalającą na wprowadzenie tej szczególnej instytucji. Dodatkowo mógł on wydawać dekrety z mocą ustawy, a także decydować o skróceniu lub przedłużeniu kadencji parlamentu. Do chwili wybuchu II wojny światowej żaden z „kwietniowych” stanów nadzwyczajnych nie był formalnie i konstytucyjnie wprowadzony³⁸.

Państwo Polskie wobec rosnących zagrożeń w latach 1933–1939 i wprowadzone rozwiązania

Początek intensywnego etapu przygotowań wewnętrznych władz do odparcia zagrożenia wojennego przypada na lata 1933–1935. W tym okresie zauważalny był duży wzrost napięcia międzynarodowego odczuwanego – jak trafnie spostrzegł P.A. Tusiński – bardziej w Polsce wyczulonej na punkcie swej niepodległości niż w innych krajach Europy. Napięcie to powodowała sytuacja w Niemczech związana z przejęciem władzy przez Adolfa Hitlera oraz działania Rzeszy na arenie międzynarodowej, które oznaczały przybranie ostrego kursu rewindykacyjnego wymierzonego w ład wersalski³⁹. Ponadto państwo polskie nie mogło być bezpieczne od strony wschodniej (ZSRR). W tym czasie ośrodek kierownictwa ruchu komunistycznego z siedzibą w Moskwie, formalnie we władzach Kominternu, praktycznie zaś pod opieką Józefa Stalina i Biura Politycznego Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików), aktywnie głosił hasła walki z faszyzmem. Na uwagę zasługuje fakt, że ruch komunistyczny nazywał mianem faszystowskich rządy nie tylko we Włoszech i Niemczech, ale wskazywał także rządy sanacyjne w Polsce. Sanacja – ich zdaniem – miała grozić inwazją Ukrainie sowieckiej. Centrala komunistyczna jeszcze w 1933 r., a obradujący w Moskwie VII Kongres Kominternu w 1935 r., wezwały do powołania tzw. jednolitych frontów klasy robotniczej, jak i frontów ludowych przeciwko faszyzmowi. W Rzeczypospolitej zostało to odebrane jako zapowiedź organizowanych oraz inspirowanych przez komunistów i lewicową opozycję antysanacyjną wystąpień antyrządowych⁴⁰.

Co istotne, Komintern i ZSRR udzieliły w drugiej połowie 1936 r. wsparcia lewicowemu rządowi Hiszpanii przeciwko rewolcie generała Francisco Franco, kiedy po stronie generała stanęły Niemcy i Włochy. Działalność Międzynarodówki Komunistycznej nie przeszła bez echa. W 1936 r. Niemcy i Japonia podpisały pakt antykominternowski, w 1937 r. dołączyły do nich Włochy⁴¹.

Działalność ustawodawcza pod egidą konstytucji kwietniowej w okresie 1935–1939 aż do wybuchu II wojny światowej obejmowała stanowienie ustaw przez Sejm i Senat oraz dekretów przez Prezydenta Rzeczypospolitej. Do tej drugiej grupy należy zaliczyć trzy podstawowe rodzaje aktów z mocą ustawy,

---

³⁸ I. Niczyporuk-Chudecka, *Instytucje stanów nadzwyczajnych jako gwarancja bezpieczeństwa państwa w sytuacji szczególnego zagrożenia – aspekt konstytucyjny*, w: *Istota i perspektywy bezpieczeństwa w drugiej dekadzie XXI wieku*, pod red. K. Sówki, D. Jarnickiego, Siedlce 2018, s. 183–184.

³⁹ P.A. Tusiński, *Ustawodawstwo polskie w latach 1935–1939...*, s. 5–39.

⁴⁰ W. Dobrzycki *Historia stosunków międzynarodowych w czasach nowożytnych 1815–1945*, Warszawa 1996, s. 417–420.

⁴¹ P.A. Tusiński, *Ustawodawstwo polskie w latach 1935–1939...*, s. 9–10.

tj. dekrety wydawane w trybie art. 56 konstytucji w ramach wyłącznej kompetencji ustawodawczej Prezydenta. Mieściły się tam również m.in. akty prawne obejmujące kwestie zwierzchnictwa sił zbrojnych (wydawane na mocy art. 63 ust. 1 konstytucji), ponadto dekrety stanowiące w trybie art. 55 ust. 2 konstytucji „w razie konieczności państwowej” w okresie między kadencjami Sejmu, jak i dekrety wydawane w trybie art. 55 ust. 1 na podstawie pełnomocnictw udzielonych głowie państwa ustawą „w czasie i zakresie przez nią oznaczonym”. Od momentu wejścia w życie konstytucji kwietniowej aż do wybuchu II wojny światowej głowa państwa skorzystała dwa razy z instytucji wydawania dekretów w okresie międzykadencyjnym (w latach 1935 i 1936), zaś Sejm i Senat dwóch ostatnich kadencji uchwaliły cztery ustawy udzielające głowie państwa pełnomocnictw ustawodawczych. Ustawy delegacyjne, z których pierwsza została uchwalona w 6 listopada 1935 r.⁴² i obowiązywała aż do chwili zamknięcia sesji zwyczajnej izb, czyli przez około pięć miesięcy, i druga z 30 marca 1936 r.⁴³ z mocą do momentu otwarcia najbliższej (nadzwyczajnej) sesji Sejmu i Senatu, tj. przez okres trzech miesięcy – przyznawały głowie państwa kompetencje do wydawania dekretów w zakresie spraw gospodarczych oraz finansowych. Zakres pełnomocnictw nie obejmował jednak spraw obronności państwa w czasie ich funkcjonowania, dlatego głowa państwa wydała cztery dekrety odnoszące się do tego aspektu. Ostatnia ustawa w omawianym okresie, przyznająca Prezydentowi pełnomocnictwa ustawodawcze, została uchwalona przez Sejm w 13 maja 1939 r. i miała obowiązywać do dnia otwarcia jego najbliższej sesji zwyczajnej, co ze względu na wybuch wojny nie nastąpiło. Ustawa ta utrzymana została w mocy aż do 1 września 1939 r., kiedy to zarządzony został stan wojenny. Zakres pełnomocnictw ustawodawczych Prezydenta ustanowiony tą ustawą był zbieżny z ustawą z 2 lipca 1936 r.⁴⁴

Ciekawie przedstawiały się działania władz II RP w dniu wybuchu II wojny światowej. Wprowadzono wówczas dwa stany nadzwyczajne na terytorium całego państwa. Jak zauważył Piotr Hac, nie wynikało to ze zmienności decyzji, ale z obowiązującej w tamtym okresie konstrukcji dotyczących ich unormowań. Stan wojenny – przy wszystkich różnicach w przesłankach, jak i procedurze wprowadzania – w sposób faktyczny przyjmował niektóre rozwiązania ze stanu wyjątkowego. Można to było zauważyć, porównując obostrzenia możliwe do zastosowania w obu tych stanach. Najpierw wprowadzony został stan wyjątkowy, a później stan wojenny, co z mocy ustawy powodowało zerwanie zarządzenia o stanie wyjątkowym przy pozostawieniu jako obowiązujące poprzednio wydane rozporządzenia i zarządzenia wyjątkowe⁴⁵.

⁴² Ustawa z dnia 6 listopada 1935 r. o upoważnieniu Prezydenta Rzeczypospolitej do wydawania dekretów, Dz.U. nr 81, poz. 501.

⁴³ Ustawa z dnia 30 marca 1936 r. o upoważnieniu Prezydenta Rzeczypospolitej do wydawania dekretów, Dz.U. nr 23, poz. 186.

⁴⁴ P.A. Tusiński, *Ustawodawstwo polskie w latach 1935–1939...*, s. 22–25.

⁴⁵ P. Hac, *Wybrane aspekty proceduralne stosowania stanów nadzwyczajnych w Polsce*, „Wiedza Obronna” 2022, nr 78(1), s. 195.

Podsumowanie

W okresie II RP, jak przedstawiono w artykule, sporadycznie sięgano po środki nadzwyczajne, a ich wprowadzanie w pełni (zdaniem autora) uzasadnione było ówczesną sytuacją wewnętrzną i zewnętrzną państwa. Porównując konstytucję marcową z kwietniową można dostrzec wiele różnic, takich jak np. rozbudowanie przepisów regulujących stan wojenny, ale również analogii odnoszących się m.in. do przesłanek przedmiotowych i podmiotowych przy wprowadzeniu stanu wyjątkowego, a także wymogu, aby zarządzenie odnoszące się do wprowadzenia stanu wyjątkowego Rada Ministrów przekazała do Sejmu. Trzeba również zwrócić uwagę na fakt, że za sprawą konstytucji kwietniowej wydatnie wzrosła rola Prezydenta, który zyskał znacznie więcej uprawnień w zakresie szeroko rozumianej obronności. Należy również docenić sprawne działanie władz państwowych w dniu wybuchu II wojny światowej, kiedy to na terytorium całego państwa wdrożono niezwłocznie stan wyjątkowy i stan wojenny. Ponadto okres obowiązywania szczególnych środków ograniczono do czasu niezbędnego dla zażegnania niebezpieczeństwa państwa, zaś podejmowane środki prawne oraz stosowane ograniczenia były proporcjonalne do okoliczności, z jakimi przyszło się zmierzyć.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne:

- Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1921, nr 44, poz. 267.
- Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r., Dz.U. 1935, nr 30, poz. 227.
- Ustawa z dnia 6 listopada 1935 r. o upoważnieniu Prezydenta Rzeczypospolitej do wydawania dekretów, Dz.U. nr 81, poz. 501.
- Ustawa z dnia 30 marca 1936 r. o upoważnieniu Prezydenta Rzeczypospolitej do wydawania dekretów, Dz.U. nr 23, poz. 186.
- Dziennik Praw Państwa Polskiego 1919, nr 1, poz. 80.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 stycznia 1928 r. o stanie wojennym, Dz.U. 1928, nr 8, poz. 54.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 marca 1928 r. o stanie wyjątkowym, Dz.U. 1928, nr 32, poz. 307.

Opracowania:

- Bożek M., *Kształt ustawodawstwa stanów nadzwyczajnych w okresie odbudowy państwowości (1918–1921)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2011, nr 16.
- Bryk T., *Przegląd regulacji stanów nadzwyczajnych w przepisach Konstytucji RP*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2011, nr 1, s. 223–234.
- Brzeziński M., *Stany nadzwyczajne w polskich konstytucjach*, Warszawa 2007.
- Buczkowski J., Buczkowski L., Eckhardt K., *Prawo konstytucyjne (instytucje wybrane)*, Rzeszów–Przemyśl 2012.
- Cieszyński A., *Stany nadzwyczajne w prawie konstytucyjnym doby II Rzeczypospolitej*, w: *Prawa człowieka w sytuacjach nadzwyczajnych ze szczególnym uwzględnieniem prawa i praktyki polskiej*, pod red. T. Jasudowicza, Toruń 1997.
- Dobrzycki W., *Historia stosunków międzynarodowych w czasach nowożytnych 1815–1945*, Warszawa 1996.

- Eckhardt K., *Hierarchizacja praw i wolności jednostki w świetle konstytucyjnej regulacji stanu nadzwyczajnego*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2014, nr 2.
- Eckhardt K., *Stan nadzwyczajny jako instytucja polskiego prawa konstytucyjnego*, Przemysł-Rzeszów 2012.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2006.
- Gebethner S., *Stany szczególnego zagrożenia jako instytucja prawa konstytucyjnego*, „Państwo i Prawo” 1982, nr 8.
- Górecki D., *Stany nadzwyczajne w państwie*, w: *Polskie prawo konstytucyjne*, pod red. D. Góreckiego, Warszawa 2012⁴.
- Grabowski E., *W przededniu stanów wyjątkowych*, Warszawa 1922.
- Hac P., *Geneza asystencji wojskowej w II Rzeczypospolitej*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2021, nr 3.
- Hac P., *Wybrane aspekty proceduralne stosowania stanów nadzwyczajnych w Polsce*, „Wiedza Obronna” 2022, nr 78(1).
- Kęsoń T.J., *Stan wyjątkowy, stan wojenny i stan wojny w konstytucjach i aktach prawnych Rzeczypospolitej Polskiej*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2014, nr 8.
- Kitler W., Czuryk M., Karpiuk M., *Aspekty prawne bezpieczeństwa narodowego RP – część ogólna*, Warszawa 2013.
- Komarński W., *Ustrój państwowy Polski współczesnej*, Wilno 1937.
- Kordik A., *Regulacje stanów nadzwyczajnych w ustawie zasadniczej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2016, nr 3738.
- Krawczuk A., *Kronika starożytnego Rzymu*, Warszawa 1994.
- Kurzępa E., *Stany nadzwyczajne w polskim porządku prawnym*, Warszawa 2017.
- Marszałek P.K., *Prawo stanów szczególnych II Rzeczypospolitej na tle ówczesnych rozwiązań europejskich*, „Studia Lubuskie” 2011, nr 7.
- Mażewski L., *Bezpieczeństwo publiczne. Stany nadzwyczajne w Rzeczypospolitej Polskiej oraz Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1918–2009*, Toruń 2010.
- Mierzwa J., *Unifikacja, modernizacja, opresja. Przemiany aparatu administracyjnego II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2020, nr 4.
- Niczyporuk-Chudecka I., *Instytucje stanów nadzwyczajnych jako gwarancja bezpieczeństwa państwa w sytuacji szczególnego zagrożenia – aspekt konstytucyjny*, w: *Istota i perspektywy bezpieczeństwa w drugiej dekadzie XXI wieku*, pod red. K. Sówki, D. Jarnickiego, Siedlce 2018.
- Pietrzak M., *Druga Rzeczpospolita*, w: J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009.
- Piłsudski J., *Pisma zbiorowe*, t. V, Warszawa 1937.
- Prokop K., *Stany nadzwyczajne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Białystok 2005.
- Prokop K., *Uprawnienia nadzwyczajne Prezydenta Rzeczypospolitej w świetle przepisów konstytucji kwietniowej z 1925 r.*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2019, t. XVIII, z. 2.
- Rudnicki J., *Instytucja dyktatury w Republice Rzymskiej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2011, vol. 63, nr 1.
- Skorut P., *Odwolania do Konstytucji RP z 17 marca 1921 roku i ewolucja rozwiązań konstytucyjnych w projektach ustawy zasadniczej RP z lat 90. XX wieku. Analiza zagadnienia na wybranych przykładach*, „Studia Środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne” 2021, nr 30.
- Socha R., *Szczególne regulacje prawne II RP*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka–Praktyka–Refleksje” 2013, nr 14.
- Tusiński P.A., *Ustawodawstwo polskie w latach 1935–1939 wobec zagrożenia wojennego*, „Niepodległość i Pamięć” 2009, vol. 16, nr 2.
- Zwierzchowski E., *Prezydent i rząd w Konstytucji z 23 kwietnia 1935 roku*, „Przegląd Sejmowy” 2005, nr 2.

**DEVELOPMENT OF INSTITUTIONS OF EMERGENCY STATES IN THE PERIOD
OF THE SECOND POLISH REPUBLIC AND THEIR IMPACT ON STATE SECURITY
– SELECTED ASPECTS**

SUMMARY

The legal system of each country should provide for specific regulations in the event of a threat to the functioning, and even more so, the existence of the state. These situations are states of emergency. Responsibilities relating to the security of the state and its citizens rest primarily with state administration bodies. Legal provisions should be constructed in such a way that in emergency cases there are no doubts as to the scope of liability of each of them. A state of emergency can only be introduced when ordinary constitutional measures are insufficient. The purpose of this article is to present and discuss the development of the institution of states of emergency in reborn Poland based on the March Constitution of March 17, 1921 and the April Constitution of April 23, 1935, as well as other legal acts issued in the period in question and having a significant impact on the security of the Polish state. In the period in question, the application of specific legal regulations was justified by the current internal or external situation of the country. The article uses dogmatic-legal and historical-legal methods.

KEYWORDS: states of emergency, security, Constitution, Interwar Poland

PSYCHOLOGIA / PSYCHOLOGY

ANDRZEJ DAKOWICZ

**INTELIGENCJA EMOCJONALNA MŁODYCH
MĘŻCZYŹN O WYŻSZYM I NIŻSZYM POZIOMIE
DOJRZAŁOŚCI PSYCHICZNEJ DO MAŁŻEŃSTWA****Wprowadzenie**

Naturalna relacja mężczyzny z kobietą poprzez zawarte małżeństwo tworzy podstawy, aby przyjąć potomstwo i prowadzić do rozwoju rodziny¹. Powstające więzi umożliwiają rozpoznawanie i zaspokajanie wzajemnych potrzeb² lub z różnych powodów mogą prowadzić do nieporozumień i cierpień³. W sytuacjach przeżywanych trudności małżonkowie podejmują pracę nad naprawą swojego związku⁴ albo zniechęceni odsuwają się od siebie, co w wielu przypadkach kończy się rozpadem związku małżeńskiego⁵. Współczesne badania wśród młodzieży wykazują pojawiające się tendencje liberalne wobec rozwodów⁶, co jest o tyle

ANDRZEJ DAKOWICZ – Uniwersytet w Białymstoku, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3614-8985>, e-mail: a.dakowicz@uwb.edu.pl

¹ M. Braun-Galkowska, *Zaprosili także Jezusa. Konferencje przedmałżeńskie*, Lublin 2009; K. Wałęcka-Matyja, *Role i funkcje rodziny*, w: *Psychologia rodziny*, pod red. I. Janickiej, H. Liberkskiej, Warszawa 2014, s. 95–114; W. Póltawska, *Samo życie*, Częstochowa 2023.

² I. Gałtarek, *Poczucie bycia (nie)potrzebnym*, w: *Świat uczuć i emocji młodzieży*, pod red. R. Polaka, Warszawa 2023, s. 95–104.

³ A. Grabowski, *Early maladaptive schemas and the quality of marital bond and communications*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 53(2023), nr 1, s. 9–17, <<https://doi.org/10.34766/fetr.v53i1.1160>>, dostęp: 10.02.2024.

⁴ W. Juroszek, *Psychopedagogiczne uwarunkowania odroczenia decyzji o rozwodzie. Porównanie małżonków rozwodzących się i zawieszających postępowanie rozwodowe*, Katowice 2019; M. Rucki, *Program formacyjny Ruchu Wiernych Serc jako propozycja sposobu wyjścia z kryzysu*, „Teologia i Człowiek” 51(2020), nr 3, s. 179–196; A. Linek, *Sukces małżeński w nowej odsłonie – interpretacje postbadawcze*, „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II” 66(2023), z. 4, s. 117–136, <<https://doi.org/10.31743/znkul.16510>>, dostęp: 10.02.2024.

⁵ S.L. Stadniczeńko, *Błędne rozumienie osobowej natury człowieka i uwarunkowania destrukcyjne rodziny we współczesnej cywilizacji*, w: *W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka we współczesnym świecie. Aspekty społeczno-prawne*, pod red. A. Pawlak, B. Skwarek, J. Stadniczeńko, O. Petrenko, Legnica–Warszawa 2022, s. 39–56; A. Rychłowska-Niesporek, *Family and Intimate Life in the Process of Globalization*, „Journal of Modern Science” 50(2023), nr 1, s. 234–257, <<https://doi.org/10.13166/jms/161529>>, dostęp: 10.02.2024.

⁶ M. Zemło, *Stosunek młodzieży szkół białostockich do wybranych norm moralnych*, „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II” 66(2023), z. 2, s. 59–78, <<https://doi.org/10.31743/znkul.16259>>, dostęp: 02.01.2024.

niepokojące, że na podstawie obserwacji doświadczeń swojego otoczenia społecznego (rodziców, kuzynów, itp.) są przekonani, że lepiej jest się rozstać, niż podjąć pracę nad wzajemną relacją i odbudować małżeństwo. Tego typu tendencja niewątpliwie wzmacniana jest przez coraz szerszą alternatywę dla tradycyjnych związków małżeńskich wynikającą z zachodzących przemian cywilizacyjnych⁷. Dramaturgii dodaje fakt, że rozwód niesie za sobą daleko idące negatywne konsekwencje emocjonalne i społeczne dla samych małżonków⁸, ich dzieci w trakcie rozwodu⁹, ale również pozostawia po sobie destrukcyjne skutki, kiedy dzieci z rozwiedzionych związków małżeńskich stają się już dorosłymi osobami¹⁰.

Warunkiem umożliwiającym tworzenie związku małżeńskiego, zdolnego do podejmowania życiowych wyzwań, jest dojrzałość psychiczna małżonków¹¹, wśród których szczególne znaczenie odgrywa sfera emocjonalna¹². Przeżywanie i wyrażanie stanów afektywnych odgrywa bardzo ważną rolę w bliskich, intymnych relacjach interpersonalnych¹³.

Sfera emocjonalna jako istotny element dotyczący dojrzałości psychicznej do małżeństwa

Dojrzałość psychiczna do małżeństwa najczęściej rozumiana jest jako zdolność do racjonalnego i realistycznego myślenia, wewnętrznej autonomii, podmiotowego traktowania drugiego człowieka, wglądu w motywy własnego postępowania.

⁷ M. Bieńko, *(Nie)pewny status bliskich związków w kontekście ekspresyjnego indywidualizmu*, „Kultura i Społeczeństwo” 67(2023), nr 2, s. 37–61; P. Mazurkiewicz, *Rodzina wobec nowych wyzwań w sferze publicznej*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 36(2023), nr 1, s. 152–168; T. Borutka, *Marriage and family in the face of contemporary socio-cultural threats*, „Family Forum” 13(2024), s. 449–462, <<https://doi.org/10.25167/FF/4946>>, dostęp: 10.02.2024.

⁸ M. Błażek, *Rozwód jako sytuacja kryzysowa w rodzinie*, w: *Psychologia rodziny*, pod red. I. Janickiej, H. Liberskiej, Warszawa 2014, s. 459–481; A. Kołodziej-Zaleska, *Życie po rozwodzie: zróżnicowany proces adaptacji*, Warszawa 2019; D. Müller-Siekierska, *Radzenie sobie z rozwodem rodziców w narracjach młodych dorosłych kobiet i mężczyzn z rodzin rozwiedzionych*, „Kultura i Edukacja” 135(2022), nr 1, s. 155–175.

⁹ M. Cywińska, *Dziecko w sytuacji rozwodu rodziców*, „Roczniki Pedagogiczne” 13(2021), nr 4, s. 91–103.

¹⁰ H. Cudak, *Zagrożenia emocjonalne i społeczne dzieci z rodzin rozwiedzionych*, Toruń 2010; E. Sokołowska, *Dorośle dzieci rozwiedzionych rodziców – przegląd teorii i badań*, „Ogrody Nauk i Sztuk” 3(2013), s. 109–122; A. Przybysz, *Rozwód w rodzinie – konsekwencje dla funkcjonowania społecznego i emocjonalnego dorosłych dzieci*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 617(2023), nr 2, s. 35–54.

¹¹ M. Weryszko, *Miłość małżeńska – uwarunkowania powodzenia fundamentalnej relacji w rodzinie*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 41(2020), nr 1, s. 129–143, <<https://doi.org/10.34766/fetr.v41i1.220>>, dostęp: 10.02.2024.

¹² E. Zyskowska, *Osobowość niedojrzała a zdolność do wyrażenia zgody małżeńskiej. Wpływ rodziny pochodzenia na kształtowanie dojrzałości osoby*, „Ius Matrimoniale” 32(2021), nr 1, s. 87–105.

¹³ K. Adamczyk, *Inteligencja emocjonalna i system wartości małżonków a ich komunikacja interpersonalna*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 13(2013), nr 2, s. 72–101; E. Trzebińska, A. Gabińska, *Poprawianie emocji w psychoterapii*, „Roczniki Psychologiczne” 18(2019), nr 3, s. 313–327.

Rozpoznawanie przeżywanych stanów emocjonalnych umożliwia rozwój uczuć wyższych od miłości, poprzez etyczno-moralne, intelektualne do społecznych. Wśród uczuć o charakterze społecznym można wyodrębnić poziomy, które najbardziej sprzyjają lub szkodzą relacji małżeńskiej: 1) nastawienie na otrzymywanie – najniższy poziom uczuć społecznych. Taki współmałżonek przyjmuje postawę zabarwioną egoizmem i oczekuje, że będzie obsługiwany przez drugą stronę. Postawa ta utrudnia dobre przystosowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego; 2) zabieganie przymilne lub gniewne – w zależności od potrzeb postawa albo wyjątkowo przyjazna, albo tendencja do obrażania się. W przypadku działań świadomych jest to forma manipulacji współmałżonkiem, natomiast kiedy jest działaniem nieświadomym, może być wyrazem kapryśnej osobowości; 3) zdolność do kompromisu – zdolność do strategicznej i realistycznej oceny sytuacji, umiejętność zapanowania nad swoimi emocjami, które osoba potrafi odroczyć w czasie. Kompromis nie jest uległością i jest bardzo cenny w rozwiązywaniu konfliktów małżeńskich i rodzinnych; 4) umiejętność obdarowywania innych – osoba taka nie tylko bierze, ale i daje innym. Nagrodą dla nich jest radość z tego, że inni przyjmują z wdzięcznością dary, które zostały im ofiarowane; 5) twórcza współpraca – współmałżonkowie nie są nastawieni konsumpcyjnie lecz twórczo. Czerpią radość ze wspólnego działania¹⁴.

Dojrzałość do małżeństwa jest efektem współdziałania całej osobowości, istnieje wówczas, gdy osoba jest zdolna odnieść się do niepowodzeń w życiu małżeńskim, podobnie jak do występujących w nim sukcesów. Potrafi przeżywać konstruktywnie stany emocjonalne negatywne (porażki), ale też pozytywne (sukcesy)¹⁵.

Warto w tym miejscu podkreślić, że jeszcze przed zawarciem związku małżeńskiego do wyboru współmałżonka potrzebna jest autodeterminacja¹⁶. Jeżeli danej osobie zabraknie sił, aby przeciwstawić się temu, co na ślepo i od wewnątrz się narzuca, to brak wolności, podobnie jak w przypadku zgody wyrażonej ze strachu, wpływa na głębokie wypaczenie psychologicznego procesu aktu ludzkiego¹⁷ i może stanowić podstawę stwierdzenia braku właściwego rozeznania oceniającego¹⁸, co jest jednym z powodów stwierdzenia nieważności małżeństwa¹⁹.

Dojrzałość do małżeństwa, szczególnie w sferze emocjonalnej, odgrywa bardzo istotną rolę. Polega na uświadamianiu sobie przeżywanych emocji i wyrażania ich zgodnie z przyjętymi normami. Prawidłowy rozwój uczuciowy doprowadza

---

¹⁴ T. Rostowska, *Dojrzałość osobowa jako podstawowe uwarunkowanie życia małżeńskiego i rodzinnego*, w: *Psychologia w służbie rodziny*, pod red. I. Janickiej, T. Rostowskiej, Łódź 2003, s. 45–55.

¹⁵ S. Steuden, *Psychologiczne aspekty powodzenia i niepowodzenia w małżeństwie*, „Symposium” 7(2000), nr 2, s. 49–70.

¹⁶ T. Białobrzęski, *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095 n. 2 KPK) w świetle wyroku Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii c. Ponce Gallén z dnia 25 marca 2007 r.*, „Ius Matrimoniale” 29(2018), nr 1, s. 117.

¹⁷ Tamże, s. 117.

¹⁸ G. Leszczyński, *Niedojrzałość emocjonalna jako przyczyna niezdolności konsensualnej kontrahenta*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 24(2015), nr 1, s. 7–21.

¹⁹ W. Wąsik, *Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych jako przyczyna nieważności małżeństwa*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 15(2016), s. 123–155.

do osiągnięcia dojrzałości emocjonalnej oraz umiejętności świadomego kierowania swoimi emocjami oraz kontroli swojego zachowania. W konsekwencji przeobraża się postawa wobec siebie i innych ludzi, następuje stopniowe odrzucanie postawy egocentrycznej, a w jej miejsce pojawiają się postawy prospołeczne, wzmacniające pozytywne relacje z otoczeniem. Następuje także przejście od heteronomicznego do autonomicznego sposobu oceny siebie²⁰.

Powyższe rozumienie dojrzałości do małżeństwa w sferze emocjonalnej zbliżone jest znaczeniowo do opracowanej w ostatnich latach inteligencji emocjonalnej²¹, gdzie zwraca się uwagę na takie kompetencje emocjonalne, jak: 1) znajomość własnych emocji – samoświadomość, rozpoznawanie uczucia w chwili, kiedy nas ogarnia; 2) kierowanie emocjami – samoregulacja polegająca na kontrolowaniu siebie i panowaniu nad silnymi emocjami, które nami rządzą i kierowaniu ich na drogę pozytywnych odczuć i konstruktywnych celów; 3) motywacja – umiejętność pełnego angażowania się i dążenia do osiągnięcia założonych celów; 4) empatia – umiejętność dostrzegania i rozpoznawania uczuć, wartości i potrzeb innych, okazywania im wrażliwości; 5) umiejętności społeczne – dotyczą zdolności kierowania emocjami innych ludzi, poprawnego radzenia sobie z własnymi emocjami w relacjach społecznych oraz zdolności poprawnego interpretowania sytuacji społecznych, by unikać konfliktów i problemów komunikacyjnych²².

Procedura badań własnych

Perspektywa tworzenia przez młodych mężczyzn w przyszłości stabilnej, odpowiedzialnej relacji małżeńskiej zakłada pewien poziom dojrzałości psychicznej²³, również w zakresie sfery emocjonalnej²⁴, której jednym z aspektów jest inteligencja emocjonalna²⁵.

²⁰ S. Steuden, *Psychologiczne aspekty powodzenia i niepowodzenia w małżeństwie*, s. 54.

²¹ P. Salovey, J.D. Mayer, *Emotional intelligence*, „Imagination, Cognition and Personality” 9(1990), nr 3, s. 185–211; D.R. Caruso, J.D. Mayer, P. Salovey, *Relation of an ability measure of emotional intelligence to personality*, „Journal of Personality Assessment” 79(2002), nr 2, s. 306–320; A. Matczak, *Natura i struktura inteligencji emocjonalnej*, „Psychologia, Etologia, Genetyka” 13(2006), s. 59–87; M. Śmieja-Nęcka, J. Orzechowski, *Inteligencja emocjonalna: fakty, mity, kontrowersje*, Warszawa 2008; A. Matczak, K.A. Knopp, *Znaczenie inteligencji emocjonalnej w funkcjonowaniu człowieka*, Warszawa 2013.

²² D. Goleman, *Inteligencja emocjonalna*, przekład A. Jankowski, Poznań 1997, s. 80–81.

²³ A. Wieradzka-Pilarczyk, H. Pilarczyk, *Problem dojrzałości osób przygotowujących się do sakramentu małżeństwa*, „Teologia i Moralność” 11(2017), nr 2, s. 163–180.

²⁴ G. Leszczyński, *Niedojrzałość emocjonalna jako motyw stwierdzenia nieważności małżeństwa*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 6(1997), nr 1, s. 309–327; H. Pilarczyk, *Dojrzałość czy niedojrzałość? Dojrzałość nupturientów do zawarcia sakramentalnego związku na podstawie badań pilotażowych w archidiecezji poznańskiej*, „Teologia i Moralność” 18(2023), nr 2, s. 363–382.

²⁵ E. Łodygowska, M. Chęć, *Związki między inteligencją emocjonalną a retrospektywną oceną postaw rodzicielskich*, „Psychologia Wychowawcza” 59(2020), nr 17, s. 51–64; A. Dakowicz, L. Dakowicz, *Psychological maturity of young men and women for marriage as the predictor for the observance of contemporary family law*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 21(2022), s. 107–119, <<https://rtk.uwb.edu.pl/index.php/rtk/article/view/34>>, dostęp: 10.02.2024.

Celem pracy była próba określenia, czy dojrzałość psychiczna do małżeństwa młodych mężczyzn ma związek z inteligencją emocjonalną? Problem główny polegał na określeniu związku pomiędzy dojrzałością psychiczną do małżeństwa młodych mężczyzn a ich inteligencją emocjonalną.

Analiza literatury²⁶ z zakresu poruszanej problematyki skłania ku postawieniu następujących hipotez:

H_0 – Dojrzałość psychiczna do małżeństwa młodych mężczyzn ma związek z ich inteligencją emocjonalną.

H_1 – Młodzi mężczyźni o wyższym poziomie dojrzałości psychicznej do małżeństwa charakteryzują się większym poziomem inteligencji emocjonalnej niż młodzi mężczyźni o niższym poziomie dojrzałości psychicznej do małżeństwa.

Badania zostały przeprowadzone przy użyciu Skali Dojrzałości do Małżeństwa SKALDOM II oraz Kwestionariusza Inteligencji Emocjonalnej INTE.

Maria Ryś i Tomasz Sztajerwald²⁷ opracowali Skalę Dojrzałości Psychicznej do Małżeństwa SKALDOM II, która pozwala na ocenę dojrzałości małżeńskiej osób już będących małżonkami, jak również przewidywać dojrzałość u osób niebędących jeszcze w związku małżeńskim. Skala Dojrzałości Małżeńskiej SKALDOM składa się z 10 skal: I. Realnego stosunku do świata; II. Akceptacji siebie; III. Zaspokajania potrzeb; IV. Sfery uczuciowej; V. Komunikacji i rozwiązywania konfliktów; VI. Postawy wobec miłości i wierności; VII. Wewnętrznej integracji i odpowiedzialności; VIII. Hierarchii wartości ważnych w życiu małżeńskim i rodzinnym; IX. Gotowości do poświęceń; X. Sensu życia.

Przeprowadzona analiza czynnikowa wyłoniła trzy główne skale, obejmujące następujące obszary:

Skala I – Akceptacja siebie (zawiera dotychczasową akceptację siebie i zaspokajanie potrzeb – 10 twierdzeń).

Skala II – Wewnętrzna integracja i podejście do świata (zawiera realny stosunek do świata, komunikacji i rozwiązywania konfliktów oraz wewnętrznej integracji i odpowiedzialności – 14 twierdzeń).

Skala III – Podejście do małżeństwa i życia rodzinnego (zawiera dotychczasową postawę wobec miłości i wierności, hierarchii wartości ważnych w życiu małżeńskim i rodzinnym oraz gotowości do poświęceń – 14 twierdzeń).

²⁶ M. Ryś, E. Greszta, K. Grabarczyk, *Intelektualna, emocjonalna i działaniowa bliskość małżonków a ich gotowość do rozwiązywania konfliktów oraz przebaczenia*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 38(2019), nr 2, s. 221–254; A. Dakowicz, *Psychotransgresyjna analiza sfery emocjonalnej małżonków o wyższym i niższym poziomie zadowolenia ze swojego związku*, w: *Społeczne konteksty współżycia z innymi. Szkice z socjologii emocji*, t. 1, pod red. M. Sroczyńskiej, A. Linek, Warszawa 2020, s. 145–163; A. Dakowicz, *Zadowolenie z małżeństwa. Pedagogiczne implikacje dotyczące osobistego rozwoju małżonków, relacji małżeńskich i rodzicielskich*, Białystok 2021, s. 76–78; L. Dakowicz, A. Dakowicz, *Poczucie bezpieczeństwa młodych mężczyzn o wyższym i niższym poziomie dojrzałości psychicznej do małżeństwa*, „Civitas et Lex” 2023, nr 2, s. 51–62.

²⁷ M. Ryś, T. Sztajerwald, *Psychologiczne aspekty dojrzałości młodych do małżeństwa. Skala Dojrzałości Psychicznej do Małżeństwa SKALDOM II*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 37(2019), nr 1, s. 158–183.

Skala Dojrzałości Psychiczej do Małżeństwa SKALDOM II zawiera w sumie 38 twierdzeń, przy których badany zgodnie z instrukcją oznacza odpowiedź najbardziej adekwatną dla siebie w skali od 1 („zdecydowanie nie”) do 5 („zdecydowanie tak”).

Wysoka zgodność wewnętrzną trzech skal wyrażona współczynnikiem *alfa* Cronbacha dla prób normalizacyjnych kobiet i mężczyzn w wieku od 18 do 66 lat zawiera się w granicach 0,74–0,84²⁸, dając rzetelne podstawy do wykorzystywania wyników Skali Dojrzałości Psychiczej do Małżeństwa SKALDOM II w prowadzonych badaniach naukowych.

Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej INTE został opracowany przez Aleksandrę Jaworowską i Annę Matczak²⁹ w oparciu o Measure of Emotional Intelligence autorstwa: Nicola S. Schutte, John M. Malouff, Lena E. Hall, Donald J. Haggerty, Joan T. Copper, Charles J. Golden, Liane Dornheim³⁰. Teoretyczną podbudowę Kwestionariusza Inteligencji Emocjonalnej INTE stanowi koncepcja Petera Saloveya i Johna D. Mayera³¹ definiująca inteligencję emocjonalną jako zdolność człowieka do śledzenia własnych i cudzych uczuć i emocji, różnicowania ich oraz wykorzystywania uzyskiwanych na tej drodze informacji w kierowaniu swoim myśleniem i działaniem.

Kwestionariusz INTE zawiera 33 pozycje, wobec których badany określa w skali od 1 („zdecydowanie nie zgadzam się”) do 5 („zdecydowanie zgadzam się”), na ile odnoszą się one do niego. Większość stwierdzeń dotyczy zdolności i umiejętności badanego, które orzeka bezpośrednio, część komunikuje pośrednio, mówiąc o stosowanych strategiach. Występują wśród nich także stwierdzenia dotyczące preferencji oraz optymizmu życiowego³². Minimalny wynik, jaki może uzyskać badana osoba, to 33 punkty, natomiast maksymalny to 165 punktów. Przeprowadzone badania potwierdziły wysokie walory psychometryczne Kwestionariusza INTE³³ i wysoką użyteczność w prowadzeniu badań naukowych dotyczących diagnostyki inteligencji w aspekcie emocjonalnym³⁴. Na szczególną uwagę zasługuje wysoka zgodność wewnętrzną zarówno w wersji oryginalnej

---

²⁸ Tamże, s. 172.

²⁹ A. Jaworowska, A. Matczak, *Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej INTE* N.S. Schutte, J.M. Malouffa, L.E. Hall, D.J. Haggerty'ego, J.T. Copper, C.J. Golden, L. Dornheim. Podręcznik, Warszawa 2001.

³⁰ N.S. Schutte, J.M. Malouff, L.E. Hall, D.J. Haggerty, J.T. Copper, C.J. Golden, L. Dornheim, *Development and validation of a measure of emotional intelligence*, „Personality and Individual Differences” 25(1998), nr 2, s. 167–177.

³¹ P. Salovey, J.D. Mayer, *Emotional intelligence*, „Imagination, Cognition and Personality” 9(1990), nr 3, s. 185–211.

³² A. Jaworowska, A. Matczak, *Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej INTE...*, s. 24.

³³ Tamże, s. 25–62.

³⁴ A. Matczak, K. Knopp, *Znaczenie inteligencji emocjonalnej w funkcjonowaniu człowieka*, Warszawa 2013; E. Łodygowska, M. Chęć, *Związki między inteligencją emocjonalną a retrospektywną oceną postaw rodzicielskich*, s. 51–64; E. Humeniuk, Z. Tarkowski, J. Góral-Pórola, *Emotional intelligence of parents and their reaction to a child's speech disfluency*, „Wychowanie w Rodzinie” 28(2022), nr 3, s. 29–43.

INTE (*alfa* Cronbacha 0,90) dla próby studentów i dorosłych³⁵, jak również w wersji polskiej INTE (*alfa* Cronbacha 0,83–0,87) dla próby studentów i dorosłych³⁶. Dzięki dobrym parametrom psychometrycznym³⁷ Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej INTE może być wykorzystywany w badaniach grupowych i w diagnozie indywidualnej.

Zbadano młodych mężczyzn, którzy mieścili się w przedziale wiekowym od 21 do 26 lat, mieli wykształcenie średnie lub wyższe, byli stanu wolnego i mieszkali w Białymstoku lub najbliższych okolicach³⁸. Spośród zbadanych 90 młodych mężczyzn na podstawie wyniku uzyskanego w Skali Dojrzałości Psychiczej do Małżeństwa SKALDOM II wyodrębniono mężczyzn o wyższym i niższym poziomie dojrzałości psychicznej do małżeństwa. Podzielono badanych mężczyzn na dwie grupy 30-osobowe o wyższym i niższym poziomie dojrzałości psychicznej do małżeństwa. Mężczyźni charakteryzujący się wyższym poziomem dojrzałości psychicznej do małżeństwa uzyskali średni wynik 151,5 punkta (minimalny 145, a maksymalny 162). Mężczyźni charakteryzujący się niższym poziomem dojrzałości psychicznej do małżeństwa uzyskali średni wynik 121,5 punkta (minimalny 93, a maksymalny 129). Biorąc pod uwagę charakterystykę badanych mężczyzn z obu grup, są one do siebie bardzo zbliżone co do średniej wieku, poziomu wykształcenia, aktywności zarobkowej, typu związku rodziców i liczby posiadanego rodzeństwa (tab. 1).

Tabela 1. Charakterystyka badanych mężczyzn

Wybrane cechy		Mężczyźni o wyższym poziomie dojrzałości psychicznej do małżeństwa (N=30)	Mężczyźni o niższym poziomie dojrzałości psychicznej do małżeństwa (N=30)
Średnia wieku		22,2 lat	22,1 lat
Wykształcenie	średnie	23 (76,7%)	28 (93,3%)
	wyższe	7 (23,3%)	2 (6,7%)
Aktywność zarobkowa	tak	22 (73,3%)	22 (73,3%)
	nie	8 (26,7%)	8 (26,7%)
Związek rodziców	formalny	23 (76,7%)	22 (73,3%)
	rozwidzeni	7 (23,3%)	8 (26,7%)
Rodzeństwo	posiada rodzeństwo	26 (86,7%)	25 (83,3%)
	jest jedynakiem	4 (13,3%)	5 (16,7%)

³⁵ N.S. Schutte, J.M. Malouff, L.E. Hall, D.J. Haggerty, J.T. Copper, C.J. Golden, L. Dornheim, *Development and validation of a measure of emotional intelligence*, s. 171.

³⁶ A. Jaworowska, A. Matczak, *Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej INTE...*, s. 34.

³⁷ J. Brzeziński, *Metodologia badań psychologicznych*, Warszawa 1996, s. 506.

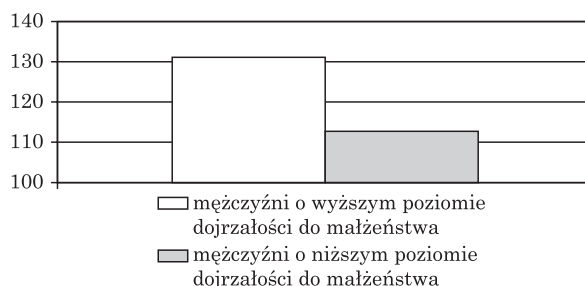
³⁸ W ramach projektu badawczego pt. „Dojrzałość psychiczna do małżeństwa młodych kobiet i mężczyzn” realizowanego w roku akademickim 2021/2022 na seminarium licencjackim pod kierunkiem dra Andrzeja Dakowicza przez studentów III roku Kognitywistyki i Komunikacji w Instytucie Filozofii Uniwersytetu w Białymstoku: Natalię Artemiuk, Igę Baranowską, Patrycję Bielską, Martynę Kołosowską, Izabelę Olchanowską, Julię Ostrowską, Karolinę Sienkiewicz, Julię Winnicką i Emilię Zawadzka.

Wykorzystując odpowiednie testy statystyczne³⁹, porównano wyodrębnione grupy młodych mężczyzn stosując oprogramowanie IBM SPSS Statistics 28. Badani mężczyźni o wyższym poziomie dojrzałości psychicznej do małżeństwa charakteryzują się zdecydowanie większą inteligencją emocjonalną niż badani mężczyźni o niższym poziomie dojrzałości psychicznej do małżeństwa (tab. 2: $t=5,57$; $df=58$; $p<0,001$).

Tabela 2. Wyniki uzyskane w Kwestionariuszu Inteligencji Emocjonalnej przez młodych mężczyzn o wyższym poziomie dojrzałości psychicznej do małżeństwa

Mężczyźni o wyższym poziomie dojrzałości do małżeństwa (N=30)		Mężczyźni o niższym poziomie dojrzałości do małżeństwa (N=30)		Istotność różnic		
<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i> <
131,10	13,73	112,70	11,78	5,57	58	0,001

M – wartość średnia; *SD* – odchylenie standardowe; *t* – wartość testu *t* Studenta dla prób niezależnych; *df* – liczba stopni swobody; *p* – dwustronna istotność statystyczna

Ryc. 1. Prezentacja inteligencji emocjonalnej mężczyzn o wyższym i niższym poziomie dojrzałości do małżeństwa
Źródło: badania własne.

Interpretacja uzyskanych wyników

Młodzi mężczyźni o wyższym poziomie dojrzałości psychicznej do małżeństwa są inteligentniejsi emocjonalnie niż mężczyźni o niższym poziomie dojrzałości psychicznej do małżeństwa. Posiadają większe zdolności warunkujące wykorzystywanie emocji przy rozwiązywaniu problemów, szczególnie w sytuacjach społecznych⁴⁰. Mają większą samoświadomość własnych emocji, potrafią je rozpoznawać na bieżąco⁴¹, co ma istotny wpływ na proces kierowania nimi, aby

³⁹ M. Cypryńska, S. Bedyńska, *Testy t-Studenta i ich nieparametryczne odpowiedniki*, w: *Statystyczny drogowskaz 1. Praktyczne wprowadzenie do wnioskowania statystycznego*, pod red. S. Bedyńskiej, M. Cypryńskiej, Warszawa 2013, s. 179–185.

⁴⁰ A. Jaworowska, A. Mateczak, *Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej...*, s. 5.

⁴¹ K. Adamczyk, *Inteligencja emocjonalna i system wartości małżonków...*, s. 72–101.

sprzyjały osiągnięciu stawianym w życiu celom⁴². Towarzyszy im wysoki poziom empatii, dostrzegania i rozpoznawania uczuć innych⁴³. W bliskich relacjach umiejętnie kierowanie się rejestrowanymi emocjami sprzyja konstruktywnemu rozwiązywaniu zaistniałych konfliktów⁴⁴.

Stanowi to dobrą podstawę do budowania relacji, kiedy dużo się zmienia⁴⁵ i rzeczy istotnych nie można przeoczyć⁴⁶, bo mogą być odbierane przez współmałżonka jako lekceważenie⁴⁷, natomiast dostrzeganie nawet drobnych rzeczy⁴⁸ i wyrażanie ich prowadzi do tworzenia klimatu sprzyjającego obojgu małżonkom. Naturalnie otwiera to perspektywę tworzenia wspólnej przyszłości, która odpowiada obojgu poprzez podjęcie dialogu⁴⁹, w którym jest miejsce na wyrażenie siebie⁵⁰ i wysłuchanie współmałżonka⁵¹.

Zaprezentowane wyniki badań dotyczyły inteligencji emocjonalnej młodych mężczyzn o wyższym i niższym poziomie dojrzałości psychicznej do małżeństwa. Wykazały różnice istotne statystycznie dla badanych mężczyzn pochodzących z Białegostoku i okolic. Warto w przyszłości przeprowadzić badania w pozostałych regionach Polski i porównać, czy wyniki byłyby podobne.

Dojrzałość psychiczna do małżeństwa łączy się z wyższym poziomem inteligencji emocjonalnej i zdecydowanie pozytywnie wpływa na zadowolenie z tworzonego związku⁵². Optymistycznym akcentem jest fakt, że inteligencja emocjonalna jest kompetencją, której człowiek nabywa od wczesnego dzieciństwa jako członek rodziny⁵³. Im poziom dojrzałości rodzicielskiej rodziców jest większy, tym jest większe prawdopodobieństwo ukształtowania wyższej inteligencji emocjonalnej u ich dzieci⁵⁴. Ponieważ człowiek rozwija się przez całe życie⁵⁵,

---

⁴² A. Tomorowicz, *Struktura kompetencji społecznych w ujęciu interakcyjnym*, „Psychiatria” 8(2011), nr 3, s. 91–96.

⁴³ M. Kaźmierska, *Postrzegana empatia partnera jako predyktor satysfakcji ze związku romantycznego*, „Psychologia Społeczna” 27(2013), nr 8, s. 435–447.

⁴⁴ O. Kriegelewicz, *Inteligencja emocjonalna partnerów a zadowolenie ze związku i strategie rozwiązywania konfliktów w małżeństwie*, „Przegląd Psychologiczny” 48(2005), nr 4, s. 431–451.

⁴⁵ M.J. Kryński, *„Modernizacja” małżeństwa – ewolucja czy rewolucja?*, „Civitas et Lex” 2023, nr 3, s. 117–130.

⁴⁶ A. Wańczyk-Welc, M. Marmola, *The functioning of the family system and its relation to the psychological well-being of spouses in the context of their religious commitment*, „Quarterly Journal Fides et Ratio” 56(2023), 4, s. 96–110, <<https://doi.org/10.34766/fetr.v56i4.1230>>, dostęp: 20.02.2024.

⁴⁷ F. Schmidt, *Para, mieszkanie, małżeństwo. Dynamika związków intymnych na tle przemian historycznych i współczesnych dyskusji o procesach indywidualizacji*, Toruń 2015.

⁴⁸ G. Chapman, *5 języków miłości*, przekład J. Czernik, Kraków 2014, s. 111–127.

⁴⁹ J. Grzybowski, *Dialog jako droga duchowości w małżeństwie*, Kraków 2009.

⁵⁰ M. Kornaszewska-Polak, *Płeć a relacje między małżonkami*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 15(2013), nr 3, s. 44–57.

⁵¹ Z. Pupin, J. Waldmajer, *Komunikacyjne zachowania w małżeństwie z perspektywy własnej i partnera*, „Family Forum” 3(2013), s. 187–200.

⁵² A. Dakowicz, *Zadowolenie z małżeństwa...*, s. 77–78.

⁵³ E. Korol, *Wzorce funkcjonowania rodziny pochodzenia a inteligencja emocjonalna młodych dorosłych*, „Studia Psychologica” 15(2015), nr 1, s. 19–32.

⁵⁴ K. Martowska, *Cechy środowiska rodzinnego a inteligencja emocjonalna u dzieci*, „Studia Psychologica” 7(2007), s. 181–194.

⁵⁵ J. Trempała, *Natura rozwoju psychicznego*, w: *Psychologia rozwoju człowieka*, pod red. J. Trempały, Warszawa 2011, s. 49.

to nawet w przypadku niekorzystnego wpływu środowiska rodzinnego, kiedy staje się już dorosły, ma możliwość podjęcia pracy nad sobą, aby w tym obszarze dokonały się zmiany zwiększające kompetencje emocjonalne⁵⁶.

Wartością aplikacyjną uzyskanych wyników jest sugestia edukacyjna. Warto od najwcześniejszych etapów szkolnych zwrócić uwagę, aby w trakcie realizacji lekcji wychowawczych, wychowania do życia w rodzinie, autorskich programów wychowawczych, włączyć zagadnienia pozwalające praktycznie rozwijać kompetencje emocjonalne.

Podsumowanie

Celem pracy była próba określenia, czy dojrzałość psychiczna do małżeństwa młodych mężczyzn, rozumiana jako suma trzech składowych: akceptacja siebie, wewnętrzna integracja i podejście do świata oraz podejście do małżeństwa i życia rodzinnego, ma związek z ich inteligencją emocjonalną? Przeprowadzone badania wykazały, że dojrzałość psychiczna młodych mężczyzn łączy się z wyższym poziomem inteligencji emocjonalnej.

W związku ze stwierdzoną zależnością można przypuszczać, że większa inteligencja emocjonalna młodych mężczyzn o wyższym poziomie dojrzałości psychicznej do małżeństwa stanowi dobrą podstawę budowania relacji korzystnych dla obojga małżonków.

BIBLIOGRAFIA

- Adamczyk K., *Inteligencja emocjonalna i system wartości małżonków a ich komunikacja interpersonalna*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 13(2013), nr 2, s. 72–101.
- Białobrzęski T., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095 n. 2 KPK) w świetle wyroku Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii c. Ponce Gallén z dnia 25 marca 2007 r.*, „Ius Matrimoniale” 29(2018), nr 1, s. 109–129.
- Bieńko M., *(Nie)pewny status bliskich związków w kontekście ekspresyjnego indywidualizmu*, „Kultura i Społeczeństwo” 67(2023), nr 2, s. 37–61.
- Błażek M., *Rozwód jako sytuacja kryzysowa w rodzinie*, w: *Psychologia rodziny*, pod red. I. Janickiej, H. Liberskiej, Warszawa 2014, s. 459–481.
- Borutka T., *Marriage and family in the face of contemporary socio-cultural threats*, „Family Forum” 13(2024), s. 449–462, <<https://doi.org/10.25167/FF/4946>>, dostęp: 10.02.2024.
- Braun-Gałkowska M., *Zaprosili także Jezusa. Konferencje przedmałżeńskie*, Lublin 2009.
- Brzeziński J., *Metodologia badań psychologicznych*, Warszawa 1996.
- Caruso D.R., Mayer J.D., Salovey P., *Relation of an ability measure of emotional intelligence to personality*, „Journal of Personality Assessment” 79(2002), nr 2, s. 306–320.
- Chapman G., *5 języków miłości*, przekład J. Czernik, Kraków 2014.
- Cudak H., *Zagrożenia emocjonalne i społeczne dzieci z rodzin rozwiedzionych*, Toruń 2010.

⁵⁶ P. Schmidt, *Trening inteligencji emocjonalnej*, przekład P. Wiczorek, Warszawa 2000; M. Wróblewska, *Rozwój przez nabywanie kompetencji (w aspekcie uwarunkowań aktywności twórczej)*, „Chowanna” 36(2011), nr 1, s. 59–69.

- Cypryańska M., Bedyńska S., *Testy t-Studenta i ich nieparametryczne odpowiedniki*, w: *Statystyczny drogowskaz 1. Praktyczne wprowadzenie do wnioskowania statystycznego*, pod red. S. Bedyńskiej, M. Cypryańskiej, Warszawa 2013, s. 179–185.
- Cywińska M., *Dziecko w sytuacji rozwodu rodziców*, „Roczniki Pedagogiczne” 13(2021), nr 4, s. 91–103.
- Dakowicz A., *Psychotransgresyjna analiza sfery emocjonalnej małżonków o wyższym i niższym poziomie zadowolenia ze swojego związku*, w: *Spoleczne konteksty współbycia z innymi. Szkice z socjologii emocji*, t. 1, pod red. M. Sroczyńskiej, A. Linek, Warszawa 2020, s. 145–163.
- Dakowicz A., *Zadowolenie z małżeństwa. Pedagogiczne implikacje dotyczące osobistego rozwoju małżonków, relacji małżeńskich i rodzicielskich*, Białystok 2021.
- Dakowicz A., Dakowicz L., *Psychological maturity of young men and women for marriage as the predictor for the observance of contemporary family law*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 21(2022), s. 107–119, <<https://rtk.uwb.edu.pl/index.php/rtk/article/view/34>>, dostęp: 10.02.2024.
- Dakowicz L., Dakowicz A., *Poczucie bezpieczeństwa młodych mężczyzn o wyższym i niższym poziomie dojrzałości psychicznej do małżeństwa*, „Civitas et Lex” 2023, nr 2, s. 51–62.
- Gątarek I., *Poczucie bycia (nie)potrzebnym*, w: *Świat uczuć i emocji młodzieży*, pod red. R. Polaka, Warszawa 2023, s. 95–104.
- Goleman D., *Inteligencja emocjonalna*, przekład A. Jankowski, Poznań 1997.
- Grabowski A., *Early maladaptive schemas and the quality of marital bond and communications*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 53(2023), nr 1, s. 9–17, <<https://doi.org/10.34766/fetr.v53i1.1160>>, dostęp: 10.02.2024.
- Grzybowski J., *Dialog jako droga duchowości w małżeństwie*, Kraków 2009.
- Guzewicz W., „W wychowaniu (...) chodzi o to, aby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem...” – Wartości w wychowaniu szkolnym, „Studia Teologiczne” 32(2014), s. 249–357.
- Humeniuk E., Tarkowski Z., Góral-Półrola J., *Emotional intelligence of parents and their reaction to a child's speech disfluency*, „Wychowanie w Rodzinie” 28(2022), nr 3, s. 29–43.
- Jaworowska A., Matczak A., *Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej INTE N.S. Schutte, J.M. Malouffa, L.E. Hall, D.J. Haggerty'ego, J.T. Copper, C.J. Golden, L. Dornheim*. Podręcznik, Warszawa 2001.
- Juroszek W., *Psychopedagogiczne uwarunkowania odroczenia decyzji o rozwodzie. Porównanie małżonków rozwodzących się i zawieszających postępowanie rozwodowe*, Katowice 2019.
- Każmierska M., *Postrzegana empatia partnera jako predyktor satysfakcji ze związku romantycznego*, „Psychologia Społeczna” 27(2013), nr 8, s. 435–447.
- Kołodziej-Zaleska A., *Życie po rozwodzie: zróżnicowany proces adaptacji*, Warszawa 2019.
- Kornaszewska-Polak M., *Płeć a relacje między małżonkami*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 15(2013), nr 3, s. 44–57.
- Korol E., *Wzorce funkcjonowania rodziny pochodzenia a inteligencja emocjonalna młodych dorosłych*, „Studia Psychologica” 15(2015), nr 1, s. 19–32.
- Kriegelewicz O., *Inteligencja emocjonalna partnerów a zadowolenie ze związku i strategię rozwiązywania konfliktów w małżeństwie*, „Przegląd Psychologiczny” 48(2005), nr 4, s. 431–451.
- Kryński M.J., „Modernizacja” małżeństwa – ewolucja czy rewolucja? „Civitas et Lex” 2023, nr 3, s. 117–130.
- Leszczyński G., *Niedojrzałość emocjonalna jako motyw stwierdzenia nieważności małżeństwa*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 6(1997), nr 1, s. 309–327.
- Leszczyński G., *Niedojrzałość emocjonalna jako przyczyna niezdolności konsensualnej kontrahenta*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 24(2015), nr 1, s. 7–21.
- Linek A., *Sukces małżeński w nowej odsłonie – interpretacje postbadawcze*, „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II” 66(2023), z. 4, s. 117–136, <<https://doi.org/10.31743/znkul.16510>>, dostęp: 10.02.2024.
- Lodygowska E., Chęć M., *Związki między inteligencją emocjonalną a retrospektywną oceną postaw rodzicielskich*, „Psychologia Wychowawcza” 59(2020), nr 17, s. 51–64.
- Martowska K., *Cechy środowiska rodzinnego a inteligencja emocjonalna u dzieci*, „Studia Psychologica” 7(2007), s. 181–194.
- Matczak A., *Natura i struktura inteligencji emocjonalnej*, „Psychologia, Etologia, Genetyka” 13(2006), s. 59–87.

- Matczak A., Knopp K., *Znaczenie inteligencji emocjonalnej w funkcjonowaniu człowieka*, Warszawa 2013.
- Mazurkiewicz P., *Rodzina wobec nowych wyzwań w sferze publicznej*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 36(2023), nr 1, s. 152–168.
- Müller-Siekierska D., *Radzenie sobie z rozwodem rodziców w narracjach młodych dorosłych kobiet i mężczyzn z rodzin rozwiedzionych*, „Kultura i Edukacja” 135(2022), nr 1, s. 155–175.
- Pilarczyk H., *Dojrzałość czy niedojrzałość? Dojrzałość nupturientów do zawarcia sakramentalnego związku na podstawie badań pilotażowych w archidiecezji poznańskiej*, „Teologia i Moralność” 18(2023), nr 2, s. 363–382.
- Póltawska W., *Samo życie*, Częstochowa 2023.
- Przybysz A., *Rozwód w rodzinie – konsekwencje dla funkcjonowania społecznego i emocjonalnego dorosłych dzieci*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 617(2023), nr 2, s. 35–54.
- Pupin Z., Waldmajer J., *Komunikacyjne zachowania w małżeństwie z perspektywy własnej i partnera*, „Family Forum” 3(2013), s. 187–200.
- Rostowska T., *Dojrzałość osobowa jako podstawowe uwarunkowanie życia małżeńskiego i rodzinnego*, w: *Psychologia w służbie rodziny*, pod red. I. Janickiej, T. Rostowskiej, Łódź 2003, s. 45–55.
- Rucki M., *Program formacyjny Ruchu Wiernych Serc jako propozycja sposobu wyjścia z kryzysu*, „Teologia i Człowiek” 51(2020), nr 3, s. 179–196.
- Rychłowska-Niesporek A., *Family and Intimate Life in the Process of Globalization*, „Journal of Modern Science” 50(2023), nr 1, s. 234–257, <<https://doi.org/10.13166/jms/161529>>, dostęp: 10.02.2024.
- Ryś M., Greszta E., Grabarczyk K., *Intelektualna, emocjonalna i działaniowa bliskość małżonków a ich gotowość do rozwiązywania konfliktów oraz przebaczenia*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 38(2019), nr 2, s. 221–254.
- Ryś M., Sztajerwald T., *Psychologiczne aspekty dojrzałości młodych do małżeństwa. Skala Dojrzałości Psychiczej do Małżeństwa SKALDOM II*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 37(2019), nr 1, s. 158–183.
- Salovey P., Mayer J.D., *Emotional intelligence*, „Imagination, Cognition and Personality” 9(1990), nr 3, s. 185–211.
- Schmidt F., *Para, mieszkanie, małżeństwo. Dynamika związków intymnych na tle przemian historycznych i współczesnych dyskusji o procesach indywidualizacji*, Toruń 2015.
- Schmidt P., *Trening inteligencji emocjonalnej*, przekład P. Wiczorek, Warszawa 2000.
- Schutte N.S., Malouff J.M., Hall L.E., Haggerty D.J., Copper J.T., Golden C.J., Dornheim L., *Development and validation of a measure of emotional intelligence*, „Personality and Individual Differences” 25(1998), nr 2, s. 167–177.
- Sokołowska E., *Dorośle dzieci rozwiedzionych rodziców – przegląd teorii i badań*, „Ogrody Nauk i Sztuk” 3(2013), s. 109–122.
- Stadniczeńko S.L., *Błędne rozumienie osobowej natury człowieka i uwarunkowania destrukcyjne rodziny we współczesnej cywilizacji*, w: *W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka we współczesnym świecie. Aspekty społeczno-prawne*, pod red. A. Pawlak, B. Skwarek, J. Stadniczeńko, O. Petrenko, Legnica–Warszawa 2022, s. 39–56.
- Studen S., *Psychologiczne aspekty powodzenia i niepowodzenia w małżeństwie*, „Symposium” 7(2000), nr 2, s. 49–70.
- Śmieja-Nęcka M., Orzechowski J., *Inteligencja emocjonalna: fakty, mity, kontrowersje*, Warszawa 2008.
- Tomorowicz A., *Struktura kompetencji społecznych w ujęciu interakcyjnym*, „Psychiatria” 8(2011), nr 3, s. 91–96.
- Trempała J., *Natura rozwoju psychicznego*, w: *Psychologia rozwoju człowieka*, pod red. J. Trempały, Warszawa 2011, s. 28–49.
- Trzebińska E., Gabińska A., *Poprawianie emocji w psychoterapii*, „Roczniki Psychologiczne” 18(2019), nr 3, s. 313–327.
- Wałęcka-Matyja K., *Role i funkcje rodziny*, w: *Psychologia rodziny*, pod red. I. Janickiej, H. Liberskiej, Warszawa 2014, s. 95–114.
- Wańczyk-Welc A., Marmola M., *The functioning of the family system and its relation to the psychological well-being of spouses in the context of their religious commitment*, „Quarterly Journal

- Fides et Ratio” 56(2023), nr 4, s. 96–110, <<https://doi.org/10.34766/fetr.v56i4.1230>>, dostęp: 20.02.2024.
- Wąsik W., *Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych, jako przyczyna nieważności małżeństwa*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 15(2016), s. 123–155.
- Weryszko M., *Miłość małżeńska – uwarunkowania powodzenia fundamentalnej relacji w rodzinie*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 41(2020), nr 1, s. 129–143, <<https://doi.org/10.34766/fetr.v41i1.220>>, dostęp: 10.02.2024.
- Wieradzka-Pilarczyk A., Pilarczyk H., *Problem dojrzałości osób przygotowujących się do sakramentu małżeństwa*, „Teologia i Moralność” 11(2017), nr 2, s. 163–180.
- Wróblewska M., *Rozwój przez nabywanie kompetencji (w aspekcie uwarunkowań aktywności twórczej)*, „Chowanna” 36(2011), nr 1, s. 59–69.
- Zemło M., *Stosunek młodzieży szkół białostockich do wybranych norm moralnych*, „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II” 66(2023), z. 2, s. 59–78, <<https://doi.org/10.31743/znkul.16259>>, dostęp: 2.01.2024.
- Zyskowska E., *Osobowość niedojrzała a zdolność do wyrażenia zgody małżeńskiej. Wpływ rodziny pochodzenia na kształtowanie dojrzałości osoby*, „Ius Matrimoniale” 32(2021), nr 1, s. 87–105.

EMOTIONAL INTELLIGENCE OF YOUNG MEN WITH HIGHER AND LOWER LEVEL OF MENTAL MATURITY FOR MARRIAGE

SUMMARY

The aim of the paper was to determine whether the mental maturity for marriage of young men is related to emotional intelligence? In this article, mental maturity for marriage is understood as the sum of three significant elements that build long-term interpersonal relationships: 1) self acceptance; 2) internal integration; 3) approach to marriage and family life. During research there took a part 90 men. The obtained results showed that young men with a higher level of psychological maturity for marriage are characterized by much greater emotional intelligence than men with a lower level of psychological maturity for marriage. This is manifested, among other things, in better abilities to use experienced emotions when solving problems encountered in life.

KEYWORDS: emotional intelligence, mental maturity for marriage

VARIA

Ks. WOJCIECH GUZEWICZ

„CIVITAS ET LEX” (2014–2023). POWSTANIE I ROZWÓJ – ORGANY ZARZĄDZAJĄCE I WSPÓLPRACUJĄCE – CHARAKTERYSTYKA ZAWARTOŚCI

Dziesiąta rocznica powstania czasopisma naukowego „Civitas et Lex” (p-ISSN: 2392-0300, e-ISSN: 2449-5522, DOI 10.31648/cetl), która przypada na początku 2024 r., skłania do pierwszych podsumowań i opracowań. Owocem tego jest niniejsze studium, przedstawiające powstanie i rozwój, organy zarządzające i współpracujące oraz charakterystykę zawartości czasopisma. Na koniec zostanie przedstawiona krótka perspektywa rozwoju. Analizę problemów oparto głównie na materiałach zaczerpniętych ze stron internetowych pisma (<http://www.uwm.edu.pl/elk/publikacje/> i <https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel>) – także numerach (tomach) drukowanych, oraz metadanych znajdujących się na Platformie Czasopism UWM.

Geneza i rozwój czasopisma

Czasopismo naukowe „Civitas et Lex” powstało jako kwartalnik w 2014 r. na Wydziale Studiów Technicznych i Społecznych w Elku (obecnie Filia UWM) Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Głównym jego inicjatorem i założycielem był ks. prof. dr hab. Wojciech Guzewicz. Już w pierwszym roku funkcjonowania udało mu się zarejestrować tytuł pisma – „Civitas et Lex”, powołać zespół redaktorski i radę naukową, utworzyć stronę internetową czasopisma (<http://uwm.edu.pl/elk/publikacje/>), przygotować okładkę i strony tytułowe (pomysł – ks. Wojciech Guzewicz, wykonanie graficzne – p. Marek Kuryłowicz), zgromadzić materiały i teksty naukowe, które – po pozytywnych recenzjach – weszły następnie w skład numerów czasopisma i zostały opublikowane.

Od początku pisma celem jego jest publikowanie artykułów i tekstów naukowych, wymiana myśli i doświadczeń, inicjowanie dyskusji wokół bieżących problemów społecznych, a także wspieranie młodych naukowców. Wyniki swoich badań prezentują tu zarówno pracownicy Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego

w Olsztynie, jak i akademicy spoza UWM (ci ostatni stanowią ponad 50% wszystkich autorów i publikacji)¹.

W latach 2014–2023 zakres czasopisma obejmował osiem dyscyplin naukowych (działów), tj.: historię, nauki o komunikacji społecznej i mediach, nauki o bezpieczeństwie, pedagogikę (edukację), nauki o administracji, nauki prawne, prawo kanoniczne, psychologię oraz varia – skupiające artykuły interdyscyplinarne z pogranicza nauk społecznych i humanistycznych. Ponadto w osobnych działach publikowane były glosy, omówienia oraz sprawozdania z konferencji i sympozjów naukowych, a także recenzje (prezentacje) monografii i prac naukowych pojawiających się na rynku wydawniczym.

Pismo wydawane jest przez Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie pod auspicjami programu NATO DEEP i we współpracy z międzynarodowym zespołem badawczym CEDICLO². W 2021 r. zostało włączone do czasopism naukowych ANVUR (Italia) w obszarach prawo, administracja, komunikacja społeczna i media, pedagogika oraz historia³. Ta ostatnia nobilitacja otworzyła szerokie możliwości publikowania w elckim czasopiśmie badaczom włoskim.

„Civitas et Lex” ma wersję elektroniczną każdego opublikowanego artykułu (plik PDF) dostępną w Internecie (do 2023 r. funkcjonowały dwie niezależne strony internetowe pisma: <http://www.uwm.edu.pl/elk/publikacje/> i <https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel>⁴). Wersja elektroniczna czasopisma jest jego wersją referencyjną (tożsamą z wersją drukowaną). Poszczególne artykuły z „Civitas et Lex” udostępniane są dla celów edukacyjnych w wersji elektronicznej na stronie WWW czasopisma w modelu Open Access, na licencji Creative Commons Attribution License (CC BY). Tym samym proces edytorski, redakcyjny i recenzyjny przebiega w formie cyfrowej, w ramach którego redaktor, recenzent i autor tekstu mogą prowadzić dyskusję oraz wprowadzać poprawki na każdym etapie procesu publikacyjnego⁵.

Dzięki wprowadzeniu polityki otwartości, możliwe jest swobodne czytanie, pobieranie, kopiowanie, rozpowszechnianie, drukowanie, przeszukiwanie, linkowanie do pełnych tekstów, również włączanie do innych utworów oraz wszelkie inne, zgodne z prawem wykorzystanie, bez żadnych barier, oprócz tych wynikających z ogólnego dostępu do Internetu. Dostęp do artykułów nie wymaga rejestracji czytelników, którzy też nie ponoszą opłat⁶.

Redakcja „Civitas et Lex” składała kilkakrotnie ankiety online w ramach ministerialnej ewaluacji czasopism zgodnie z rozporządzeniami MNiSW oraz poddawała się ewaluacji Index Copernicus International Journal Master List.

¹ *Cel i zakres*, <http://uwm.edu.pl/elk/publikacje/?page_id=1955>, dostęp: 12.01.2024.

² *Historia*, <http://uwm.edu.pl/elk/publikacje/?page_id=1958>, dostęp: 12.01.2024.

³ W. Guzewicz, *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 2021, nr 3, s. 5.

⁴ Strona ta (<https://czasopisma.uwm.edu.pl/>) powstała dopiero 1 października 2018 r. Wtedy to bowiem „Civitas et Lex” zostało włączone do platformy uczelnianej czasopism prowadzonej przez firmę Libcom. Mimo to zawiera ona pełne dane czasopisma za lata 2014–2023.

⁵ <<https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel/index>>, dostęp: 12.01.2024.

⁶ Tamże.

W 2021 r. pismo „Civitas et Lex” otrzymało, zgodnie z komunikatem i wykazem czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 1 grudnia 2021 r., 40 punktów⁷ (komunikat ministra z 5 stycznia 2024 r. podtrzymał tę punktację). Natomiast Index Copernicus International Journal Master List z 2021 r. przyznał pismu najwyższą pulę punktów, tj. 100⁸.

W ramach czasopisma odbyło się sześć międzynarodowych konferencji naukowych, których współorganizatorem był Uniwersytet Aldo Moro w Bari. Było to w 2015 r. – *Subjective protections and fundamental human rights*, 2016 r. – *Responsibility in social life*, 2017 r. – *Common good and social justice*, 2018 r. – *Independence and sovereignty*, 2019 r. – *Ethical, pedagogical and legal-administrative dilemmas in the functioning of public institutions*, 2020 r. – *Education for peace*⁹. Prezentowane podczas konferencji wystąpienia były następnie zamieszczane (po uprzednim zrecenzowaniu każdego materiału przez dwóch samodzielnych pracowników naukowych) w „Civitas et Lex” w formie artykułów. Tym samym czasopismo stanowiło płaszczyznę wymiany poglądów dwóch ośrodków naukowych – Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie/Filii w Elku oraz włoskiego Uniwersytetu w Bari.

Czasopismo indeksowane jest w następujących bazach: Baza bibliograficzna polskich naukowych czasopism humanistycznych i społecznych (BazHum), Polska Bibliografia Prawnicza (PBP), Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH), European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS), ICI Journals Master List (Index Copernicus), Polska baza cytowań (Pol-Index), Polska Bibliografia Naukowa (PBN), Wyszukiwarka internetowa (Google Scholar), Directory of Open Access Journals (DOAJ)¹⁰. W celu przygotowania czasopisma „Civitas et Lex” do zgłaszania do baz indeksujących, od samego początku dbano o to, aby każdy artykuł dostępny na witrynie czasopisma miał podstawowe metadane w pliku PDF, w języku artykułu oraz w języku angielskim, np.:

- autor, jego afiliacja, numer Orcid i e-mail,
- słowa kluczowe, abstrakt i tytuł publikacji,
- numer DOI¹¹.

⁷ W. Guzewicz, *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 2022, nr 1, s. 6.

⁸ <<https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel/index>>, dostęp: 12.01.2024.

⁹ Zob. np.: <<https://uwm.edu.pl/elk/fotogaleria/iii-miedzynarodowa-konferencja-naukowa-z-cyklu-civitas-et-lex-21032017>>, dostęp: 12.01.2024; <<https://uwm.edu.pl/elk/fotogaleria/v-wlosko-polska-konferencja-z-cyklu-civitas-et-lex-v-conferenza-italiano-polacca-del>>, dostęp: 12.01.2024; <<https://uwm.edu.pl/elk/fotogaleria/iv-wlosko-polska-konferencja-z-cyklu-civitas-et-lex-iv-conferenza-italiano-polacca-del>>, dostęp: 12.01.2024.

¹⁰ *Indeksy*, <http://uwm.edu.pl/elk/publikacje/?page_id=1953>, dostęp: 12.01.2024. Zob. A. Drabek, *Indeksowanie czasopism w referencyjnych bazach danych. Poradnik dla wydawców czasopism*, Poznań 2018, s. 7–16.

¹¹ *Dla autorów*, <http://uwm.edu.pl/elk/publikacje/?page_id=11>, dostęp: 12.01.2024.

Zespół redakcyjny

Grono redakcyjne „Civitas et Lex” składało się z redaktora naczelnego, sekretarzy, redaktorów tematycznych, redaktorów językowych oraz redaktorów statystycznych, łącznie – na przestrzeni dziesięciu lat – z dwudziestu sześciu osób. Od początku funkcjonowania pisma redaktorem naczelnym był ks. prof. dr hab. Wojciech Guzewicz z UWM. Funkcję sekretarzy pełniło sześć osób: Marcin Radziłowicz, Agnieszka Zwirowicz-Rutkowska, Anna Skolimowska, Piotr Wojnicz, Jacek Mrozek, Marcin Kryński – wszyscy z afiliacją UWM, (patrz tab. 1), przy czym najdłużej był nim p. dr Piotr Wojnicz – blisko pięć lat, a najkrócej – p. mgr Anna Skolimowska – tylko rok. Obecnie zakres czasopisma obejmuje siedem dyscyplin naukowych (działów): historia, nauki o komunikacji społecznej i mediach, nauki o bezpieczeństwie, pedagogika (edukacja), nauki o administracji, nauki prawne, prawo kanoniczne oraz varia, skupiające artykuły interdyscyplinarne z pogranicza nauk społecznych i humanistycznych. W przeszłości otwarty był jeszcze dział – psychologia (2014–2018). Wraz jednak z odejściem p. prof. dr hab. Elżbiety Wesołowskiej redakcja pisma podjęła decyzję o jego zawieszeniu. Cechą charakterystyczną pisma jest to, iż na czele niektórych redakcji tematycznych stoją zarówno akademicy polscy, jak i zagraniczni (tak jest w przypadku działów: nauki o bezpieczeństwie, edukacja, komunikacja społeczna i media, nauki o polityce i administracji oraz historia). Istotną rolę odgrywali redaktorzy językowi. Prowadzili oni korektę artykułów w językach polskim, angielskim, francuskim, włoskim i rosyjskim. Od samego początku pismo miało też redaktorów statystycznych. Byli nimi: p. prof. Nikolina Kenig (Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia) i ks. Arkadiusz Orzeł (Wyższe Seminarium Duchowne w Ełku). Jeśli chodzi o umiędzynarodowienie zespołu redakcyjnego, to należy stwierdzić, iż na początku funkcjonowania pisma na dwunastu wszystkich członków zespołu redakcyjnego trzech pochodziło z zagranicy, co stanowiło łącznie 25% ogółu. W 2023 r. procent ten był jeszcze wyższy i wynosił 50% (na dziesięciu członków zespołu redakcyjnego pięciu pochodziło spoza Polski).

Tabela 1. Zespół redakcyjny „Civitas et Lex” w latach 2014–2023

Funkcja	Imię i nazwisko, afiliacja, czas sprawowania funkcji
1	2
Redaktor naczelny	Ks. Wojciech Guzewicz UWM (1.01.2014–)
Sekretarze	Marcin Radziłowicz UWM (1.01.2014–31.12.2016) Agnieszka Zwirowicz-Rutkowska UWM (1.01.2015–31.12.2016) Piotr Wojnicz UWM (1.01.2017–30.06.2022) Jacek Mrozek UWM (1.01.2017–30.06.2018) Anna Skolimowska UWM (1.07.2018–30.06.2019) Marcin Kryński UWM (1.01.2022–)

cd. tabeli 1

1	2
Redaktorzy tematyczni – nauki o bezpieczeństwie	Piotr Gawliczek UWM (1.07.2018–) Maksym Tyshchenko National Defence University of Ukraine in Kyiv (1.04.2021–)
Redaktorzy tematyczni – edukacja	Ryszard Skawiński UWM (1.07.2018–) Rosa Indelicato Università degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy (1.07.2019–)
Redaktorzy tematyczni – komunikacja społeczna i media	Marta Więckiewicz-Archacka UWM (2014–) Dinos A. Kerigan-Kyrou Partnership for Peace Consortium, Ireland (1.04.2021–)
Redaktorzy tematyczni – nauki o polityce i administracji	Monika Ziniewicz UWM (1.01.2014–30.06.2018) Jacek Mrozek UWM (1.07.2018–30.03.2021) Adam Dytkowski UWM (1.04.2021–30.06.2022) Xayal Iskandarov Azerbaijan Republic War College of the Armed Forces (1.04.2021–) Piotr Wojnicz UWM (1.07.2022–)
Redaktorzy tematyczni – nauki prawne	Sławomir Kursa Uniwersytet SWPS (1.01.2014–)
Redaktorzy tematyczni – prawo kanoniczne	Ks. Florian Lempa UŁ (1.01.2014–)
Redaktorzy tematyczni – historia	Ks. Jacek Wojda AKW (1.01.2023–) Markus Kirnke University of Lugano, Szwajcaria (1.01.2023–)
Redaktor tematyczny – varia	Ks. Wojciech Guzewicz UWM (1.01.2014–)
Redaktor tematyczny – psychologia	Elżbieta Wesołowska UWM (1.01.2014–30.06.2018)
Redaktorzy językowi	j. angielski – Hannah Elizabeth James (University of the West of Scotland, Szkocja) – od 2014 r. j. włoski – Maria Casola (Università degli Studi di Bari Aldo Moro, Włochy) – od 2014 r. j. polski – Ryszard Skawiński* (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Polska) – od 2014 r. j. francuski: Thérèse Consigny (Université Paris – IV, Francja) – od 2016 r. j. rosyjski/białoruski: Алина Жилинская (Катехетический институт, г. Гродно, Białoruś) – 2016–2021**
Redaktorzy statystyczni	Nikolina Kenig (Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia), Ks. Arkadiusz Orzeł*** (Wyższe Seminarium Duchowne w Elku) – od 2014 r.

* Początkowo miał afiliację Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy.

** Po wybuchu wojny w Ukrainie w 2022 r. władze UWM w Olsztynie podjęły decyzję, aby nie przyjmować artykułów akademików rosyjskich (i związanych z Federacją Rosyjską obywateli innych państw). To samo dotyczyło członków zespołów redakcyjnych czasopism naukowych wydawanych w UWM. W związku z tym redakcja „Civitas et Lex” zmuszona została odwołać p. Alinę Żylińską z funkcji redaktora językowego.

*** Początkowo miał afiliację Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości im. Bogdana Jańskiego w Łomży.

Źródło: <<http://www.uwm.edu.pl/elk/publikacje/>>, dostęp: 06.01.2024; <<https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel>>, dostęp: 06.01.2024.

Wraz z utworzeniem pisma (2014) ukonstytuowała także jego rada naukowa, która pełniła funkcję opiniodawczo-doradczą wobec zespołu redakcyjnego. Początkowo zrzeszała ona siedmiu naukowców z Polski i zagranicy, przy czym stosunek umiędzynarodowienia wynosił 6:1 (sześciu akademików pochodziło z zagranicy i jeden z Polski). W 2023 r. do rady naukowej należało już piętnastu naukowców, w tym trzech z Włoch, dwóch ze Słowacji i po jednym z Portugalii, Hiszpanii, Macedonii, Bułgarii, Ukrainy, Rumunii, Azerbejdżanu, USA, Kwatery Głównej NATO i z Polski. Stosunek umiędzynarodowienia wynosił 14:1 (czternastu akademików zagranicznych i jeden z Polski; 93% : 7%).

Tabela 2. Rada Naukowa „Civitas et Lex” w latach 2014–2023

Imię i nazwisko	Afiliacja i kraj	Czas sprawowania funkcji
Susana Gonçalves	Instituto Politècnico de Coimbra, Portugalia	1.01.2014–
Carmen Lázaro Guillamón	Universitat Jaume I Castellón, Hiszpania	1.01.2014–
Michele Indelicato	Universita degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy	1.01.2014–
Ks. Krzysztof Orzeszyna	Katolicki Uniwersytet Lubelski, Polska	1.01.2014–
Igor Palúš	Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach, Słowacja	1.01.2014–
Ognen Spasowski	Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia	1.01.2014–
Sebastiano Tafaro	Universita degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy	1.01.2014–31.03.2018
Iveta Kovalčíková	University of Presov, Słowacja	1.01.2015–
Laura Tafaro	Universita degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy	1.04.2018–
Salvatore Antonello Parente	Universita degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy	1.04.2018–
Elitsa Petrova	Vasil Levski National Military University, Bułgaria	1.01.2019–
Sanan Sadiyev	Azerbaijan Republic War College of the Armed Forces, Azerbejdżan	1.01.2019–
Cezar Vasilescu	Romanian National Defense University “CAROL I”, Rumunia	1.01.2019–
Mariusz Solis	Kwaterna Główna NATO	1.01.2020–
Anatolii Rachynskiyi	National Academy of Public Administration under the President of Ukraine – NAPA, Ukraina	1.01.2020–
Ks. Paweł Tarasiewicz	Adler-Aquinas Institute, Manitou Springs, CO, USA	1.04.2021–

Źródło: jak w tabeli 1.

Członkowie redakcji i rady naukowej zobowiązani są dbać o rzetelność naukową publikowanych prac. W przypadku podejrzeń o nieuczciwe praktyki redakcja przyjęła zasadę wycofania tekstu z publikacji i podejmowania kroków wyjaśniająco-naprawczych¹². Redakcja czasopisma postępuje zgodnie z zasadami sformułowanymi przez Committee on Publication Ethics (COPE). Poza tym redakcja przyjęła następujące zasady: rękopisy są zawsze oceniane wyłącznie na podstawie ich wartości intelektualnej, jest zapewniona poufność manuskryptu i materiałów pokrewnych przesłanych przez autorów do „Civitas et Lex”, niepublikowane materiały ujawnione w nadesłanej pracy nie są wykorzystywane przez członków redakcji, którzy mieli dostęp do pracy w procesie recenzji/publikacji w innym celu niż proces redakcyjny bez zgody autora. Redakcja ponosi odpowiedzialność za wszystkie treści umieszczone w czasopiśmie¹³.

Recenzje i recenzenci

Procedura recenzji w piśmie uwzględnia zalecenia Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego: *Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce* oraz rekomendowane przez *Committee on Publication Ethics (COPE)*. Polegała ona m.in. na tym, iż po wstępnej i pozytywnej ocenie artykułu dokonanej przez redakcję powoływani byli dwaj kompetentni i niezależni recenzenci. Recenzentami byli dotychczas samodzielni pracownicy naukowci. Aby artykuł mógł zostać opublikowany, potrzebne były dwie pozytywne recenzje. W przypadku, gdy jeden recenzent zarekomendował artykuł do publikacji, a drugi go odrzucił, do oceny tekstu wyznaczany był trzeci recenzent. Dwie negatywne recenzje kończyły proces recenzji artykułu, który był następnie odrzucony. Stosowany był proces podwójnie ślepej recenzji. Autor i recenzenci pozostawali anonimowi względem siebie, natomiast tekst był tak przygotowany, aby uniemożliwić recenzentowi identyfikację tożsamości autora. Wymogiem redakcji było także, aby recenzenci i autorzy artykułów nie byli afiliowani do tej samej uczelni ani nie zachodził konflikt interesów między nimi (zależność służbowa, bezpośrednia współpraca naukowa, bezpośrednie relacje osobiste). Recenzentami nie mogli być także członkowie redakcji „Civitas et Lex”¹⁴.

Recenzja miała formę pisemną i musiała zawierać jednoznaczną i umotywowaną decyzję, która przybierała postać jednego z trzech wariantów:

- przyjąć artykuł do publikacji w przedstawionej formie,
- przyjąć artykuł do publikacji po wprowadzeniu sugerowanych poprawek,
- odrzucić artykuł.

Po otrzymaniu recenzji, której przygotowanie nie przekraczało zwykle czterech tygodni, redakcja informowała autora o decyzji recenzenta, a także o sporządzonych

---

¹² Taka sytuacja miała miejsce w 2016 r. Zob. W. Guzewicz, *Informacje od Redakcji*, „Civitas et Lex” 2016, nr 1, s. 111.

¹³ *Standardy etyczne*, <http://uwm.edu.pl/elk/publikacje/?page_id=1980>, dostęp: 12.01. 2023.

¹⁴ Tamże.

przez niego uwagach. Wtedy autor miał możliwość ustosunkowania się do nich oraz wprowadzenia poprawek lub zmian w tekście. Wykaz recenzentów był umieszczany na końcu ostatniego numeru w każdym roku kalendarzowym.

Tabela 3. Recenzje i recenzenci w „Civitas et Lex” (2014–2023)

Rok	Liczba wszystkich		Liczba recenzji		Liczba	
	artykułów i recenzji	recenzentów (zagr./pol.)	zagranicznych	polskich	negatywnych recenzji	odrzuconych artykułów
2014	24/49	33 (7/26)	8 (16%)	41 (84%)	1 (2%)	0
2015	25/52	37 (11/26)	14 (27%)	38 (73%)	2 (4%)	0
2016	24/50	35 (9/26)	12 (24%)	38 (76%)	2 (4%)	1 (4%)
2017	25/50	34 (6/28)	7 (14%)	43 (86%)	2 (4%)	1 (4%)
2018	26/52	31 (5/26)	8 (15%)	44 (85%)	4 (8%)	2 (8%)
2019	26/53	34 (10/24)	12 (23%)	41 (77%)	5 (9%)	2 (8%)
2020	26/54	39 (11/28)	12 (22%)	42 (82%)	6 (11%)	2 (8%)
2021	26/54	35 (10/25)	12 (22%)	42 (82%)	6 (11%)	2 (8%)
2022	27/55	35 (9/26)	13 (24%)	42 (76%)	6 (11%)	3 (11%)
2023	28/57	38 (8/30)	12 (21%)	45 (79%)	7 (12%)	3 (11%)
Suma	257/526	356 (81/275)	110 (21%)	416 (79%)	41 (8%)	16 (6%)

Źródło: Opracowania własne.

W latach 2014–2023 złożono do czasopisma „Civitas et Lex” łącznie 257 artykułów naukowych, z czego przeszło pozytywną weryfikację i zostało opublikowano 240, tj. 93% wszystkich artykułów złożonych. Recenzentami w piśmie byli zarówno samodzielni pracownicy naukowcy z Polski (275 osób), jak i z zagranicy (81). Łącznie wykonali oni 526 recenzji naukowych. Różnica pomiędzy liczbą wykonanych recenzji (526), a liczbą recenzentów (356) wynika stąd, iż niektórzy recenzenci byli proszeni przez redakcję o wykonanie kilku recenzji (do różnych artykułów) w danym roku wydawniczym. Udział zagranicznych akademików w przygotowaniu recenzji wynosił 21% (wykonano łącznie 110 recenzji), natomiast z rodzimych uczelni – 79% (416 recenzji). Z biegiem lat zauważa się większą liczbę recenzji negatywnych, a tym samym i odrzuconych artykułów. Na początku ukazywania się pisma była to liczba nieznaczna i oscylowała wokół kilku procent wszystkich negatywnych recenzji, podczas gdy w latach kończących dziesięcioletni okres wydawania pisma dotyczyła już ona kilku artykułów i kilkunastu procent negatywnych recenzji (spośród wszystkich recenzji).

Artykuły w czasopiśmie „Civitas et Lex” recenzowali samodzielni pracownicy naukowcy z siedemnastu państw, takich jak: Albania (łącznie wykonali 2 recenzje), Białoruś (5), Grecja (3), Hiszpania (2), Macedonia (4), Meksyk (1), Polska (414), Portugalia (2), Republika Kosowo (2), Rosja (1), Rumunia (1), Słowacja (5), Szwajcaria (2), Ukraina (17), USA (18), Wielka Brytania (3), Włochy (42). Polscy recenzenci reprezentowali następujące ośrodki naukowe: Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie (1), Akademia Ignacjańska

w Warszawie (1), Akademia Leona Koźmińskiego w Warszawie (2), Akademia Nauk Stosowanych w Łomży (3), Akademia Nauk Stosowanych WSGE (1), Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej (1), Akademia Policji w Szczytnie (4), Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie (7), Akademia Wojsk Lądowych we Wrocławiu (3), Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II (31), Krajowa Szkoła Administracji Publicznej (1), Państwowa Akademia Nauk (4), Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu (1), Politechnika Białostocka (3), Politechnika Rzeszowska (1), Politechnika Warszawska (1), Szkoła Wyższa im. Bogdana Jańskiego w Elblągu (5), Uczelnia Łazarskiego w Warszawie (3), Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu (11), Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach (9), Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (37), Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy (9), Uniwersytet Łódzki (5), Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (5), Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu (6), Uniwersytet Opolski (7), Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie (7), Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie (1), Uniwersytet Rzeszowski (7), Uniwersytet SWPS (13), Uniwersytet Szczeciński (2), Uniwersytet Śląski (2), Uniwersytet w Białymstoku (27), Uniwersytet w Siedlcach (3), Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie (38), Uniwersytet Warszawski (6), Uniwersytet Wrocławski (4), Uniwersytet Zielonogórski (2), Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego w Krakowie (1). Najwięcej zatem recenzji zagranicznych wykonali akademicy włoscy (42) i ze Stanów Zjednoczonych (18), z polskich zaś ośrodków – naukowcy z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (38) i Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (37).

Charakterystyka zawartości

Zbiór wszystkich tekstów opublikowanych w „Civitas et Lex” w ciągu pierwszych dziesięciu lat funkcjonowania pisma (2014–2023) jest dość pokaźny i liczy 342 pozycje. Zróżnicowanie autorów w liczbie 377 (276 – autorów artykułów naukowych, 51 – informacji od redakcji, 38 – recenzji, 7 – glos, 5 – sprawozdań) i podejmowanej przez nich problematyki świadczy o niemałym zainteresowaniu czasopismem ze strony zarówno akademików polskich, jak i zagranicznych¹⁵.

W latach 2014–2023 opublikowano łącznie 40 numerów „Civitas et Lex” (każdego roku cztery numery) i 342 teksty w pięciu działach (*Od Redakcji* – 51 (tj. 15% ogółu tekstów w czasopiśmie), *Artykuły naukowe* – 241 (70%), *Glosy* – 7 (2%), *Sprawozdania* – 5 (1,5%), *Recenzje* – 38 (11,5%)). Pod względem liczby najczęściej było zatem artykułów naukowych – 241, w tym 21 (tj. 9% wszystkich artykułów naukowych) w dziale administracja, 24 (10%) – bezpieczeństwo,

¹⁵ Warto dodać, iż autorzy artykułów „Civitas et Lex” nie pokrywają kosztów publikowania po przyjęciu pracy do druku. Czasopismo nie publikuje reklam. Źródła finansowania czasopisma stanowią dotacje uczelni. Zob. *Oplaty, źródła finansowania*, <http://uwm.edu.pl/elk/publikacje/?-page_id=2339>, dostęp: 12.01.2024.

Tabela 4. Wykaz tekstów publikowanych na łamach „Civitas et Lex” w latach 2013–2023

Rok	Od Redakcji*	Artykuły naukowe**	Glosy	Sprawozdania	Recenzje**
2014	5	24 (3/21)	0	0	4 (0/4)
2015	5	25 (4/21)	0	0	4 (0/4)
2016	6	23 (6/17)	1	0	6 (1/5)
2017	5	24 (8/16)	0	1	3 (0/3)
2018	5	24 (7/17)	2	1	4 (0/4)
2019	5	24 (5/19)	2	2	2 (0/2)
2020	5	24 (5/19)	1	1	5 (1/4)
2021	5	24 (5/19)	0	0	5 (1/4)
2022	5	24 (4/20)	0	0	3 (0/3)
2023	5	25 (6/19)	1	0	2 (0/2)
Suma	51	241 (53/188)	7	5	38 (3/35)

* Do kategorii tej wliczane są nie tylko słowa wstępne, ale także wykazy recenzentów i inne treści od redakcji.

** Najpierw jest podana liczba ogólna, a następnie z podziałem na artykuły zagraniczne i polskie. Źródło: jak w tabeli 1.

11 (4,5%) – edukacja, 25 (10,5%) – historia, 26 (11%) – media i komunikacja społeczna, 59 (24%) – prawo, 17 (7%) – prawo kanoniczne, 11 (4,5%) – psychologia oraz 47 (19,5%) – varia. Najmniej zaś – glos i sprawozdań (łącznie 12 materiałów, tj. 3,5% ogółu tekstów). Spośród artykułów naukowych opublikowanych w piśmie najczęściej dotyczyło prawa – 59 (łącznie ok. 24,5% wszystkich), a wraz z prawem kanonicznym (17 – 7%) stanowiło to łącznie blisko 32% wszystkich artykułów naukowych, najmniej natomiast z psychologii i edukacji (dział psychologia istniał niespełna cztery lata, tj. od 2014 r. do połowy 2018 r., natomiast dział historia został uruchomiony pod względem formalnym dopiero pod koniec 2022 r.; w czasie gdy nie było tych działów formalnie – materiały z tych dziedzin ukazywały się w dziale varia). Średnio w każdym numerze publikowanych było sześć artykułów naukowych, jedna recenzja lub sprawozdanie oraz jedno słowo od redakcji. Na końcu numeru zamieszczane były procedury obowiązujące w czasopiśmie.

W każdym dziale – oprócz prawa kanonicznego – publikowane były teksty badaczy spoza Polski. Łącznie znalazło się ich 53, co stanowiło 22% wszystkich artykułów naukowych (co piąty zatem artykuł naukowy był spoza Polski). Najwięcej materiałów zagranicznych znalazło się w dziale prawo – 21 (9% ogółu artykułów naukowych i 4% ogółu artykułów zagranicznych) oraz w dziale bezpieczeństwo – 12 (5% i 22,5%). Należy zauważyć, iż w tym drugim dziale (bezpieczeństwo) – co drugi artykuł pochodził z zagranicy. Był to więc pod tym względem jeden z najbardziej umiędzynarodowionych działów pisma.

Jeśli chodzi o afiliację autorów „Civitas et Lex” – to na 276 osób, które wybrały omawiany periodyk jako miejsce swojej publikacji – 212 miało afiliację uczelni polskich (77%), a 64 – zagranicznych (23%). Wśród zagranicznych akademików najczęściej było z Włoch (27 – 10% ogółu afiliowanych), dalej z Ukrainy (12 – 4%), Azerbejdżanu (12 – 4%), Białorusi (5 – 2%), Słowacji (3 – 1%), Macedonii Północ-

Tabela 5. Wykaz artykułów naukowych publikowanych na łamach „Civitas et Lex” w latach 2013–2023

Rok	Adm.*	Bez.*	Edu.*	His.*	Med.*	Pr.*	Prk.*	Psych.*	Var.*
2014	3 (0/3)	0	0	2 (1/1)	5 (0/5)	4 (2/2)	4 (0/4)	3 (0/3)	3 (0/3)
2015	3 (0/3)	0	0	1 (0/1)	5 (0/5)	4 (3/1)	2 (0/2)	3 (0/3)	7 (1/6)
2016	3 (0/3)	0	0	3 (0/3)	5 (2/3)	3 (2/1)	2 (0/2)	3 (1/2)	5 (1/4)
2017	2 (0/2)	0	1 (0/1)	5 (1/4)	3 (1/2)	5 (3/2)	3 (0/3)	1 (1/0)	4 (2/2)
2018	4 (0/4)	1 (0/1)	1 (0/1)	2 (1/1)	3 (0/3)	5 (4/1)	2 (0/2)	0	6 (2/4)
2019	2 (0/2)	4 (1/3)	2 (2/0)	1 (0/1)	2 (0/2)	8 (2/6)	1 (0/1)	0	4 (0/4)
2020	1 (1/0)	6 (3/3)	4 (1/3)	0	1 (0/1)	6 (0/6)	1 (0/1)	0	5 (0/5)
2021	1 (0/1)	3 (3/0)	1 (1/0)	3 (0/3)	1 (0/1)	11 (1/10)	0	0	4 (0/4)
2022	2 (0/2)	6 (2/4)	2 (0/2)	3 (0/3)	0	7 (1/6)	0	0	4 (1/3)
2023	1 (0/1)	4 (3/1)	0	5 (0/5)	1 (0/1)	6 (3/3)	2 (0/2)	1 (0/1)	5 (0/5)
Suma	21 (1/21)	24 (12/12)	11 (4/7)	25 (3/22)	26 (3/23)	59 (21/38)	17 (0/17)	11 (2/9)	47 (7/40)

Adm. – administracja, Bez. – bezpieczeństwo, Edu. – edukacja (pedagogika), His. – historia, Med. – Media i komunikacja społeczna, Pr. – prawo, Prk. – prawo kanoniczne, Psych. – psychologia, Var. – varia

* Najpierw jest podana liczba ogólna, a następnie z podziałem na artykuły zagraniczne i polskie.

Źródło: jak w tabeli nr 1.

nej (2 – ok. 1%) oraz po jednym z Grecji, Litwy i USA (3 – 1%). Łącznie akademicy zagraniczni pochodzili z dziewięciu krajów. Różnica pomiędzy liczbą osób przypisanych do artykułów a liczbą opublikowanych artykułów wynika stąd, iż niektóre artykuły miały po kilku autorów.

Warto przyrzeć się jeszcze kryterium językowemu. Otóż w omawianym okresie opublikowano w „Civitas et Lex” łącznie 178 artykułów naukowych w języku polskim (tj. 74% ogółu artykułów naukowych) i 63 w językach obcych – konferencyjnych (26%), w tym 38 tekstów było w języku angielskim (16% ogółu opublikowanych artykułów w językach obcych), 20 – w języku włoskim (8%), 3 – w języku francuskim (1,5%) oraz 2 – w języku rosyjskim (1%). Co czwarty artykuł był więc napisany w jednym z języków konferencyjnych.

Perspektywa rozwoju

Reforma szkolnictwa wyższego i nauki wprowadzona przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego w 2018 r., zwana „Konstytucją dla nauki”, dotyczy także czasopism naukowych. W związku z tym również przed „Civitas et Lex” stoją nowe wyzwania. Jednym z najważniejszych kryteriów, które wedle nowych wytycznych powinny spełniać czasopisma naukowe, jest ich udostępnienie za pośrednictwem międzynarodowych baz obiegu informacji, a następnie wykazanie stopnia wykorzystania udostępnionych treści (cytowania)¹⁶. Zgodnie

¹⁶ A. Drabek, *Indeksowanie czasopism...*, s. 7–16.

z wytycznymi ministerstwa do podstawowych baz należą: SCOPUS, ERIH Plus, Web of Science¹⁷. Wychodząc naprzeciw stawianym wymaganiom i chcąc nie tylko utrzymać dotychczasowy poziom, ale również systematycznie go podnosić, redakcja „Civitas et Lex” podjęła stosowne kroki, aby czasopismo zostało wprowadzone na listy wyżej wymienionych indeksów. Pismo jest już zarejestrowane w bazie ERIH Plus, a w 2024 r. podjęte zostaną działania wprowadzenia pisma do SCOPUS-a.

Podsumowanie

Publikowanie naukowe odgrywało i odgrywa kluczową rolę w upowszechnianiu nauki oraz prowadzeniu badań naukowych i ich innowacyjności. Dlatego należy docenić wysiłek setek autorów i recenzentów, którzy współtworzyli czasopismo, ale również tych osób, które swoim zaangażowaniem i poświęceniem dbały o jego kształt i rozwój. Wszyscy oni przyczynili się do propagowania czasopisma i tworzenia silnego środowiska naukowego. Niewątpliwie korzyści odnieśli też odbiorcy, mogący korzystać z szerokiej gamy problematyki oferowanej przez pismo (historia, prawo, prawo kanoniczne, media i komunikacja społeczna, administracja, psychologia, bezpieczeństwo, edukacja (pedagogika) oraz varia – skupiające artykuły interdyscyplinarne z pogranicza nauk społecznych, prawnych i humanistycznych). Trzeba również stwierdzić, iż historia tego periodyku, choć niezbyt jeszcze długa, jest dość bogata w różnego rodzaju przemiany i nobilitacje (np. w 2020 r. redakcja uzyskała zgodę, aby pismo wydawać pod auspicjami programu NATO DEEP i we współpracy z międzynarodowym zespołem badawczym CEDICLO. Natomiast w 2021 r. zostało włączone do czasopism naukowych ANVUR (Italia) w obszarach prawo, administracja, komunikacja społeczna i media, pedagogika oraz historia), dzięki czemu uzyskało ono obecny kształt.

Realizacja transparentnej polityki wydawniczej była i jest nadal celem czasopisma „Civitas et Lex”, co umożliwiła nie tylko wydawanie najwyższej jakości publikacji, ale również uzyskiwanie wysokich ocen w wykazach czasopism punktowanych. Redakcja czasopisma dbała o przestrzeganie najwyższych standardów edytorskich i etycznych (zgodnych z zasadami sformułowanymi przez Committee on Publication Ethics (COPE)), profesjonalną i aktualną stronę internetową w języku polskim, angielskim i włoskim (Platforma Czasopism UWM – <https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel/index> i strona wydziałowa (filialna) – <http://uwm.edu.pl/elk/publikacje/?p=16>), z otwartym dostępem do wszystkich publikacji w plikach PDF. Redakcja starała się też o utrzymanie wysokiej jakości recenzowania i terminowość publikowania. Stosowała przy tym międzynarodowe konwencje w zakresie zapisu cytatów, bibliografii załącznikowych itp. Do każdego artykułu dodawane były metadane oraz unikalne identyfikatory obiektów cyfrowych (DOI – 10.31648/cetl). Redakcja przestrzegała etyki publikowania, praw autorskich, standardów w zakresie formatów plików

---

¹⁷ *Ewaluacja jakości działalności naukowej – przewodnik*, Warszawa 2019, s. 31.

(PDF). Z powodzeniem realizowała politykę upowszechniania i zabezpieczenia zasobów poprzez umieszczenie „Civitas et Lex” na międzynarodowych listach czasopism (np. DOAJ, Erih Plus, CEJSH), włączenie do indeksów cytowań (np. Google Scholar). Indeksowanie czasopisma w wielu bazach podnosiło jego rangę, a zarazem wzrastał jego poziom naukowy, co przyczyniło się do obopólnych korzyści – dla autorów i wydawcy. Redakcja zapewniała też archiwizację i trwałość materiałów, zamieszczając teksty w repozytorium instytucjonalnym oraz wprowadzając kwartalniki do baz danych MNiSW (np. Polska Bibliografia Prawnicza).

BIBLIOGRAFIA

- Drabek A., *Indeksowanie czasopism w referencyjnych bazach danych. Poradnik dla wydawców czasopism*, Poznań 2018.
- Ewaluacja jakości działalności naukowej – przewodnik*, Warszawa 2019.
- Guzewicz W., *Bibliografia zawartości czasopisma „Civitas et Lex” (2014–2023)*, „Civitas et Lex” 2024, nr 1, s. 79–99.
- Guzewicz W., *Talent i trud. Potencjał naukowy duchowieństwa diecezji elckiej w latach 1992–2017*, Olsztyn 2021.
- Guzewicz W., *Wkład duchowieństwa diecezji elckiej w rozwój intelektualny Polski i regionu (Część I: Dorobek piśmienniczy)*, „Studia Elckie” 20(2018), nr 2, s. 205–219.
- Skawiński R., *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji elckiej w latach 1992–2020 (ks. Wojciech Guzewicz)*, „Civitas et Lex” 2021, nr 1, s. 61–103.
- <<http://www.uwm.edu.pl/elk/publikacje/>, dostęp: 06.01.2024.
- <<https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel>>, dostęp: 06.01.2024.

„CIVITAS ET LEX” (2014–2023). ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT – MANAGING AND COOPERATING BODIES – CONTENT CHARACTERISTICS

SUMMARY

The magazine “Civitas et Lex” (p-ISSN 2392-0300; e-ISSN 2449-5522, DOI 10.31648/cetl) was established as a quarterly in 2014. It is published by the Publishing House of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn under the auspices of the NATO DEEP program and in cooperation with an international research team CEDICLO. During the ten years of publication of “Civitas et Lex”, a total of 40 issues of the journal were published (4 issues each year) and 346 texts in five sections (From the Editor – 51, Scientific articles – 241, Glosses – 8, Reports – 6, Reviews – 40).

KEYWORDS: *Civitas et Lex*, science magazine

RECENZJE / REVIEWS

FRANCISZEK IGNACY FORTUNA

**WYBRANE KONTEKSTY BADAŃ
NAD PRZEMIANAMI AGRARNYMI W WIELKOPOLSCE
I W PRUSACH ZACHODNICH W XIX WIEKU*****STANISŁAW BOROWIAK, *DWÓR A WIEŚ FOLWARCZNA W POZNAŃ-
SKIEM W DRUGIEJ POŁOWIE XIX I NA POCZĄTKU XX WIEKU*,
WYDAWNICTWO NAUKA I INNOWACJE, POZNAŃ 2020, SS. 755**

Badania nad XIX-wiecznymi relacjami chłopsko-szlacheckimi cieszą się w ostatnim czasie coraz większą popularnością. Niestety, wśród powstających opracowań często pojawia się narracja jednostronna, przedstawiająca chłopów ciemiężonego przez szlachtę lub dobrego ziemianina opiekującego się ludem, oparta na wybiórczo traktowanych źródłach ze wschodnich krańców dawnej Rzeczypospolitej¹. Jest to jednak tylko wycinek dawnej rzeczywistości, którego nie można ekstrapolować na inne regiony, charakteryzujące się odmienną strukturą społeczną i prawną. Szczególnie pomijane są tutaj ziemie północno-zachodnie: Prusy Zachodnie i Wschodnie, Wielkopolska, Śląsk i Kujawy.

Należy zaznaczyć, że problematyka wsi pruskiej także ma już swoje miejsce w literaturze. Tematyka ta była poruszana w licznych syntezach poświęconych historii gospodarczej (np. w dziełach Karola Jończy bądź starszych – Władysława Rusińskiego i Jana Rutkowskiego)². Wciąż jednak nie ustała potrzeba opracowania monografii szczegółowych, które skupiałyby się wyłącznie na regionach

FRANCISZEK IGNACY FORTUNA – Uniwersytet Warszawski, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4992-9710>, e-mail: fortunafranciszek@gmail.com

*Projekt zrealizowany w ramach Mikrograntu Kolegium Międzydziedzinowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych i Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego.

¹ A. Leszczyński, *Ludowa historia Polski. Historia wyzysku i oporu. Mitologia panowania*, Warszawa 2020; K. Poblöcki, *Chamstwo*, Wołowiec 2021; M. Rauszer, *Bękart pańszczyzny. Historia buntów chłopskich*, Warszawa 2020. Na uwagę zasługuje odmienna, zdecydowanie bardziej wyważona i obiektywna w porównaniu do wyżej wymienionych pozycja autorstwa Andrzeja Chwalby i Wojciecha Harpuli, *Cham i Pan. A nam, prostym, zewsząd nędzą?*, Kraków 2023.

² K. Jońca, *Historia gospodarcza Polski w zarysie do 1939 roku*, Wrocław 1984; W. Rusiński, *Rozwój gospodarczy ziem polskich w zarysie*, Warszawa 1963; tenże, *Zarys historii gospodarczej Polski na tle dziejów gospodarczych powszechnych*, Warszawa 1986; J. Rutkowski, *Historia gospodarcza Polski, t. 2: Czasy porzobiorowe do 1918 roku*, Poznań 1950.

wchodzących w skład zaboru pruskiego. Wśród istniejących warto podkreślić wyniki badań Janusza Jasińskiego dotyczące reform agrarnych na Warmii³, Jerzego Wojtowicza o uwłaszczeniu na ziemi chełmińskiej⁴, a także niemieckojęzyczne prace Hartmuta Harnischa⁵. Nadal niezbadane pozostają poszczególne prowincje i regiony historyczne zaboru pruskiego, jak choćby Prusy Zachodnie, dla których historii relacji społecznych na wsi nie powstała dotąd wyczerpująca monografia⁶. Również pod względem tematycznym literatura przedmiotu wciąż czeka na kolejnych badaczy. Poszczególne grupy społeczne są co prawda poddawane badaniom historycznym, lecz relacje między dworem a wsią folwarczną w ujęciu społeczno-gospodarczym wydają się wciąż niedostatecznie zagospodarowanym obszarem nauki. Kwestia relacji między dworem a wsią należy do bardzo niewdzięcznych dla naukowców tematów badawczych⁷, a istniejące publikacje są w związku z tym raczej nieliczne⁸. Wymagają pracy na trudnym, rękopiśmiennym materiale źródłowym oraz biegłej znajomości języka niemieckiego lub rosyjskiego. Z uwagi na to, zasadne jest pochylenie się nad pracą Stanisława Borowiaka dotyczącą właśnie tej tematyki w Wielkopolsce drugiej połowy XIX w.⁹

Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na dokładne brzmienie tytułu książki. Autor koncentruje się bowiem na relacji dworu z wsią folwarczną. Jest to o tyle istotne, że istniejąca literatura przedmiotu odróżnia wieś folwarczną, zamieszkaną przez różne kategorie robotników rolnych zatrudnionych w folwarkach, od wsi chłopskiej, która gromadziła uwłaszczonych w pierwszej połowie XIX w. włościan i różne inne grupy ludności wiejskiej. Warto przy tym zaznaczyć, iż dotychczasowe badania znacznie częściej skupiały się na wsi chłopskiej, związanej z procesami reform agrarnych i uwłaszczeniowych, zaś wieś folwarczną wziętą na warsztat w latach sześćdziesiątych dopiero Stanisław Borowski¹⁰. Jednak opracowania tego autora, jakkolwiek cenne dla nauki, wymagały pogłębienia i rozszerzenia chociażby o kwestie związane z wynagrodzeniami robotników folwarcznych oraz ich warunkami bytowymi.

³ J. Jasiński, *Reformy agrarne na Warmii na początku XIX w.*, Olsztyn 1967. Jest to kompletne, szerokie zarówno przedmiotowo, jak i chronologicznie opracowanie monograficzne korzystające z bardzo bogatego wachlarza materiałów źródłowych.

⁴ J. Wojtowicz, *Narastanie kapitalizmu w rolnictwie ziemi chełmińskiej. (Majorat ostromecki w latach 1772–1880)*, Toruń 1962.

⁵ H. Harnisch, *Statistische Untersuchungen zum Verlauf der kapitalistischen Agrarreformen in den preußischen Ostprovinzen 1811 bis 1865*, „Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte” 1974, vol. 4.

⁶ Dla porządku można zaznaczyć, iż lukę tę w pewnym stopniu uzupełniają szersze opracowania przekrojowe, np.: B. Wachowiak, *Z dziejów uwłaszczenia i modernizacji gospodarki Prus w pierwszej połowie XIX wieku*, Olsztyn 1998.

⁷ Tamże, s. 9

⁸ *Wieś a dwór na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, pod red. W. Cabana, M.B. Markowskiego, Kielce 1999; *Od zjazdu w Łodzi do zjazdu w Szczecinie. Bilans badań nad dziejami szlachty i ziemiaństwa na ziemiach polskich w XIX wieku*, pod red. K.A. Markowskiego, K. Karolczaka, Warszawa 2017.

⁹ S. Borowiak, *Dwór a wieś folwarczna w Poznańskim w drugiej połowie XIX wieku i na początku XX wieku*, Poznań 2020.

¹⁰ S. Borowski, *Rozwarstwienie wsi wielkopolskiej w latach 1807–1914. Studium statystyczne nad społecznymi i ekonomicznymi następstwami włączenia wsi w orbitę rynku*, Poznań 1962.

Tego zadania podjął się Stanisław Borowiak, kierownik Działu Historycznego Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy. Badania rozpoczął jeszcze jako młody historyk w ramach studiów doktoranckich w Instytucie Historii UAM w Poznaniu. Trzeba wspomnieć, iż w tym czasie zdołał obronić dwie prace magisterskie: z historii (2007) i z historii sztuki (2009). Dotychczasowe publikacje autora spotkały się z ciepłym przyjęciem krytyki¹¹. Wykształcenie i kariera naukowa autora, z towarzyszącymi jej licznymi nagrodami i pozytywnymi recenzjami publikacji, jednoznacznie wskazują na wysoki poziom przygotowania do pracy naukowej.

Książka Borowiaka poświęcona relacjom dworu i wsi folwarcznej dotyczy spraw społeczno-gospodarczych. Przyjęcie takiej osi dziejów wydaje się uzasadnione. Kwestie ekonomiczne i relacje między poszczególnymi grupami społecznymi na wielkopolskiej wsi są interesującym i jak wskazano słabo rozpoznany wątkiem badawczym. Można przy tym – niejako na marginesie – zauważyć pewną dywersyfikację w historiografii poszczególnych ziem polskich pod zaborem pruskim. Ze względu na wagę aspektu językowego w historii Pomorza Gdańskiego w badaniach nad historią tego regionu, niektórzy autorzy zaczęli przyjmować etniczną oś dziejów, jak chociażby Józef Borzyszkowski w *Historii Kaszubów*¹².

Cezurą wyznaczającą początek rozważań S. Borowiaka jest połowa wieku XIX, a nie jak to często bywa w pokrewnych tematycznie opracowaniach rok 1865 albo 1871. Choć taka decyzja autora może z początku wydać się zaskakująca, to jest ona z pewnością podyktowana specyfiką poruszanego zagadnienia. Wspomniana wyżej data 1871, czyli proklamacja Cesarstwa Niemieckiego, często wykorzystywana jako znak ram chronologicznych, ma charakter przede wszystkim polityczny. Tymczasem dla omawianych w pracy Borowiaka zjawisk społecznych i gospodarczych większe znaczenie ma zakończenie procesu uwłaszczeniowego w Prusach. Z kolei druga alternatywna data, czyli rok 1865, która często określa w literaturze przedmiotu ostateczny koniec reformy uwłaszczeniowej, nie pozwalałaby jednak na wykorzystanie licznych bardzo interesujących materiałów źródłowych, o czym autor wspomina we wstępie¹³. Dlatego też rozpoczęcie analizy od połowy XIX w. jako granicy wyznaczającej koniec głównej części przemian uwłaszczeniowych należy uznać za uzasadnione. Data końcowa jest bardziej intuicyjna – autor kończy rozważania na latach 1918–1919. Odzyskanie przez Polskę niepodległości i przyłączenie Wielkopolski do macierzy przyniosło gwałtowne przemiany w strukturze prawnej i gruntowne zmiany w relacjach społecznych na wsi.

Granice geograficzne omawianego zagadnienia wyznaczają granice ówczesnej Prowincji Poznańskiej (niem. *Provinz Posen*), utworzonej z dawnego Wielkiego

¹¹ S. Borowiak, *Sprawa ordynacji rydzynskiej na tle walki o ziemię w Poznańskim na przełomie XIX i XX wieku*, Poznań 2008.

¹² J. Borzyszkowski, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. III: *W Królestwie Pruskim i Cesarstwie Niemieckim (1815–1920)*, cz. 1 i 2, Gdańsk 2018. Koncepcja pisania historii Pomorza z perspektywy języka i kultury jego mieszkańców jest znacznie starsza i wywodzi się od znanego Kaszuby-mediewisty Gerarda Labudy, zob. G. Labuda, *O program badań nad kaszubszczyzną*, w: *II Kongres Kaszubski „Przyszłość kaszubszczyzny”*, pod red. C. Obrachta-Prondzyńskiego, Gdańsk 1992, s. 57–78.

¹³ S. Borowiak, *Dwór a wieś folwarczna...*, s. 24.

Księstwa Poznańskiego. Przyjęcie granic wynikających z obowiązującego w danym okresie podziału administracyjnego jest całkowicie zrozumiałe. W przypadku analizowanej problematyki ewentualne oparcie się na granicach kulturowych lub historycznych danej ziemi nie znajduje uzasadnienia. To uwarunkowania prawne i administracyjne w dużej mierze określały wzajemne relacje między grupami społecznymi na wsi, stąd oparcie się na granicach Wielkopolski wyznaczonych przez pruskich urzędników należy uznać za zasadne.

Pod względem zakresu rzeczowego uwagę zwraca szerokie rozumienie słowa *dwór*. Autor opisuje sytuację przedstawicieli obu dominujących na tym obszarze narodowości. Nie występuje tu także często obecne w literaturze przedmiotu zjawisko ograniczania tematu rozważań tylko do przedstawicieli stanu szlacheckiego. Stanisław Borowiak słusznie zwraca uwagę na właścicieli pochodzenia mieszczańskiego, dzierżawców, wyższych urzędników gospodarczych etc. Podobnie szeroko podszedł do opisu ludności wiejskiej, w ramach której uwzględnił różne grupy narodowościowe i ekonomiczne. Należy przy tym zaznaczyć, iż takie ujęcie podnosi historyczno-gospodarczy walor pracy, ukazując pełny i wyczerpujący obraz omawianych zjawisk.

Na uwagę zasługuje wewnętrzna budowa i periodyzacja książki. Podzielona jest na pięć rozdziałów poprzedzonych obszernym wstępem metodologicznym. Każdy z nich porusza inny aspekt omawianego zagadnienia. Pierwszy, niejako wprowadzający, opisuje realia postępu technicznego oraz efekty procesu uwłaszczeniowego dla ziemian i robotników rolnych. Drugi omawia poglądy ziemian na problematykę wsi i kwestii robotniczej. Jest to bardzo ciekawy fragment ze względu na wykorzystanie szerokiego wachlarza źródeł, jak publikacje rolnicze, korespondencje ziemian etc. Rozdział trzeci wprowadza w problematykę warunków pracy robotników rolnych w folwarkach. Czwarty, poświęcony wysokości płac w folwarkach, wyróżnia się wewnętrznym podziałem chronologicznym na cztery okresy, których granice dyktowane są uwarunkowaniami gospodarczymi (wojny, kryzysy i reformy). Piąty rozdział omawia warunki socjalno-bytowe robotników rolnych. Taka struktura pracy na pierwszy rzut oka może wydać się nieco chaotyczna, zwłaszcza że wewnętrzną periodyzację zastosowano niemal wyłącznie w rozdziale czwartym. Jednakże ze względu na fakt przenikania się poszczególnych wątków (choćby poglądów ziemian na warunki pracy robotników) takie ujęcie okazuje się trafne, klarowne i przystępne dla czytelnika.

Przeprowadzona przez autora kwerenda źródłowa stanowi gruntowną podstawę do prowadzonych badań. Udało mu się zebrać rozległą gamę źródeł, wśród których trzeba wymienić zespoły akt podworskich z Archiwum Państwowego w Poznaniu, akta majątności kórnickiej z Biblioteki Kórnickiej PAN (po raz pierwszy całościowo wykorzystane w pracy naukowej)¹⁴, polsko- i niemieckojęzyczną prasę z epoki, liczne akty prawne, publikacje statystyczne, jak też literaturę rolniczą. Na uwagę zasługuje klarowne uporządkowanie bibliografii na końcu książki z uwzględnieniem zarysowanych wyżej kategorii źródeł.

---

¹⁴ Tamże, s. 12.

Materia, która wydaje się nieco pominięta (niedostatecznie opracowana), a której uwzględnienie mogłoby przyczynić się do lepszego zrozumienia opisywanych zjawisk społecznych, jest panujący podówczas porządek prawny. Warto byłoby pochylić się nad wpływem prawodawstwa pruskiego i niemieckiego na opisywane zjawiska gospodarcze i społeczne. Autor zwraca na nie uwagę, ale raczej pobocznie, tymczasem wydaje się, że mogłyby one stanowić przedmiot rozważań chociaż jednego podrozdziału.

Poczyniwszy powyższe uwagi, poziom analizy krytycznej źródeł należy uznać za bardzo wysoki. Autor w wyczerpujący sposób przedstawia zgromadzone źródła i prowadzi na ich podstawie wielowątkowe, choć uporządkowane, wywody. Na szczególną uwagę zasługuje umieszczenie w treści tekstu wybranych materiałów źródłowych w celu bezpośredniego zapoznania z nimi czytelnika.

Na specjalne docenienie zasługuje obszerny wstęp metodologiczny, który pozwala czytelnikowi w pełni zrozumieć decyzje i nieuniknione wybory dokonywane przez autora pracy, chociażby podczas selekcji materiałów źródłowych. Niestety, wciąż pojawiają się opracowania, w których tego rodzaju wprowadzenia niezmiernie brakuje¹⁵. W tym kontekście książka autorstwa Stanisława Borowiaka tym bardziej zasługuje na uwagę.

W kwestii selekcji tematu, a w konsekwencji materiałów źródłowych razi nieco, o czym wspomniano, pominięcie kontekstów prawnych. Stosunki społeczne i gospodarcze są w istotnym stopniu determinowane przemianami zachodzącymi w obowiązującym systemie prawnym, stąd poświęcenie im części analizy byłoby bardzo wskazane.

***

Na marginesie książki Stanisława Borowiaka warto przedstawić jeszcze kilka uwag odnośnie do stosunków społecznych na wsi w XIX-wiecznych Prusach. Podstawowym wyróżnikiem Wielkopolski na tle innych prowincji pruskich jest duża grupa polskiego ziemiaństwa, najczęściej o szlacheckiej proveniencji. W Prusach Zachodnich (niem. *Provinz Westpreußen*), w których ludność katolicka oraz polsko- lub kaszubskojęzyczna stanowiła znaczny procent mieszkańców, to gburzy, czyli bogaci chłopci, stanowili główną grupę wśród właścicieli ziemskich. Interesującym i dotychczas niezbadanym zagadnieniem jest kwestia rozwoju relacji społecznych na wsi kaszubskiej czy kociewskiej po uwłaszczeniu, kiedy wielu robotników rolnych pracowało w majątkach gburskich. Czy miały one podobnie patrymonialny charakter? Jak sami gburzy zapatrywali się na rozwój ekonomiczny swoich majątków? Jakimi były płace i poziom życia robotników rolnych w majątkach gburskich? Są to pytania, na które warto byłoby poszukać odpowiedzi, choć jasne jest, że baza źródłowa w tym przypadku jest skromniejsza niż w odniesieniu do Wielkopolski. Gburzy pomorscy nie tworzyli tyłu źródeł pisanych w postaci listów i publikacji rolniczych, co wykształceni szlachcice z Poznańskiego.

---

¹⁵ Zob. np. J. Borzyszkowski, *Historia Kaszubów...*

Poświęcenie większej uwagi społeczności gburskiej wydaje się zasadne w szczególności w kontekście jej roli w kształtowaniu nowych kadr polskiej inteligencji pod koniec XIX i w XX w.¹⁶ Oddziaływanie społeczne tej grupy jest zauważalne także w mikroskali, na poziomie poszczególnych majątków i wsi, gdzie średniozamożni „posiedziciele”¹⁷ ziemscy pełnili istotne funkcje, będąc motorem napędowym lokalnych społeczności co najmniej do czasów II wojny światowej¹⁸.

W kwestii przemian agrarnych Prusy Zachodnie (bądź też – „Pomorze Nadwiślańskie”¹⁹) również stanowią ciekawe i niezagospodarowane jeszcze przez naukę pole badawcze. Dla przykładu, wstępna analiza materiałów z Archiwum Diecezjalnego w Pelplinie pozwala stwierdzić, że pewne reminiscencje dawnego feudalnego systemu można było spotkać jeszcze pod koniec XIX w. W recesach regulujących stosunki między gburami a parafią i organistą w parafii Subkowy zamieniano np. powinności w naturze na czynsz pieniężny²⁰. Nie ukazały się jak dotąd opracowania tego rodzaju źródeł pochodzących z Prus Zachodnich, zasadne jest więc sięgnięcie po nie w przyszłości.

W tym kontekście szczególnie ciekawe byłoby porównanie tytułowych reform agrarnych i ich skutków w dwóch polskich regionach – Wielkopolsce i dawnych Prusach Królewskich – znajdujących się przez większość wieku XIX pod pruskim (a później niemieckim) zaborem. W prowincji Prusy Zachodnie pierwsze uwłaszczenie przeprowadzono już w roku 1808, kiedy to na mocy królewskiego rozporządzenia z 27 lipca ziemię na własność uzyskali chłopci z majątków królewskich. Włościan z dóbr prywatnych reforma uwłaszczeniowa zaczęła obejmować po ogłoszeniu edyktu z 11 września 1811 r.²¹ Przemiany struktury własnościowej na pruskiej wsi zostały zapoczątkowane w wyniku wielkiej klęski Prus w wojnie z Napoleonem. Na skutek przegranej kampanii i zawartych traktatów tylżyckich

¹⁶ O kształtowaniu się polskiej inteligencji na Pomorzu szerzej w: J. Borzyszkowski, *Inteligencja polska w Prusach Zachodnich 1848–1920*, Gdańsk 1986.

¹⁷ Dawna nazwa posiadaczy ziemskich.

¹⁸ Jako przykład może posłużyć chociażby historia Alfonsa Heina, zob. F.I. Fortuna, *Ojciec i córka. Kociewski sybirak we wspomnieniach Julity Hoffmann z d. Hein*, w: *Egodokumenty – samoświadectwa – egodokumentalność. Teoria i praktyka*, Toruń 2023 [w druku], s. 10.

¹⁹ F.I. Fortuna, *Kulturowo-językowe konteksty historii Pomorza jako nowa koncepcja historii regionalnej XIX wieku*, „Przegląd Humanistyczny” 2023, nr 1, s. 133.

²⁰ Archiwum Diecezjalne w Pelplinie (dalej: ADP), Parafia św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Subkowach, *Recess uber die Ablösung der von dem Grundstücke Subkau No. 13 an die kathol. Pfarre in Subkau zu entrichtenden Reallasten*, sygn. 314; ADP, Parafia św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Subkowach, *Recess von der Reallasten-Ablösungs-Sache von Czarlin gegenüber den katholischen Pfarrer zu Dirschau und Subkau*, sygn. 315; ADP, Parafia św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Subkowach, *Recess uber die Reallasten-Abloösungs vom Gut Gnieschau Kreiss Pr. Stargard gegenüber der katholischen Pfarre in Subkau*, sygn. 316; ADP, Parafia św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Subkowach, *Recess uber die Ablösung der auf dem Gute Kl. Schlanz für die kathol. Pfarre und Organistei zu Subkau haftenden Reallasten*, sygn. 318; ADP, Parafia św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Subkowach, *Nachtrags-Recess betr. die Ablösung der von der Grundstücken in Subkau, Kr. Pr. Stargard, an die kathol. Kirche, Pfarre und Organistei daselbst zu entrichtenden Reallasten*, sygn. 322.

²¹ B. Wachowiak, *Początki reform agrarnych na Pomorzu (od Szczecina po Klajpedę)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1996, nr 4, s. 530.

z 1807 r. Wielkopolska stała się częścią nowo powstałego Księstwa Warszawskiego, będącego *de facto* francuskim protektoratem²². Tym samym przemiany uwłaszczeniowe w tej prowincji dokonały się dopiero po klęsce Napoleona i jej powrocie w granice królestwa Prus²³. Proces ten pod wieloma względami różnił się więc od reform przeprowadzanych w Prusach Zachodnich.

Przyszłe opracowania dotyczące polskich ziem pod pruskim lub niemieckim zaborem powinny więc uwzględniać specyfikę wschodnich prowincji pruskich (niem. *östlichen preußischen Provinzen*²⁴). Wart odwrócenia jest też trwający od dziesięcioleci trend analizowania historii zaboru pruskiego przez pryzmat jego największej i najbardziej „polskiej” prowincji, czyli Wielkiego Księstwa Poznańskiego (niem. *Grossherzogtum Posen*) i później Prowincji Poznańskiej (niem. *Provinz Posen*)²⁵. Prusy Królewskie od początku swojego istnienia charakteryzowały się specyficzną strukturą społeczną, odrębnością kulturową i szeroką autonomią, także pod względem obowiązującego prawa, czego przykładem może być obowiązywanie tzw. korektury pruskiej²⁶. Tego specyficznego kolorytu prowincji nie zmienił nawet proces stosunkowo szybkiej polonizacji lokalnej niemieckojęzycznej szlachty i jej kulturowe oraz gospodarcze związanie z Rzeczpospolitą²⁷. Także w czasach rewolucji przemysłowej i reform agrarnych przeprowadzanych w wiekach XVIII i XIX specyfika tego regionu pozostawała aktualna i wyraźnie dostrzegalna²⁸. Niezasadne jest więc ekstrapolowanie wniosków dotyczących Wielkopolski na prowincje wschodnie – Prusy Zachodnie i Prusy Wschodnie (niem. *Provinz Ostpreußen*).

W przyszłych badaniach należy także zwrócić uwagę na fakt, że w przeciwieństwie do Wielkopolski o Pomorzu w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (przynajmniej w oficjalnych kanałach informacji) nie mówiono inaczej niż w myśl idei homogenicznego państwa narodowego²⁹. Można wręcz powiedzieć, że jedyną dopuszczalną formą autoidentyfikacji mieszkańców Pomorza mogła być polskość w wydaniu ludowo-komunistycznym³⁰.

Podsumowując powyższe uwagi, należy uznać, że książka Stanisława Borowiaka wypełnia zauważoną w początkowej części niniejszego artykułu lukę w dotychczasowej literaturze przedmiotu. Stanowi ona zarazem przykład inteligentnego wykorzystania doskonałego warsztatu badawczego, pomimo niewątpliwych trudności, jakich nastroczać musiała analiza tak szerokiego materiału

²² W. Sobociński, *Księstwo Warszawskie a Cesarstwo Francuskie. Zależność faktyczna i prawno-międzynarodowa. Rezultaty przeobrażeń wewnętrznych*, „Przegląd Historyczny” 1965, z. 1, s. 58.

²³ J. Linetty, *Reforma uwłaszczeniowa we wsi Lednogóra i początki Moraczewa*, „Studia Lednickie” 2021, t. XX, s. 53.

²⁴ J. Topolski, *Die Geschichte Polens*, Warszawa 1985, s. 179.

²⁵ Tamże, s. 177n.

²⁶ F.I. Fortuna, *Status prawny i społeczny kobiet w XVII wieku w świetle testamentów szlachty Prus Królewskich*, „Civitas et Lex” 2022, nr 34, s. 88.

²⁷ Tamże.

²⁸ *Oblicza polskich regionów*. Seria: *Studia regionalne i lokalne*, pod red. B. Jałowieckiego, Warszawa 1996, s. 164; por. A. Chwalba, W. Harpula, *Cham i Pan...*, s. 113.

²⁹ F.I. Fortuna, *Kulturowo-językowe konteksty historii Pomorza...*, s. 132–133.

³⁰ Tamże, s. 133; por. H. Rybicki, *Badania regionalne nad ludnością kaszubską dawnego pogranicza niemiecko-polskiego*, „Studia Zachodnie” 1992, nr 1, s. 121.

źródłowego. Pozycja ta może być także impulsem do dyskusji metodologicznych o tym, jak pisać o przemianach społeczno-gospodarczych czasów zaboru pruskiego. Pozostaje mieć nadzieję, że takie opracowania będą się w polskiej historiografii pojawiać coraz częściej.

BIBLIOGRAFIA

Źródła:

- Materiały źródłowe z Archiwum Diecezjalnego w Pelplinie
 ADP, Parafia św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Subkowach, *Recess uber die Ablösung der von dem Grundstücke Subkau No. 13 an die kathol. Pfarre in Subkau zu entrichtenden Reallasten*, sygn. 314.
 ADP, Parafia św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Subkowach, *Recess von der Reallasten-Ablösungs-Sache von Czarlin gegenüber den katholischen Pfarre zu Dirschau und Subkau*, sygn. 315.
 ADP, Parafia św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Subkowach, *Recess uber die Reallasten-Abloösungs vom Gut Gnieschau Kreiss Pr. Stargard gegenüber der katholischen Pfarre in Subkau*, sygn. 316.
 ADP, Parafia św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Subkowach, *Recess uber die Ablösung der auf dem Gute Kl. Schlanz für die kathol. Pfarre und Organistei zu Subkau haftenden Reallasten*, sygn. 318.
 ADP, Parafia św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Subkowach, *Nachtrags-Recess betr. die Ablösung der von der Grundstücken in Subkau, Kr. Pr. Stargardt, an die kathol. Kirche, Pfarre und Organistei daselbst zu entrichtenden Reallasten*, sygn. 322.

Opracowania:

- Borowiak S., *Dwór a wieś folwarczna w Poznańskim w drugiej połowie XIX wieku i na początku XX wieku*, Poznań 2020.
 Borowiak S., *Sprawa ordynacji rydzyskiej na tle walki o ziemię w Poznańskim na przełomie XIX i XX wieku*, Poznań 2008.
 Borowski S., *Rozwarstwienie wsi wielkopolskiej w latach 1807–1914. Studium statystyczne nad społecznymi i ekonomicznymi następstwami włączenia wsi w orbitę rynku*, Poznań 1962.
 Borzyszkowski J., *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. III: *W Królestwie Pruskim i Cesarstwie Niemieckim (1815–1920)*, cz. 1 i 2, Gdańsk 2018.
 Borzyszkowski J., *Inteligencja polska w Prusach Zachodnich 1848–1920*, Gdańsk 1986.
 Chwalba A., Harpula W., *Cham i Pan. A nam, prostym, zewsząd nędza?*, Kraków 2023.
 Fortuna F.I., *Kulturowo-językowe konteksty historii Pomorza jako nowa koncepcja historii regionalnej XIX wieku*, „Przegląd Humanistyczny” 2023, nr 1, s. 131–140.
 Fortuna F.I., *Ojciec i córka. Kociewski sybirak we wspomnieniach Julity Hoffmann z d. Hein.*, w: *Egodokumenty – samoświadectwa – egodokumentalność. Teoria i praktyka*, Toruń 2023 [w druku].
 Fortuna F.I., *Status prawny i społeczny kobiet w XVII wieku w świetle testamentów szlachty Prus Królewskich*, „Civitas et Lex” 2022, nr 34, s. 87–97.
 Harnisch H., *Statistische Untersuchungen zum Verlauf der kapitalistischen Agrarreformen in den preußischen Ostprovinzen 1811 bis 1865*, „Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte” 1974, vol. IV.
 Jasiński J., *Reformy agrarne na Warmii na początku XIX w.*, Olsztyn 1967.
 Jońca K., *Historia gospodarcza Polski w zarysie do 1939 roku*, Wrocław 1984.
 Labuda G., *O program badań nad kaszubszczyzną*, w: *II Kongres Kaszubski „Przyszłość kaszubszczyzny”*, pod red. C. Obrachta-Prondzyńskiego, Gdańsk 1992, s. 57–78.
 Leszczyński A., *Ludowa historia Polski. Historia wyzysku i oporu. Mitologia panowania*, Warszawa 2020.
 Linetty J., *Reforma uulaszczeniowa we wsi Lednogóra i początki Moraczewa*, „Studia Lednickie” 2021, t. XX, s. 51–78.

- Oblicza polskich regionów*. Seria: *Studia regionalne i lokalne*, pod red. B. Jałowieckiego, Warszawa 1996.
- Od zjazdu w Łodzi do zjazdu w Szczecinie. Bilans badań nad dziejami szlachty i ziemiaństwa na ziemiach polskich w XIX wieku*, pod red. K.A. Markowskiego, K. Karolczaka, Warszawa 2017.
- Pobłocki K., *Chamstwo*, Wołowiec 2021.
- Rauszer M., *Bękart pańszczyzny. Historia buntów chłopskich*, Warszawa 2020.
- Rutkowski J., *Historia gospodarcza Polski*, t. 1: *Czasy przedrozbiorowe*, Poznań 1947.
- Rusiński W., *Rozwój gospodarczy ziem polskich w zarysie*, Warszawa 1963.
- Rusiński W., *Zarys historii gospodarczej Polski na tle dziejów gospodarczych powszechnych*, Warszawa 1986.
- Rybicki H., *Badania regionalne nad ludnością kaszubską dawnego pogranicza niemiecko-polskiego*, „*Studia Zachodnie*” 1992, nr 1, s. 115–127.
- Sobociński W., *Księstwo Warszawskie a Cesarstwo Francuskie. Zależność faktyczna i prawnomiędzynarodowa. Rezultaty przeobrażeń wewnętrznych*, „*Przegląd Historyczny*” 1965, z. 1, s. 46–67.
- Topolski J., *Die Geschichte Polens*, Warszawa 1985.
- Wieś a dwór na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, pod red. W. Cabana, M.B. Markowskiego, Kielce 1999.
- Wachowiak B., *Początki reform agrarnych na Pomorzu (od Szczecina po Kłajpedę)*, „*Komunikaty Mazursko-Warmińskie*” 1996, nr 4, s. 525–537.
- Wojtowicz J., *Narastanie kapitalizmu w rolnictwie ziemi chełmińskiej (Majorat ostromecki w latach 1772–1880)*, Toruń 1962.

Zasady przyjęcia tekstów do druku w czasopiśmie „Civitas et Lex”

1. Prace złożone do Redakcji „Civitas et Lex” nie mogą być wcześniej nigdzie publikowane ani być w tym samym czasie złożone w redakcjach innych wydawnictw.

2. Przed zgłoszeniem artykułu autor powinien upewnić się:

- czy jego praca jest oryginalna?
- czy tytuł pracy odpowiada jej treści?
- czy przedmiot badań i przyczyny ich podjęcia są poprawnie sformułowane?
- czy założenia sformułowane w celu pracy zostały zrealizowane?
- czy prezentowane wyniki są nowe?
- czy język i styl pracy są poprawne?
- czy dobór literatury i źródeł jest wystarczający i adekwatny do problematyki pracy?
- czy wnioski są poprawne i znajdują uzasadnienie w treści i wynikach pracy?
- czy streszczenie jest zredagowane poprawnie?

3. Dostarczone teksty powinny być napisane za pomocą MS Word; sformatowane przy użyciu czcionki Times 12; formatowanie tekstu należy ograniczyć do minimum: wcięcia akapitowe, środkowanie, kursywa.

4. Jeżeli tekst zawiera nietypowe fonty (np. znaki hebrajskie, cyrylicę, grekę, znaki logiczne, matematyczne lub fonetyczne), które nie występują w standardowej instalacji edytora lub środowiska Windows, należy je dołączyć w oddzielnym pliku.

5. Objętość artykułu powinna mieścić się w granicach 25–40 tys. znaków graficznych (ze spacjami i przypisami włącznie).

6. Przypisy należy sporządzić według zasad podanych w załączniku (patrz załącznik „Podstawowe reguły dotyczące przypisów” na stronie internetowej pisma).

7. Do tekstu należy dołączyć angielskie tłumaczenie tytułu, podtytułu, słów kluczowych i streszczenia (ok. 150 słów).

8. Informacje o autorach powinny zawierać następujące dane: imię i nazwisko, stopień i tytuł naukowy, stanowisko, miejsce pracy (Katedra, Instytut, Uczelnia) wraz z dokładnym adresem do korespondencji.

9. Materiały do kolejnych numerów czasopisma przyjmują redaktorzy poszczególnych działów.

Zasady etyczne – zapora „ghostwriting”

1. Jednym z najważniejszych dowodów etycznej postawy autorów prac zgłaszanych do kwartalnika „Civitas et Lex” jest jawność informacji o podmiotach przyczyniających się do powstania ich artykułów (wkład merytoryczny, rzeczowy, finansowy etc.), co jest przejawem nie tylko dobrych obyczajów, ale także społecznej odpowiedzialności.

2. Redakcja zobowiązuje autorów do (a) ujawnienia wkładu osób drugich w powstanie ich pracy – łącznie z podaniem ich afiliacji oraz kontrybucji, tj. informacji, kto jest autorem koncepcji, założeń, metod itp. wykorzystywanych przy przygotowaniu tekstów, a także do (b) podania informacji o źródłach finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów („*financial disclosure*”). W przypadku, gdy autorzy nie uczynili tego samodzielnie w swojej pracy, prosimy o wypełnienie i przesłanie, drogą e-mailową w formacie PDF lub listownie na adres Redakcji następującego oświadczenia: „Oświadczenie Autora pracy” (patrz niżej), którego treść zostanie opublikowana wraz z artykułem.

3. Wszelkie wykryte przypadki „*ghostwritingu*” i „*guest authorshipu*” będą demaskowane i dokumentowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).

4. Plik: „Oświadczenie Autora pracy” do pobrania na stronie internetowej pisma.

Zasady recenzowania artykułów naukowych

1. Autorzy, przysyłając artykuł do publikacji w „Civitas et Lex”, wyrażają zgodę na proces recenzji.

2. Procedura recenzowania artykułów jest zgodna z zaleceniami Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (zob. „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce”, Warszawa 2011).

3. Nadesłane artykuły, o ile spełniają wymogi formalne (zob. „Przygotowanie tekstu” oraz „Podstawowe reguły dotyczące przypisów”), są kierowane do dwóch recenzji: ich pozytywny wynik kwalifikuje pracę do druku, negatywny – skutkuje odmową publikacji. W przypadku, gdy tylko jedna z recenzji jest pozytywna, powoływany jest trzeci recenzent, którego ocena rozstrzyga o możliwości publikacji recenzowanego tekstu. Ostateczną decyzję o druku podejmuje Redaktor Naczelny na podstawie dwóch pozytywnych recenzji danego artykułu.

4. Recenzenci współpracujący z Redakcją to osoby o wysokich kompetencjach naukowych, legitymujące się stopniem doktora habilitowanego (lub doktora w przypadku afiliacji zagranicznej w kraju, w którym nie ma habilitacji). W przypadku tekstów napisanych w językach konferencyjnych co najmniej jeden z recenzentów jest afiliowany w instytucji zagranicznej innej niż narodowość autora pracy.

5. Redakcja przyjmuje model, w którym autor(zy) i recenzenci nie znają swoich tożsamości (tzw. „*double-blind review process*”). Dlatego też nie wymaga się od recenzentów i autorów pisemnej „Deklaracji o braku konfliktu interesów” między nimi. Redakcja przyjmuje zasadę, zgodnie z którą recenzenci i autorzy artykułów nie powinni być afiliowani do tej samej uczelni.

6. Recenzja ma formę pisemną i zawiera jednoznaczny wniosek co do dopuszczenia artykułu do publikacji lub jego odrzucenia. (Plik „Recenzja artykułu zgłoszonego do Civitas et Lex” do pobrania na stronie internetowej pisma). Redakcja dysponuje formularzami recenzji w języku polskim, angielskim i włoskim.

7. Recenzentom nie wolno wykorzystywać wiedzy na temat pracy przed jej publikacją.

8. Autor jest informowany o wyniku dokonanej recenzji, następnie ustosunkowuje się do zawartych w niej uwag.

9. Nazwiska recenzentów poszczególnych artykułów nie są ujawniane. Redakcja podaje do publicznej wiadomości ogólną listę recenzentów współpracujących w danym roku: (a) na stronie internetowej czasopisma oraz (b) w każdym czwartym numerze kwartalnika.